

KURUMSALCI PERSPEKTİFTEN KURUMLAR, SİYASAL REJİM TİPLERİ VE
EKONOMİK KALKINMA İLİŞKİSİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TOBB EKONOMİ VE TEKNOLOJİ ÜNİVERSİTESİ

ÖMER FARUK ŞEN

ULUSLARARASI İLİŞKİLER

YÜKSEK LİSANS TEZİ

AĞUSTOS 2017

Bu tezin Yüksek Lisans derecesi için gereken tüm koşulları yerine getirdiğini onaylarım.

Prof. Dr. Serdar SAYAN
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Müdürü

Bu çalışmayı okuduğumu ve çalışmanın kapsam ve içerik olarak Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı'nda bir Yüksek Lisans tezi olabilecek yeterlilikte olduğuna kanaat getirdiğimi onaylıyorum.

Tez Danışmanı

Yrd. Doç. Dr. Mustafa KUTLAY
(TOBB ETÜ, Uluslararası İlişkiler)

Tez Jürisi Üyeleri

Doç. Dr. Burak Bilgehan ÖZPEK
(TOBB ETÜ, Uluslararası İlişkiler)

Yrd. Doç. Dr. Seçkin KÖSTEM

(Bilkent Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler)

Tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada her türlü kaynağa eksiksiz atıf yapıldığını bildiririm.

Ömer Faruk ŞEN

ÖZ

Kurumsalcı Perspektiften Kurumlar, Siyasal Rejim Tipleri ve Ekonomik Kalkınma İlişkisi

ŞEN, Ömer Faruk

Yüksek Lisans, Uluslararası İlişkiler

Tez Danışmanı: Yrd. Doç. Dr. Mustafa KUTLAY

Bu çalışmada kurumlar, siyasal rejim tipleri ve ekonomik kalkınma arasındaki ilişki incelenmektedir. Söz konusu ilişkinin varlığı, belirlenim yönü, nedensellik derecesi ve ampirik boyutları literatürde kapsamlı bir şekilde tartışılmaktadır. Bu tez uluslararası güç yapısının yükselen ülkeler lehine değiştiği, illiberal rejimlerin sayısının arttığı ve 2008 Krizi-sonrası dönemde demokrasi-merkezli kalkınma modellerinin cazibesini yitirdiği bir bağlamın ürünü olarak ortaya çıkmıştır. Tezin temel amacı ise küresel güç geçişleri döneminde önem kazanan siyasal rejim-ekonomik kalkınma ilişkisini tekrar ele almak ve nedensellik mekanizmalarının aydınlatılmasına katkı sağlamaktır. Bu tezde Modernleşme kuramının ekonomik kalkınmanın nihai olarak demokrasiye neden olacağı yönündeki varsayımını test etmek amacıyla Çin örneği ‘en-olası vaka’ analizi olarak ele alınmakta ve bu teorinin günümüzde geçerli olmadığı ortaya konmaktadır. Bu tezde ayrıca siyasal rejim tiplerinin açıklayıcı değişken olarak ekonomik kalkınmayı belirlediği savunulmaktadır. Spesifik olarak ise, ekonomik kalkınma performansı ve sürdürülebilirlik açısından liberal demokratik rejimlerin diğer kurumsal yapılara kıyasla daha elverişli bir çerçeve sunduğu hipotezi ileri sürülmektedir. Tezin bu bölümünde nedensellik mekanizmalarını aydınlatmak amacıyla karşılaştırmalı perspektiften kurumsalcı bir analiz geliştirilmektedir. Liberal demokratik rejimler demokratik, anayasal ve ekonomik kurumlar ve koruduğu sivil hak ve özgürlükler vasıtasıyla ekonomik üretkenliği artırmakta ve dolaylı olarak beşeri sermaye, sosyal sermaye, teknolojik gelişmeyi ve kalkınma-yanlısı ekonomik reformları teşvik etmesi ve toplumsal ve siyasal istikrarı sağlayan çatışma yönetimi kurumları vasıtasıyla kalkınma için gerekli olan piyasa-dışı koşulları sağlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kurumlar, Siyasal Rejim Tipleri, Ekonomik Kalkınma, Liberal Demokrasi, Çin

ABSTRACT

Institutions, Political Regime Types, and Economic Development: An Institutional Perspective

ŞEN, Ömer Faruk

Master of Arts, International Relations

Supervisor: Asst. Prof. Mustafa KUTLAY

This study examines the relationship between political regime types and economic development. The existence, direction of determination, the degree of causality and the empirical dimensions of this relationship have been discussed widely in the literature. This thesis has emerged in a context in which the international power structure is undergoing a sea change in favour of emerging countries and the number of illiberal regimes is on the rise at a time that liberal development models have lost appeal in the post-2008 crisis. The main aim of the thesis is to reconsider the relationship between different constellations of political institutions and economic development performance, which have gained importance in a changing world order, and to contribute to the elucidation of causal mechanisms. In this thesis, in order to test the modernization theory's hypothesis based on the fact that economic development will ultimately lead to democracy, the Chinese case will be considered as the most likely case and it will be shown that modernization framework appears to lost its validity. It is also argued that political regime type, as explanatory variable, is one of the determinants of economic development. It is hypothesized in particular that liberal democratic regimes offer a more favourable political-institutional framework than illiberal institutional structures in promoting and sustaining economic development. In this thesis, an institutional analysis is developed from a comparative perspective in order to unveil the causal mechanisms. Liberal democratic regimes increase economic productivity through inclusive institutions as well as through civil rights and freedoms embedded in this institutional framework. They indirectly encourage human and social capital, technological development and inovation and development-enhancing economic reforms, and provide non-market conditions for development through conflict management institutions providing social and political stability.

Keywords: Institutions, Political Regime Types, Economic Development, Liberal Democracy, China.

TEŞEKKÜR

Eğitim hayatım boyunca hiçbir özveriği benden esirgemeyen, varlıklarını her daim yanımda hissettiğim annem ve babama sonsuz teŖekkürlerimi sunuyorum. Bir baŖarım varsa eğer, koŖsulsuz destekleri olmaksızın ona sahip olamazdım. Bu tezin niçin onlardan uzakta, baŖka bir Ŗehirde yaŖadığımı anlamlandırmalarına vesile olmasını diliyorum. Tez yazım sürecinde değerli fikir ve görüşleriyle bana destek olan tüm arkadaşlarıma teŖekkür ediyorum. Lisans hayatımın belirsizliklerle dolu son yılında ve yüksek lisans öğrenimim boyunca bana yol gösteren, birikiminden ve arkadaşlığından bolca nasiplendiğim sevgili hocam Burak Bilgehan Özpek'e teŖekkür ediyorum. Son olarak, asistanı olarak birlikte çalıŖmaktan onur duyduğum, her gün yeni bir Ŗeyler öğrendiğim ve bana farklı bir perspektif kazandıran tez danışmanım, sevgili hocam Mustafa Kutlay'a ne kadar teŖekkür etsem azdır. Onun bilgi birikimi, vizyonu, iş bilinci ve kişiliğinden hayatım boyunca unutmayacağım çok Ŗey öğrendim.

Bulut'un anısına...

İÇİNDEKİLER

ÖZ.....	iv
ABSTRACT.....	v
TEŞEKKÜR.....	vi
İÇİNDEKİLER	viii
ŞEKİLLER LİSTESİ	x
BÖLÜM I: GİRİŞ	1
BÖLÜM II: SİYASAL REJİM TİPİ-EKONOMİK KALKINMA İLİŞKİSİ LİTERATÜRÜ.....	7
2. 1. Modernleşme Kuramı	7
2. 1. a. Kurama Yöneltilen Bazı Eleştiriler	12
2. 2. Kalkınmacı Devlet Yaklaşımı.....	16
2. 3. Demokrasi Merkezli Kalkınma Yaklaşımı.....	21
BÖLÜM III: KAVRAMSAL ÇERÇEVE, ARAŞTIRMA SORUSU VE HİPOTEZ	29
3. 1. Temel Kavramlar	29
3. 1. a. Siyasal Rejim Kavramı ve Siyasal Rejim Tipleri.....	29
3. 1. b. Ekonomik Kalkınma	34
3. 1. c. Kurumlar	35
3. 2. Araştırma Sorusu ve Hipotez	37
BÖLÜM IV: DEMOKRASİ-KALKINMA TARTIŞMALARI EKSENİNDE ÇİN .	41
4. 1. 1978'den Günümüze Çin'de Ekonomik Reformlar	41
4. 2. Çin'in Modernleşmesi ve Ekonomik Kalkınma Başarısı	44
4. 3. Siyasal Rejimin Evrimi.....	46
4. 4. Çin Kalkındığı Halde Neden Demokratikleşmedi?: Modernleşme Kuramının Kısıtları	49
4. 5. Çin Demokrasi Olmadığı Halde Nasıl Kalkındı?.....	56
BÖLÜM V: SİYASAL REJİM TİPLERİ, KURUMLAR VE EKONOMİK KALKINMA	61
5. 1. Kurumların Genel İşlevi	61
5. 2. Bir Üst-Kurum Olarak Siyasal Rejim	61
5. 3. Kurumların Ekonomik Büyüme/Kalkınmaya Etkisi.....	65
5.4. Kalkınma Yanlısı Formel Kurumlar	67
5. 4. a. Ekonomik Kurumlar: Mülkiyet ve Sözleşme Hakları.....	69
5. 4. b. Anayasal Kurumlar: Kuvvetler Ayrılığı ve Otonom Bürokrasi	75

5. 4. c. Demokratik Kurumlar: Seçimler, Parlamento ve Dikey Hesapverebilirlik	79
5. 5. Enformel Kurumlar ve Sosyal Sermaye	81
5. 5. a. Enformel Kurumlar ve Kültür	81
5. 5. b. Ekonomik Kalkınmanın Enformel Kaynağı: Sosyal Sermaye	84
5. 5. c. Siyasal Rejim Tiplerinin Enformel Kurumlar Üzerindeki Etkisi	87
5. 6. Siyasal Rejim Tipleri, Kurumlar ve Beşeri Sermaye	92
5. 7. Siyasal Rejim Tipleri, Kurumlar ve Teknolojik Gelişme ve Yenilik	97
5. 8. Reformun Ekonomik Politikası	106
5. 9. Çatışma Yönetimi Kurumları: Siyasal ve Toplumsal İstikrar	110
BÖLÜM VI: SONUÇ	121
KAYNAKÇA	129

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 3. 1. Siyasal Rejimler Tipolojisi.....	33
Şekil 3. 2. Liberal Demokratik Rejim ve Ekonomik Kalkınma İlişkisi Diyagramı..	39
Şekil 4. 1. 1978'den 2015'e kadar Çin'de Ekonomik Büyüme Rakamları.....	44
Şekil 4. 2. Çin'de İnsani Kalkınmışlık Değeri Trendi.....	45

BÖLÜM I

GİRİŞ

Dünya nüfusunun büyük bir kısmı refahtan yoksundur. Yaklaşık 750 milyon insan günde 1.90 dolardan daha az gelir elde etmektedir. Birçok ülkede insanların ortalama yaşam beklentisi 60 yılın altındadır. Yüz milyonlarca çocuk ilkokul ve ortaokula gidememektedir.

Günümüzde insanların büyük bir kısmı yüksek hayat standartlarına sahip olmadığı gibi aynı zamanda temel hak ve özgürlüklerinden de yoksun bırakılmıştır. Birçok ülkede yaşam, mülkiyet, oy verme ve ifade özgürlüğü gibi evrensel bireysel haklar devlet otoriteleri tarafından sistematik olarak ihlal edilmektedir. Kısacası, refah ve özgürlük düzeyi birçok ülkede düşüktür. Peki, refahtan ve özgürlükten yoksunluk birbiriyle ilişkili fenomenler olabilir mi?

Dünyanın en fakir 50 ülkesinin neredeyse tamamı illiberal rejimler tarafından idare edilmektedir. Başka bir ifadeyle, dünyada en fakir olanlar aynı zamanda özgürlüklerinden de en çok mahrum olanlardır. En müreffeh 50 ülkenin de tamamına yakını liberal demokratik rejimler tarafından idare edilmektedir.¹ Bu ülkelerde yaşayan insanlar ise hem yüksek hayat standartlarına hem de bireysel özgürlüklere sahiptir. Bu tez, ampirik bir gerçekliğe işaret eden refah ve özgürlük düzeyleri arasındaki korelasyonun istatistiksel tesadüfün ötesinde, bir nedensellik ilişkisi arz edip etmediğini ve eğer bir nedensellik ilişkisi varsa bunun mekanizmalarını araştırmaktadır.

---

¹ Petrol zengini ülkeler göz ardı edildiğinde birkaç istisna dışında 50 ülkenin tamamı liberal demokratiktir.

Ekonomik kalkınma ile siyasal rejim tipi ilişkisi uzun yıllardır teorik ve ampirik olarak akademik çevrelerde tartışılmaktadır. Bu ilişkinin varlığını kabul edenler arasındaki temel tartışma nedensellik ilişkisinin yönüne dairdir: Ekonomik kalkınma mı siyasal rejim tiplerini, siyasal rejim tipleri mi ekonomik kalkınmayı belirlemektedir? Başka bir ifadeyle, refah mı özgürlük getirir, özgürlük mü refah yaratır? Bir başka tartışma ise, siyasal rejim tiplerinin ekonomik kalkınmayı belirlediği düşüncesini savunanlar arasındadır: Hangi siyasal rejim tipi ekonomik kalkınmaya neden olur? Tartışmaların yürütüldüğü akademik literatür 1960'lı yıllara kadar dayanmaktadır. Dahası, tartışmalar sonucunda bir konsensüse varılmadığından akademik tartışmalar henüz son bulmamıştır. Aktüel ekonomik kalkınma gelişmeleri ve rejim değişiklikleri ışığında bu eski tartışma güncelliğini korumaktadır.

Son yıllarda küresel siyaset ve ekonomide yaşanan gelişmeler rejim tipi-kalkınma meselesine duyulan ilginin artmasına neden olmuştur. Özellikle 2008 Küresel Finansal Krizi ve Euro Krizi bu bakımdan bir dönüm noktasıdır. Ortaya çıkan yeni ekonomik krizler farklı kalkınma modelleri ve teorik yaklaşımlar arasında fikir çatışmalarının canlandığı ve daha belirgin hale geldiği bir bağlam yaratmıştır. Bir liberal demokrasi olan ABD'de ortaya çıkan fakat etkisi tüm dünyada sürmekte olan hasarlar bırakan krizle birlikte demokrasi-merkezli ve Batılı kalkınma modelleri daha fazla sorgulanmaya başlamıştır. Bu yalnızca akademik çevrelerde değil karar alıcılar nezdinde de benzer bir etki doğurmuştur.

Demokrasi-merkezli kalkınma modellerinin giderek daha yaygın bir şüpheyle karşılanmasına yol açan diğer nedenler ise alternatif kalkınma modellerini cazip kılan uluslararası gelişmelerden kaynaklanmaktadır. Yapısal olarak, küresel ekonomik ve siyasal güç dengelerindeki kaymalar kritik bir rol oynamaktadır. Bir taraftan ABD ve Avrupa merkezli Batı bloğunun küresel yönetim kapasitesinde görece düşüşü; diğer

tarafından eşzamanlı olarak BRICs ülkelerinin bölgesel ve küresel düzeyde artan etkinliği ile kristalize olan “diğerlerinin yükseliş” (*the rise of the rest*) söz konusudur. Yapısal dönüşümün yanı sıra aktör düzeyinde yaşanan gelişmeler de alternatif modellerin cazibesini artırmıştır. Özellikle Çin’in 1980’lerden itibaren otoriter rejim yapısını koruması, buna karşın, “stratejik devlet kapitalizmi” denilen alternatif kalkınma modeliyle yüksek ekonomik performans sergilemesi ve sonuç olarak küresel bir güce dönüşmesi “Çin Modeli” ve “Pekin Konsensüsü” tartışmalarına neden olmuş ve geliştirmekte olan birçok ülkenin gözünde bir “model ülke” olarak öne çıkmıştır.

Öte yandan bir başka gelişme küresel düzeyde demokrasilerin gerilemesidir. Son yıllarda liberal demokratik ülkeler hem içeride aşırı-sağcı popülist dalgalar hem de dışarıda yükselen otoriterleşme trendiyle birlikte birçok meydan okumayla karşı karşıyadır. Ekseriyeti üçüncü dalga demokrasi olan ve illiberal, rekabetçi, seçimsel gibi “sıfatlarla” nitelendirilen (*Collier ve Levitsky, 1997*) rejimlerde otoriter pratikler giderek daha yaygın ve sistematik hale gelmektedir. Larry Diamond’ın belirttiği üzere, 2000-2014 yılları arasında Rusya, Filipinler, Venezuela ve Tayland dâhil 25 ülkenin demokrasisinde çöküntü yaşanmış ve otoriterleşmiştir. Ayrıca, bir yandan seçimsel demokrasiler otoriterleşirken öte yandan 2006 yılından itibaren liberal demokrasilerin de sayısı düşmeye başlamıştır. Bu, üçüncü demokratikleşme dalgasının başladığı 1974’ten itibaren ilk defa gerçekleşmektedir (*Diamond, 2015*).

20.yüzyılın son çeyreğinde onlarca ülkenin demokratikleşmesi, başka bir ifadeyle “Liberal Zeitgeist” siyaset bilimcilerinden başka, karşılaştırmalı politik ekonomi çalışan akademisyenler ve uluslararası kalkınma kuruluşları tarafından da ilgiyle takip edilmiştir. Demokrasi-merkezli kalkınma modelinin faziletlerine vurgu yapılmış, bu model geliştirmekte olan ve az gelişmiş ülkelere tavsiye edilmiş, özgürlüğün refah yaratacağı sıkça dile getirilmiştir. Buna karşın, milenyum ile birlikte

küresel düzeyde demokrasinin üçüncü ters dalgası başlamıştır. Keza bu rejim değişiklikleri de ülkelerin kalkınma performansları üzerindeki etkisi bağlamında siyasal rejimlerini kalkınma tartışmalarının merkezine taşımıştır.

Sonuç itibarıyla gelişmiş liberal demokrasilerde krizlerin yaşanması ve Batılı ekonomilerin durağanlaşması, illiberal rejimlere sahip ülkelerin uluslararası sistemde görece olarak yükselmesi, Çin'in bir "model ülke" olarak ortaya çıkması ve dünya genelinde demokrasilerin gerileyerek otoriterleşmenin küresel bir trend haline gelmesi tartışmalara yeni bir içerik kazandırmıştır. Özgürlüğün refah yaratacağı iddiası eskisi kadar alıcı bulmamaya başlamıştır. Günümüzde revaçta olan yanıt bu iki fenomenin birbirleriyle ilişkili olmadığı, dahası, özgürlüğün zaman zaman refah üretimine engel olduğu şeklindedir.

Bu tez eski bir soruyu güncel gelişmelerin yarattığı bir bağlamda tekrar ele almayı amaçlamaktadır. Temel argümanı şudur: Özgürlük refahı artırır. Daha spesifik olarak belirtmek gerekirse, liberal demokrasi sürdürülebilir bir ekonomik kalkınma için en uygun rejim tipidir. Liberal demokratik rejimler haiz oldukları demokratik, anayasal ve ekonomik kurumlar ve korudukları sivil hak ve özgürlükler vasıtasıyla ekonomik kalkınma sürecinin piyasa-dışı koşullarını oluşturmaktadır. Öte yandan bu tezde illiberal rejimlerin sürdürülebilir ekonomik kalkınma için gerekli kurumsal çerçeveye sahip olmadığı iddia edilmektedir. Ayrıca rejim tipi-kalkınma ilişkisine dair yürütülen tartışmalarda sıklıkla ihmal edilen, fakat ampirik olarak son on yılda küresel düzeyde yaygın hale gelen hibrid rejimler ve bu rejim tipinin ekonomik kalkınma performansı üzerinde farklılaşan etkileri ele alınmaktadır.

Bu tez siyasal rejim tiplerinin ekonomik kalkınma performansı üzerindeki etkilerine odaklanmaktadır. Dolayısıyla bir kalkınma iktisadı (*development*

economics) çalışması değildir. Ekonomik kalkınmayı sağlamak için hangi sanayi ve dış ticaret stratejileri uygulanmalı, para ve maliye politikası nasıl olmalı gibi sorulara yanıt aranmamaktadır. Bu tez bir karşılaştırmalı siyaset (*comparative politics*) çalışması da değildir. Rejimlerin ve rejim değişikliklerinin ekonomik kalkınma performansı üzerindeki etkileri araştırılmakla birlikte rejim değişikliklerinin dinamikleri ve nedenleri bu tezin kapsamı dışında bırakılmıştır. Bu tez kalkınmanın karşılaştırmalı politik ekonomisine (*comparative political economy of development*) odaklanan bir çalışmadır. Ekonomik kalkınma meselesini politik ekonomi perspektifinden ele alarak, başka bir ifadeyle, ekonomik aktiviteyi güdüleyen piyasa-dışı koşulları inceleyerek ekonomik kalkınmanın siyasal/kurumsal temellerini keşfetmeyi amaçlamaktadır. Bunu yaparken nedensellik mekanizmalarını aydınlatmaya yönelik genel prensipler düzeyinde analitik tartışmalar içeren kalitatif bir metod izlenecektir.

Bu tezin ikinci bölümde, rejim tipi-kalkınma ilişkisine dair literatürde öne çıkan teorik yaklaşımlar temel düşünür ve eserleriyle birlikte sunulmaktadır. Üçüncü bölümde, tezin temelini oluşturan siyasal rejim, kurumlar ve ekonomik kalkınma kavramları tanımlanmakta; daha sonra araştırma sorusu ve hipotez ortaya konulmaktadır. Dördüncü bölümde ise Modernleşme kuramının öngördüğü koşulları sağlayan fakat demokrasiye geçiş yapmaya bir ülke olarak Çin en-olası vaka analizi çerçevesinde incelenmektedir. Bu bölümde ayrıca demokratik olmadığı halde Çin'in nasıl kalkındığı sorusu ele alınmakta ve Çin'in otoriter kalkınmanın tarzının gerekli siyasal-kurumsal reformlar yapılmadığı takdirde içerdiği sınırlılıklara değinilmektedir.

Tezin esas kısmını oluşturan beşinci bölümde ise bir üst-kurum olarak siyasal rejim tiplerinin anayasal, demokratik ve ekonomik kurumlar aracılığıyla ekonomik

kalkınma performansına etkisi incelenmektedir. Rejim tiplerinin, haiz olduğu formel ve enformel kurumlar vasıtasıyla ekonomik aktivite üzerindeki etkileri, ayrıca ekonomik büyümenin kaynakları (*beşeri sermaye, teknolojik yenilik/değişim, sosyal sermaye*), kalkınma yanlısı politika reformları ve toplumsal ve siyasal istikrar üzerindeki etkileri karşılaştırmalı bir perspektiften tartışılmaktadır. Son bölümde ise, çalışmanın önemi, bulguları ve katkıları özetlenmekte ve bu alanda yapılacak ileri araştırmalar için önerilerde bulunmaktadır.

BÖLÜM II

SİYASAL REJİM TİPİ-EKONOMİK KALKINMA İLİŞKİSİ

LİTERATÜRÜ

Bu bölümün amacı siyasal rejim tipi-ekonomik kalkınma ilişkisine dair akademik literatürde bulunan yaklaşımları ortaya koymaktır. 1960'lı yıllarda ortaya çıkan ve güncel gelişmeler eşliğinde günümüze kadar devam eden bu yoğun ilgi neticesinde çeşitli perspektiften sayısız akademik çalışma ortaya konmuş ve yıllar boyunca kümülatif olarak zenginleşen literatür günümüzde belli bir derinliğe ulaşmıştır. Buna karşın, söz konusu ilişkinin varlığı, belirlenim yönü, nedenselliğin derecesi ve ampirik boyutlarına dair literatürde henüz bir konsensüs oluşmadığını ve tartışmaların yoğun biçimde devam ettiğini belirtmek gerekir.

Günümüzde siyasal rejim tipi-ekonomik kalkınma ilişkisini inceleyen herhangi bir akademik çalışmanın, hala güçlü biçimde varlığını sürdüren karşı-argümanları göz ardı ederek kayda değer bir katkı yapması mümkün değildir. Dolayısıyla hem tartışma eksenlerini belirginleştirmek hem de mevcut yaklaşımları irdelemek amacıyla farklı perspektifleri yansıtan temel teorik ve ampirik çalışmaları betimlemek bu tezin maksadına ulaşması için gereklidir. Bu çerçevede, bu bölümde ilk olarak modernleşme kuramı ve kalkınmacı devlet yaklaşımı; temel argümanları, teorisyenleri ve eserleri çerçevesinde betimlenecektir. Daha sonra ise demokrasi-merkezli kalkınma yaklaşımı yine söz konusu çerçeve bakımından serimlenecektir.

2. 1. Modernleşme Kuramı

Siyasal rejim tipi-ekonomik kalkınma ilişkisini ele alan ilk akademik çalışmalarda ekonomik kalkınmanın siyasal rejim tipini belirlediği, daha spesifik

olarak ise, otoriter rejimle idare edilen ülkelerde yükselen ekonomik kalkınma düzeyinin demokratikleşmeye yol açacağı düşüncesi hakimdi. 1960'lı yıllarda sosyal bilimleri domine eden ve Modernleşme kuramı olarak bilinen bu yaklaşıma göre toplum ekonomik bakımdan kalkınırken önemli bir dönüşüm geçirmektedir. Bu dönüşüm sürecinde, söz gelimi, sosyo-ekonomik bakımdan orta sınıf büyürken devlet-toplum ilişkilerinde sivil toplumun faaliyet alanı genişlemekte, ekonomik iş bölümü daha karmaşık hale gelirken sosyal tabakalar arasındaki mobilizasyon hızlanmaktadır. Toplumun geleneksel yapı ve işleyişini dönüştüren bu süreçte, artan refaha bağlı olarak yükselen eğitim seviyesiyle birlikte bireylerin siyasi kültür ve motivasyonları da dönüşüm geçirmektedir. Günün sonunda siyasal rejimin üzerine oturduğu toplumsal yapı ve aktörler köklü bir dönüşüm geçirdiğinden, temelleri sarsılan otoriter siyasal rejim de mecburi olarak demokratikleşme patikasına girmektedir. Zira toplum ekonomik bakımdan kalkındıkça veya modernleştikçe otoriter rejimlerin idare edemeyeceği ölçüde kompleks bir yapıya dönüşmektedir.

Bu yaklaşımın ilk temsilcisi siyaset bilimci Seymour Martin Lipset'tir. Lipset'e göre bir ülke diktatör rejim altında uzun yıllar süren bir ekonomik kalkınma tecrübesi yaşarsa o ülke demokrasiye geçiş için önemli bir önkoşulu sağlamış olacaktır. Nitekim Lipset "Demokrasinin Bazı Sosyal Gereklilikleri: Ekonomik Kalkınma ve Siyasi Meşruiyet" (1959) ve "Siyasi İnsan: Siyasetin Toplumsal Temelleri" (1964) adlı çalışmalarında gelişmiş Avrupa ülkeleri ile gelişmekte olan Latin Amerika ülkelerinin demokrasi seviyelerini o ülkelerin kişi başına düşen milli geliri, eğitim seviyesi, şehirleşme endeksi gibi ekonomik kalkınma düzeyini yansıtan indikatörler ile karşılaştırmış ve nihayetinde ekonomik kalkınma ile demokrasi arasında güçlü bir pozitif korelasyon elde etmiştir. Ona göre sanayileşme, eğitim, şehirleşme ve refah gibi faktörlerden oluşan sosyo-ekonomik gelişmişlik (*bağımsız değişken*) sınıf

sisteminin açık hale gelmesine, politik kültürün gelişmesine ve orta sınıfın genişlemesine neden olmakta (*ara değişken*); bu gelişmelerle birlikte toplumsal yapı artık otoriter rejimlerin idare edemeyeceği düzeyde bir kompleksiteye ulaşmakta ve genişleyen orta sınıfın artan talepleri karşısında ülke demokratikleşme (*bağımlı değişken*) yoluna girmektedir. Lipset'e göre yalnızca demokrasiye geçiş için değil demokrasiyi sürdürmek için de ekonomik kalkınma düzeyi açıklayıcı bir değişkendir. Lipset'in eserlerinin ana düşüncesi; ekonomik kalkınma düzeyini yükselten ülkelerin, yani modernleşen ülkelerin, bunu başaramayan ülkelere kıyasla daha yüksek bir demokratikleşme ve demokrasiyi sürdürme olasılığına sahip olduğudur.

Modernleşme kuramının başka bir mimarı Samuel Huntington (1968) ise demokrasinin Lipset'in gösterdiğinden daha dolaylı bir biçimde ortaya çıktığını ileri sürmektedir. Ona göre ekonomik kalkınmayı da içeren hızlı modernleşme süreci dönüşümün ilk aşamalarında rejimlerin demokrasiye geçişin zeminini oluşturmaktan ziyade onun çöküşüne (*political decay*) yol açmaktadır; zira modernleşen ülkeler hızlı şehirleşme, sosyal mobilizasyon, eğitim vb. fenomenleri ve orta sınıfın artan taleplerini karşılayacak siyasal yetkinliğe henüz ulaşmamıştır.² Modern ülkeler istikrarlıyken, modernleşen ülkeler istikrarsızlık yaşarlar. Hatta bu nedenle sık sık askeri darbeler gerçekleşmektedir. Huntington'a göre demokratik yönetime geçiş kalkınmanın ilerleyen safhalarında tecrübe edilen kurumsallaşma ile birlikte gerçekleşmektedir. Lineer olmayan bir biçimde olsa da Huntington kalkınmayı demokratikleşmenin bağımsız değişkeni olarak ele almaktadır. Nitekim daha sonraki yıllarda "Üçüncü Dalga" olarak nitelendirdiği yeni demokratikleşme dalgasını inceleyen Huntington (2002 [1991]) 1970'lerin ortalarında Latin Amerika'dan Güney

---

² Huntington gibi, ekonomik kalkınma ile demokrasi arasındaki ilişkinin lineer olmadığını test eden ve onaylayan kantitatif çalışmalar için bkz. (Arat, 1988; Hadenius, 1992).

Avrupa'ya kadar dünyanın birçok bölgesinde ülkelerin otoriter rejimlerden demokratik rejimlere geçmesinin temel belirleyici faktörlerinden biri olarak 1950 ve 1960'lı yıllarda yaşanan hızlı ekonomik büyüme ve kalkınmayı göstermektedir.³ Rantiye devletleri bu kategorinin dışında bırakan Huntington, Lipset'in öngördüğüne benzer bir nedensellik mekanizmasına işaret ederek otoriter rejimler altında gerçekleşen hızlı ekonomik kalkınmanın toplumlarda eğitim seviyesinin yükselmesine ve orta sınıf genişlemesine yol açarak demokratikleştirme taleplerinin artmasına ve nihayetinde rejim değişikliğine neden olduğunu ileri sürmektedir.

Kalkınma-demokrasi ilişkisine dair Modernleşme Ekolü'nün ileri sürdüğü argümanlar, başta Przeworski ve Limongi (1993) olmak üzere bu argümanları çeşitli yönlerden eleştiren yazarlara cevaben yaptıkları çalışmada Boix ve Stokes (2003) ve Epstein (ve diğerleri, 2006) tarafından desteklendi. Boix ve Stokes geniş bir veri setinden ve gelişmiş bir istatistik çalışmasından hareketle ekonomik kalkınmanın yalnızca demokrasiyi sürdürme olasılığını değil aynı zamanda demokrasiye geçiş olasılığını da artırdığını teorik ve ampirik temelleriyle birlikte ortaya koymuşlardır. Ne var ki, sonuç olarak, aşağıda bahsedilecek olan Przeworski ve Limongi'nin duruşuna benzer bir noktaya geldiler: ekonomik kalkınmanın, demokrasinin sürdürülebilirliğine olan etkisi demokrasiye geçiş aşamasındaki etkisinden daha fazladır. Epstein (ve diğerleri, 2006) yeni veriler ışığında modernleşme yaklaşımını tekrar test etmişlerdir. "Demokrasi" ve "otoriter" rejim tiplerinin yanı sıra ara form olarak "kısmi demokrasiler" kategorisi oluşturan yazarlara göre kişi başına gelirin artması hem

---

³ Üçüncü demokratikleşme dalgasına neden olan diğer faktörler: demokrasinin evrensel olarak kabul edilmesi, Katolik Kilisesi'nin demokrasiye yönelik sahip olduğu katı doktrinin değişmesi ve demokrasiyi teşvik etmesi, değişen uluslararası bağlamda demokrasinin AB ve ABD gibi uluslararası aktörlerin dış politikalarında merkezi bir rol oynaması ve son olarak ülkeler arası etkileşimin artmasıyla birlikte bir ülkede ortaya çıkan demokratikleşme fenomeninin diğer ülkeler üzerinde gösterdiği kartopu etkisidir (Huntington: 2002 [1991]).

mevcut demokrasilerin konsolidasyonunu hem de otoriter rejimden demokratik rejime geçişi olasılığını artırmaktadır. Kısacası, yazarlara göre modernleşme hipotezi günümüzde hala geçerliliğini korumaktadır.

Modernleşme kuramının otoriter bir kalkınma modeline açık bir biçimde olmasa da varsayımları ve politika-önerileri vasıtasıyla ilham olduğu ileri sürülebilir (*Halperin ve diğ erleri, 2005:3; Rodrik, 2005: 55*). Zira bu yaklaşım temelde demokratik gelişmeyi açıklamaya yönelik bir perspektif sunmakla birlikte ekonomik kalkınmaya dair de bazı içerimlere sahiptir. Demokrasiye geçişin ve konsolidasyonunun belli bir kalkınma eşiğini yakalamayan toplumlarda sürdürülemeyeceği argümanından hareketle bu toplumlarda kalkınmayı başarmanın demokratik olmayan bir rejimle mümkün olduğu zira henüz sosyo-ekonomik koşulları olgunlaşmamış bir toplumda demokrasinin kalkınma sürecini sekteye uğratacağı sonucu ortaya çıkmaktadır. Başka bir ifadeyle, otoriter rejimler demokrasiye geçişin ekonomik gerekliliklerini oluşturan bir “geçiş aşaması” (*Acemoğlu ve Robinson, 2013a: 420*) olarak kabul edilmektedir.

Bu yaklaşım yalnızca otoriter rejimleri geçiş aşaması olarak görmemekte, öte yandan, demokrasinin dezavantajlarına vurgu yaparak otoriter rejimlerin en azından belli bir kalkınma düzeyine kadar daha tercih edilebilir olduğunu ima etmektedir. Zira sosyal ve ekonomik kalkınma düzeyi düşük toplumların demokrasiye geçiş yapmasının o toplumlara politik ve siyasi istikrarsızlığa sürükleyeceği ve dolayısıyla ekonomik kalkınma sürecini sekteye uğratacağı varsayılmaktadır (*Kaplan, 2000: 62; Zakaria, 2003: 98; Chua, 2002: 124’a atıf yapan Rodrik, 2005: 50*). Bu çatışma ve istikrarsızlığın engellenmesi ve belli bir aşamaya kadar sosyo-ekonomik gelişmenin “topluma rağmen toplum için” hızlandırılması hususunda otoriter rejimler, söz gelimi, zor araçlarını aktif biçimde kullanarak toplumsal istikrarı sağlayabilir, üretim

faktörlerini daha kolay şekilde uygun alanlara mobilize edebilir (*Schweinitz 1959; Huntington 1968*) ve toplumsal aktörlerin taleplerini bastırarak verimsiz kaynak dağılımını engelleyebilir (*Galenson, 1959*).⁴ Dolayısıyla otoriter yönetimler, henüz kalkınmamış fakat kalkınmanın ilk aşamalarında olan demokratik rejimlerin karşı karşıya kaldığı birçok sorunu bu istikrar sağlayıcı özelliği sayesinde çözebilmektedir.

Sonuç olarak modernleşme kuramının kalkınma sürecinde otoriter rejimlerin rolüne ilişkin varsayımı şöyle özetlenebilir: gelişmemiş ve gelişmekte olan ülkelerin ekonomik kalkınma düzeyini gelişmişlik düzeyine yükseltinceye kadar otoriter siyasal rejimler demokratik rejimlerden daha iyi performans sergilemektedir. Bu varsayım ya da beklenti başta ABD olmak üzere birçok Batılı ülkenin özellikle Soğuk Savaş yıllarında otoriter yönetimleri desteklemesinin temel gerekçesini oluşturmaktaydı (*Halperin vd., 2005*).

2. 1. a. Kurama Yöneltilen Bazı Eleştiriler

Yapılan akademik çalışmalarda özellikle Soğuk Savaş yılları boyunca yoğun ilgi gören modernleşme kuramı teorik ve ampirik temelleri açısından sorgulanmaya başladı. Francis Fukuyama “Tarihin Sonu ve Son İnsan” (2014 [1992]) kitabında Avrupa ve Asya’daki gelişmelere bakıldığında kalkınma ile demokrasi arasındaki bağlantının tartışılmaz bir biçimde ortada olduğunu ileri sürmektedir. Buna karşın söz konusu ilişkinin Lipset’in öngördüğünden daha karmaşık olduğunu ve nihai olarak ekonomik gelişme düzeyi ile politik sistem arasında zorunlu bağlantı olmadığını savunmaktadır; örneğin, bazı Ortadoğu ülkeleri bu ilişkinin zorunlu olmadığını en önemli göstegesidir. Bu indirgemeci nedenselliğin temel yanılgısı ise son dört yüz

---

⁴ Walter Galenson oldukça erken bir tarihte şunu söylemektedir: demokrasiler toplumsal talepleri yansıtan yasama organları vasıtasıyla, sahip olduğu kaynakları yatırımdan çok harcamaya ayırma eğilimindedir (*Galenson: 1959, 17*)- ki bu durum ekonomik kalkınma önünde bir engel teşkil etmektedir

yılda “düşüncenin ekonomikleştirilmesi”nden kaynaklanmaktadır. Oysa demokrasi fenomeni ekonomik kalkınma sonucunda zorunlu olarak ortaya çıkmak durumunda değildir. Maddi refahın artması, demokrasi yönünde olduğu gibi otoriterleşme yönünde de temel itki olabilir; dolayısıyla her zaman ve her yerde geçerli olan lineer ve tek yönlü çalışan bir nedensellik ilişkisinden bahsetmek mümkün değildir.

20.yy’ın sonuna doğru modernleşme teorisi yeni demokratikleşme gelişmelerine rağmen akademik ilgiyi günden güne kaybetmekteydi. Dolayısıyla güncel kalkınma ve demokratikleşme gelişmeleri ışığında tekrar ele alınması gerekiyordu. Nitekim Przeworski ve Limongi “Modernleşme: Teoriler ve Olgular” (1997) adlı makaleleriyle literatürdeki ilgisizliği bertaraf ederek tartışmaları canlandırdı. Przeworski ve Limongi Lipset’in hipotezini irdeleyerek teorik ve ampirik temelleri bakımından daha nüanslı hale getirdi. Ekonomik kalkınma-demokrasi ilişkisine dair; fakir ülkelerdeki yüksek ekonomik kalkınma performansının o ülkelerde demokrasiye neden olacağını savunan yaklaşımı –ki bu yaklaşım modernleşme teorisidir- içsel (*endogenous*) teori, demokrasinin ekonomik kalkınmadan bağımsız olarak ortaya çıktığını ileri süren yaklaşımı ise dışsal (*exogenous*) teori şeklinde sınıflandırarak önemli bir kavramsal inovasyon gerçekleştirdiler.

Bu ayrımla birlikte modernleşme teorisi olarak tanımlanan içsel teorinin ampirik temellerden yoksun olduğunu ileri sürdüler. Zira yazarlara göre 1950-1990 yılları arasındaki demokrasiye geçişlerin çoğunu modernleşme teorisyenlerinin iddia ettiği gibi ekonomik kalkınmadan değil, dışsal sebeplerden kaynaklanmıştır.⁵

---

⁵ Bu dışsal sebepler arasında savaş, ekonomik kriz, dış baskılar ve diktatörlerin ölümü gibi faktörler bulunmaktadır. Sözgelimi Avrupa’da demokrasiye geçişte savaşlar daha önemli bir rol oynamıştır; İspanya gibi bazı ülkelerde ise demokrasiye geçiş diktatörün ölümünü takip eden süreçte gerçekleşmiştir.

Przeworski ve Limongi bu çalışmasında öte yandan modernleşme teorisyenlerinin ekonomik kalkınmanın nihai olarak rejim değişikliğine yol açtığı yönündeki yaklaşımlarını eleştirerek ekonomik kalkınma düzeyinin demokrasiye değil, onu sürdürmeye katkı sağladığını savunmaktadır.⁶ Przeworski ve Limongi demokrasi ile ilişkisinde ekonomik kalkınmaya daha az belirleyici bir rol atfederek güncel ampirik gelişmelerle tutarlı bir düşünce ortaya koymuşlardır. Ne var ki bu düşünce daha sonra yazarların Alvarez ve Cheibub (2000) ile yazdıkları kitapta içsel demokratikleşme teorisini destekleyen küçük fakat istatistiki olarak önemli olan bir bulguya ulaşmaları ile birlikte revize edildi. Fakat yine de ekonomik kalkınma düzeyinin diktatörlükten demokrasiye geçişten ziyade demokrasiyi sürdürmede daha belirleyici bir faktör olduğu görüşünde ısrar ettiler. Yazarlara göre fakir ülkelerin belli bir kalkınma düzeyinde, bir kere geçiş yaptıktan sonra, demokrasiyi sürdürme olasılığı düşükken zengin ülkeler için bu olasılık oldukça yüksek düzeydedir.

Modernleşme kuramına yönelik en güçlü eleştirilerden biri de Bruce Bueno de Mesquita ve George Downs (2005) tarafından yöneltmiştir. Yazarlara göre refah düzeyinin artması zorunlu olarak özgürlüklerin artmasını sağlamamaktadır. Dolayısıyla kalkınmanın demokrasiye yol açtığı hususunda ne Lipset'in ne bazı müreffeh ve demokratik ülkelerin yöneticilerinin ne de uluslararası kalkınma kurumlarının öngörülleri doğrudur.⁷ Nitekim son 50 yıl içinde birçok otoriter ülke

---

⁶ Bu yaklaşım modernleşme kuramının ortodoks politik ekonomi yorumunu reddetse dahi demokrasi kuramına dahil ettiği ekonomik belirlenimci yaklaşım itibarıyla bir anlamda modernleşme ekolüne dahil olduğu ileri sürülebilir. Önemli bir farkla: Przeworski ve Limongi ülkelerin “modernleşme”sinin değil, “modern” olmalarının demokrasinin tesis edilmesi ve sürdürülmesinde önemli bir faktör olduğunu ileri sürmektedir.

⁷ De Mesquita ve Downs'a göre Dünya Bankası alt yapı, sağlık, eğitim gibi alanlarda kullanılması şartıyla kalkınmakta olan ülkelere finansman sağlamakta, bunun sonucunda söz konusu alanlara yapılan yatırımların orta sınıfı genişletmesini ve nihai olarak demokrasiye yol açmasını beklemektedir. George W. Bush yönetimi de küreselleşmenin ve piyasa kapitalizminin yayılmasıyla birlikte Batılı tarzda demokrasinin kaçınılmaz biçimde ortaya çıkacağını iddia etmektedir. Acemoğlu ve Robinson'a göre benzer bir anlayış daha önce George W. H. Bush döneminde ABD'nin Çin ile ilişkilerinde de hakimdi: “Çin’le özgürce ticaret yapın, ne de olsa zaman bizden yana” (Acemoğlu ve Robinson, 2013a: 420).

yüksek ekonomik performansına rağmen politik liberalleşme yönünde ilerlememekte⁸; ekonomik kalkınma sonucunda yaşanan refah artışının otoriter ülkeleri demokratikleştirmesi bir yana, bu refah artışı siyasal elitlere güçlerini konsolide etme imkanını sunmaktadır. De Mesquita ve Downs; Lipset ve takipçilerini otoriter devletleri siyasal değişimlerin pasif izleyicisi olarak kabul ederek önemli bir hata yapmakla itham etmektedirler. Şöyle ki, ekonomik gelişme sayesinde hükümetler daha fazla kaynağa sahip olma ve karşılaştığı problemleri daha yetkin bir biçimde çözme imkanına, bunun da ötesinde ortalama vatandaşı sindirecek siyasal ve kurumsal kapasiteye kavuşmaktadırlar. Ayrıca yüksek ekonomik kalkınma performansı yurttaşların hükümetten duyduğu memnuniyeti artırarak rejim değişikliği yönündeki talepleri zayıflatmaktadır. Yazarlara göre bu konudaki en iyi örnekler Çin ve Rusya'dır. Bu ülkeler tecrübe ettikleri etkileyici ekonomik performansa rağmen rejimin demokratikleşmesi yönünde gelişen bir süreç yaşamadılar.

Modernleşme yaklaşımının temel varsayımlarına meydan okuyan bir başka çalışma Acemoğlu (*ve diğerleri, 2008*) tarafından ortaya konmuştur. Yaptıkları regresyon analizine göre kişi başına gelir ile demokrasi arasında korelasyon bulunmaktadır. Diğer taraftan bu korelasyon ilişkisi nedensellik arz etmemektedir. Yazarlara göre ekonomik performans ile demokrasi arasında pozitif bir ilişki olduğunun varsayılması temelde çeşitli toplumların farklı politik ve ekonomik kalkınma süreçlerini biçimlendiren tarihsel faktörlerin ihmal edilmesinden kaynaklanmaktadır. Modernleşme yaklaşımının yanlılığı burada yatmaktadır.

---

⁸ Yazarlar bu ülkelerin durumunu şu başlık ile ifade etmektedir: “Daha zengin ama daha özgür değil” (*Richer but not freer*).

2. 2. Kalkınmacı Devlet Yaklaşımı

Karşılaştırmalı politik ekonomi literatüründe otoriter rejimlerin ekonomik kalkınmayı başarmada demokratik rejimlerden daha başarılı olduğu görüşü oldukça eskiye dayanmaktadır. Söz konusu başarıyı kanıtlamak amacıyla otoriter yönetime sahip ülkelerin başarılı kalkınma performanslarına sıklıkla referans verilmektedir. Buna göre sözgelimi 1930'lu yıllarda İtalya ve Almanya, 1950'lerde Sovyetler Birliği, 1960'larda İspanya ve Portekiz gibi ülkeler eğer demokratik bir biçimde idare edilselerdi böylesine etkileyici kalkınma performansı sergileyemezlerdir. Zira bu ülkelerin yüksek kalkınma performansının temel nedeni olan aktif devlet müdahalesi ve bu müdahaleyi başarılı kılan uygun kurumsal koşullar otoriter rejimler tarafından sunulmaktadır.

1950'lerden itibaren otoriter rejimler tarafından yaygın biçimde kabul gören Marksist/yapısalcı perspektif ve İthal İkameci Sanayileşme modeli 1970'lere geldiğinde kalkınma doktrininde ve karar alıcılar nezdinde geçerliliğini yitirmişti. Buna karşın, Johnson (1982) ve Amsden (1989) gibi politik iktisatçıların öne sürdüğü, otoriter rejimlerin haiz olduğu bazı özelliklerin ülkelerin kalkınma amaçlarına yönelik bir takım avantajlar sağladığı görüşünü tekrar güç kazanmaya başlamıştır. Kalkınmacı devlet (*developmental state*) kavramı ve Doğu Asya'daki kalkınma örnekleri ekseninde ortaya çıkan bu kurumsalcı yaklaşımın⁹ modernleşme kuramından daha fazla siyasal/kurumsal çerçeveye vurgu yaptığı söylenebilir.

Bu yaklaşıma göre ekonomik kalkınma devlet aygıtının piyasa süreçlerine yaptığı stratejik müdahalelerin bir sonucudur. Bu müdahalelerin başarılı olması ise,

---

⁹ Devletin tekrar kalkınma tartışmalarının merkezine taşıyan bu kurumsalcı perspektif 1980'lerde "devletin geri getirilmesi" akımıyla birlikte uzun yıllar politik ekonomi alanında hakim olmuştur. Bkz. (Evans ve diğerleri, 1985)

uygulanan ekonomi politikalarının yanı sıra siyasal ve toplumsal koşullarla yakından ilişkilidir. Siyasal rejimin niteliği söz konusu siyasal ve toplumsal koşulları yansıtması ve uygulanan politikaların çerçevesini belirlemesi bakımından merkezi bir yer işgal etmektedir. Bu yaklaşıma göre Doğu Asya'nın otoriter rejimlerinde devletin piyasaya yoğun müdahalesini başarılı kılan koşulların başında, ilk olarak, yüksek devlet kapasitesi (*state capacity*) gelmektedir. Weberyen devlet tanımından mülhem biçimde “devlet kurumlarının, egemenlik alanı içindeki kişi, faaliyet ve kaynaklar üzerindeki kontrol derecesi” (*McAdam ve diğerleri, 2001: 78*) olarak tanımlanan devlet kapasitesi, ekonomik kalkınma hedeflerini başarmak için sahip olunması gereken hayati bir unsur olarak kabul edilmektedir (*Evans, 1995; Leftwich, 2000*). Bu unsura sahip olmakla devletler, kaynakların mobilizasyonu, aktörlerin yönlendirilmesi ve kurumsal değişimi içeren müdahaleci kalkınma politikalarını istikrarlı bir biçimde uygulama imkanına kavuşmaktadır.

Bununla birlikte, kalkınmacı devlet literatüründe devlet kapasitesini artıran bir faktör olarak etkin işleyen bürokrasiye vurgu yapılmaktadır (*Evans, 1995; Evans ve Rauch, 1999; Wade, 1990*). Zira kalkınma sürecinin başarıyla sonuçlanması devlet bürokrasisinin; rant-arama davranışından (*rent-seeking behavior*) ve koordine olmamış politikalardan azade olması, liyakat temelli işe alım sistemi ve uzun dönemli kariyer rejimiyle dizayn edilmesi ve içsel bütünlüğe (*internal cohesion*) sahip olmasıyla mümkündür (*Evans, 1995*). Böylelikle, sanayi politikalarını belirleme ve takip etme fonksiyonu atfedilen bürokrasi kırtasiyeciliğin ve rant dağıtımının odak noktası olmaktan çıkıp ekonomik kalkınmanın kumandasına dönüşmektedir.

Bunu gerçekleştirebilmesi için ise, otoriter rejimler, bürokrasiye bir fırsat sunmaktadır: otonomi (*Wade, 1990: 375*). Otoriter rejimlerde meşruiyet kaygısının bulunmaması ve siyasal katılım kanallarının kapalı tutulması devlete belli ölçüde

otonomi (*state autonomy*) sağlamakta; bu ise demokratik ülkelerin kalkınma sürecinde uğraşmak zorunda olduğu birçok sorunla karşılaşmasını engellemektedir.¹⁰ Otoriter kalkınmacı yaklaşıma göre devletler sahip olduğu otonomi sayesinde ekonomik kalkınma hedefini gerçekleştirmeye yönelik bazı ayrıcalıklı koşullara kavuşur (*Evans ve Rueschemeyer, 1985¹¹*).

İlk olarak, Wade'in (1990) belirttiği üzere, otoriter yönetimler sahip oldukları otonomi sayesinde dilediği politika kararlarını elit koalisyon oluşturmaya gerek kalmaksızın belirleme ve uygulama imkanına kavuşmaktadır. Böylelikle politika kararları zaman kaybı yaşamaksızın alınabilmektedir. İkinci olarak, otoriter rejimlerde siyasal güç kompozisyonu parçalı olmadığından siyasal ve bürokratik elitlerin politika kararları kısa vadeli değil; tam tersine uzun vadeli düşünülerek alınmakta ve istikrarlı bir biçimde uygulanmaktadır (*Johnson, 1982; Wade, 1990: 27*). Üçüncü olarak, devlet otonomisi demokrasilerin sıklıkla yaşadığı kaynakların verimsiz dağıtımını sorununu çözmek adına önemli bir avantajdır. Zira toplumsal baskı ve çıkar grupları kendi aralarında bir "dağıtımcı koalisyon" (*distributional coalition*) inşa edip demokratik kurumlar aracılığıyla siyasal iktidara kaynak ve gelir dağıtımını baskısı yapma imkanından mahrum olduğundan, otoriter rejimlerde devlet, kaynakların "verimsiz sosyal amaçlar için" kullanımına engel olma olanağına kavuşmaktadır. Devlet otonomisi kaynakların yalnızca yasama süreçleriyle yeniden dağıtımını değil aynı zamanda rant ilişkileri aracılığıyla dağıtımını da engellemektedir. Bu noktada tekrar rant arayışını kısıtlayan meritokratik ve rasyonel bürokrasi modeline atıf yapılmaktadır. Sözelimi Japonya gibi kalkınmacı otoriter (*developmental*

---

¹⁰ Bu sorunların başında devletin toplumsal çıkar grupları tarafından ele geçirilmesi (*state capture*) gelmektedir. Bu yaklaşım devleti toplum temeline bina edilmiş ve ona göre biçim alması gereken bir yapı olarak ele almak bir kenara, tam tersine, toplumu kalkınma hedefine ulaşmak için kendisinden muaf olunması gereken bir aktör olarak kabul etmektedir.

¹¹ Evans ve Rueschemeyer'e göre hem devlet kapasitesi hem de bürokrasi ancak siyasal iktidarın kendisini çevreleyen toplumsal yapıdan belli oranda izole olmasıyla etkinlik kazanabilecektir.

authoritarian) devletler, bürokratların uzun-sürelî kariyerleri boyunca bireysel maksimizasyonlarını kişisel fırsatların istismarından çok kurallara ve yerleşik normlara uyarak elde ettikleri (Evans, 1989) bir kurumsal dizayna sahiptir. Bu kurumsal dizayn kaynakların verimsiz kullanımını engellemekte ve ekonomik kalkınmanın önünde bulunan engellerden birini bertaraf etmektedir.

Kalkınmacı devlet yaklaşımına göre otoriter rejimler toplumsal kısıtlardan bağışık olmanın yanı sıra etkin biçimde kullandığı zor araçları vasıtasıyla kaynakları ve piyasa aktörlerini yönlendirme olanağına sahiptir. Otoriter rejimlerin; bu olanağına sahip olmasına karşın, ekonomik kalkınmanın koşullarına ilişkin, içinde buldukları devlet yapılarına göre farklı sonuçlar doğurduğu dile getirilmektedir. Başka bir ifadeyle, kalkınmayı sağlamaya yönelik olarak salt otoriter rejim tipinden kaynaklanan evrensel avantajlardan bahsetmek mümkün değildir. Bu minvalde Peter Evans (1989) her biri otoriter olmasına karşın, üç ülke (sırasıyla Zaire, Japonya ve Brezilya) incelemesi üzerinden içsel yapı ve dışsal bağlarına göre ortaya çıkan üç farklı devlet yapısından bahsetmektedir: Yağmacı devlet (*predatory state*), kalkınmacı devlet (*developmental state*) ve ara devlet (*intermediary state*). Evans'a göre yalnızca devletin piyasa üzerindeki hakimiyetine bakarak bütün Üçüncü Dünya'yı dar bir elitin diktatör ile kurduğu patronaj ilişkisi vasıtasıyla rant maksimizasyonunu gerçekleştirdiği yağmacı devletlerden oluşan bir kategori olarak değerlendirmek yanlıştır. Şüphesiz diktatör Mobutu idaresi altındaki Zaire'nin devlet yapısı yağmacı bir nitelik arz etmekte ve ekonomik kalkınmaya ket vurmaktadır; fakat bunun nedeni aşırı bürokrasi değil, tam tersine bürokrasinin vazgeçilmez unsurları olan "otonomi" ve "kapasite"nin, yani Weberyan anlamda devlet idaresinin yokluğudur. Tam da bu noktada "kalkınmacı devlet"i kalkınma amaçlarının gerçekleştirilmesi bakımından ideal bir devlet yapısı olarak sunmaktadır. Evans Japonya vakası üzerinden

somutlaştırdığı bu devlet yapısına cari refahı tüketmekten ziyade onu üretmeyi mümkün kılan kurumsal bir çerçeve fonksiyonu atfetmektedir. Buna göre kalkınmacı devlet özel çıkar grupları tarafından ele geçirilmeden (*state capture*) kendi amaçlarını bağımsız biçimde formüle edebilen devlettir. Öte yandan kalkınmacı devlet, toplumsal yapıya “gömülü otonomi”si (*embedded autonomy*) sayesinde özel elitleri kalkınma sürecine dahil etmektedir. Ayrıca bürokraside meritokratik kuralların tek başına garanti edemeyeceği içsel bütünlük ve kurumsal kimlik (*internal coherence and corporate identity*) gibi enformel bağları haizdir; bürokratlar uzun kariyer patikası içinde bireysel çıkarlarını bürokratik normlara uyarak maksimize etmeye çalışmaktadırlar. Sonuç olarak, Evans’ın devlet yapısı tasnifine göre otoriter rejim tipi, onu çevreleyen kurumsal yapı ve süreçler içinde farklılaşan kalkınma çıktıları doğurmaktadır.

Bununla birlikte, her ne kadar devlet-piyasa ilişkisinin sınırı, mahiyeti ve sonuçları otoriter rejimlerde birbirinden farklılık arz ediyor olsa da, kalkınmacı devlet yaklaşımı ekonomi politikalarını başarılı bir biçimde uygulamak için otoriter rejimlerin zor araçlarına sıklıkla vurgu yapmaktadır. Buna göre otoriter yönetimler tüketimi kısarak (*Amsden, 1989*), işçi ücretlerini düşürerek (*Kang, 2003*), uzun vadeli yatırımlara bağlı riskleri toplumsallaştırarak (*Wade, 1990: 27*) ve kaynakları mobilize edip üretimi artırarak (*Shin ve Chang, 2003; Kang, 2003*) ekonomik kalkınma için gerekli planları hayata geçirmede ve nihai olarak ekonomik kalkınmayı sağlamada demokrasilere kıyasla daha başarılı bir performans ortaya koymaktadır. Otoriter rejimler ayrıca bütüncül politikalar ve etkin politika çıktıları (*policy outcomes*) vadetmektedir; zira kendiliğinden bir araya gelip en yüksek fayda için koordinasyon sağlayamayan piyasa aktörlerini ortak eyleme (*collective action*) mecbur ederek kalkınma politikalarından optimum fayda elde etmeyi mümkün kılmaktadır.

2. 3. Demokrasi Merkezli Kalkınma Yaklaşımı

Karşılaştırmalı politik ekonomi alanında demokrasiyi ekonomik büyüme/kalkınmanın açıklayıcı değişkeni olarak ele alan perspektif özellikle 1990'lı yıllardan itibaren güç kazandı. Şüphesiz bunun en önemli sebebi 1970'lerin ortasında başlayan üçüncü demokratikleşme dalgası ve Soğuk Savaş'ın sona ermesidir. Kısa süre içinde onlarca ülkenin demokratikleşmesi bu gelişmelerin söz konusu ülkelerin kalkınma performansları üzerindeki etkisi bağlamında siyasi rejim tiplerini tekrar kalkınma tartışmalarının merkezine taşımıştır. Modernleşme kuramı ve kalkınmacı devlet yaklaşımının teorik ve ampirik temelleri daha yoğun biçimde sorgulanmaya başlamıştır.

Siegle, Weinstein ve Halperin (2004; 2005) hem modernleşme ekolünün "önce kalkınma, sonra demokrasi miti"ni hem bu mitin varsaydığı, gelişmemiş ülkelerde otoriter rejimlerin kalkınmanın ilk aşamalarında daha başarılı olduğu, dolayısıyla istikrar ve demokrasinin ekonomik önkoşulunu sağlama adına diktatörlüklerin desteklenmesi gerektiği fikrini hem de kalkınmacı devlet yaklaşımının otoriter rejimlere dayanan temellerini reddettiler. Otoriter rejimlerin kalkınmayı başarma konusunda demokrasilerden daha iyi olduğu varsayımının gerçeklikle örtüşmediğini ve artık "önce demokrasi, sonra kalkınma" mottosunun geçerli olması gerektiğini ileri sürdüler. Zira demokrasi ekonomik kalkınmanın önünde bir engel teşkil etmediği gibi aynı zamanda onu teşvik etmektedir. Yazarlara göre dünya genelinde ülkelerin istatistiki verileri de bu argümanı desteklemektedir: 1960-2001 yılları arasında demokratik rejimler gerek ekonomik büyüme gerekse yaşam beklentisi, eğitim, beslenme gibi diğer kalkınma göstergelerinde otoriter rejimlere kıyasla daha iyi bir

performans sergilemiştir.¹² Ayrıca 21.yy'a yaklaşan on yıllarda demokratik rejimlerin performansı otoriter rejimlere kıyasla artan oranlı biçimde yükselmektedir. Bununla birlikte, gelişmemiş ülkeler kategorisi içinde de demokratik rejimler otokrasilerden daha iyi bir performans ortaya koymaktadır.

Bunun temel nedeni demokrasilerin birçok yönden otoriter rejimlerden daha üstün özelliklere sahip olmasıdır. Karar alma süreçlerinin temsili bir temele sahip olması politikacıların sorumluluk içinde davranarak kaynakları kamu yararı ve ortalama insanın çıkarına uygun biçimde tahsis edilmesini sağlamaktadır. Yatay güç paylaşımı ise siyasal iktidarın herhangi bir kişi ya da grubun tekelinde olmasını engelleyerek radikal politika tercihlerinin yıkıcı sonuçlarını engelleme işlevi görmektedir. Devlet iktidarının sınırlanması öte yandan bireylerin becerilerini kullanarak ekonomik fırsatları gerçekleştirdiği bir alan yaratmaktadır. Demokrasiler ayrıca bilgi ve düşüncenin serbest dolaşımını sağlamaktadır. Halkın bilgiye erişimi yöneticilerin politika kararlarında daha dikkatli olmalarını ve uygulanan politikaların halk desteğine sahip olmasını sağlamaktadır. Öte yandan bilgiye erişimin kolay olması inovatif faaliyet ve girişimleri kolaylaştırmaktadır. Demokrasinin bir başka avantajı kamu kaynaklarının kullanılmasında daha fazla şeffaflık teşvik etmesidir. Son olarak demokratik rejimler lider değişimini düzenleyen mekanizmalar sayesinde siyasal istikrarı ve uygulanan politikaların değerlendirildiği bir öğrenme sürecini içerdiğinden uyum vadetmektedir. Kısacası, dikey ve yatay güç paylaşımı, açıklık ve değişen koşullara uyum yeteneği gibi ayırt edici yapısal ve prosedürel özellikler sayesinde demokratik rejimler ekonomik kalkınmaya olanak sağlamaktadır (*Halperin ve*

---

¹² Buna göre gelişmiş demokratik ülkelerin kalkınma performansı gelişmiş otoriter rejimlerden kayda değer bir farkla daha yüksektir. Dahası, aradaki fark daha düşük olmakla birlikte, ekonomik bakımdan gelişmemiş demokratik ülkeler yine ekonomik bakımdan gelişmemiş otoriter rejimlere kıyasla daha yüksek bir kalkınma performansı sergilemişlerdir.

diğerleri, 2005: 46-52). Ayrıca demokrasi-merkezli kalkınma yaklaşımı içinde bazı çalışmalar güçlü siyasal temsil kurumlarının (*Fish ve Kroeinig, 2009*) ve serbest ve adil seçimlerin (*Chauvet ve Collier, 2009*) ekonomik politika tercihi ve performansı üzerindeki pozitif etkisini ortaya koymaktadır.

Öte yandan bazı çalışmalarda demokrasi, haiz olduğu siyasal hak ve temsil kurumlarının yanı sıra ekonomik ve sivil hak ve özgürlükleri içeren daha geniş kapsamlı bir kavram olarak ele alınmaktadır. Demokrasiyi liberal-kurumsal boyutlarıyla birlikte ele alan bu yaklaşım piyasa aktörlerinin davranışlarını şekillendiren serbest piyasacı ekonomik kurumların varlığını kalkınmanın önkoşulu olarak kabul etmektedir. Milton Friedman (*2011[1962]*) oldukça erken bir tarihte siyasal hakları genişleten bir fenomen olan demokrasinin ekonomik özgürlükleri de artırdığını ve artan ekonomik özgürlüklerin ekonomik büyümeyi teşvik ettiğini ileri sürmektedir.

Daha sonra birçok kurumsalcı politik iktisatçı özellikle mülkiyet haklarını denkleme dahil eden pek çok teorik ve ampirik çalışma ortaya koymuştur. Yeni-kurumsalcı ekolün önde gelen temsilcilerinden Douglass North (*2010 [1999]*) Batılı ülkelerin yüksek ekonomik performansının temelinde mülkiyet ve sözleşme haklarını güvence altına alan ve üretken faaliyetleri teşvik eden kurumlar olduğunu ileri sürmektedir. Ona göre bu kurumlar sayesinde piyasalarda belirsizlik ve bilgi asimetrisi azalmakta, işlem maliyetleri düşmekte ve kompleks ekonomik faaliyetler organize edilmektedir. Böylelikle, bu kurumlara sahip olan ülkelerin bu kurumlara sahip olmayan ya da bu yönde kurumsal değişim tecrübe etmeyen ülkelere kıyasla daha yüksek bir ekonomik performans sergilemelerinin nedeni ortaya çıkmaktadır. Yine kurumlara vurgu yapan daha yakın tarihli bir çalışmada ise Acemoğlu ve Robinson (*2013a*) ekonomik kalkınma fenomeninin sürdürülebilirlik boyutuna dikkat

çekmektedir. Sürdürülebilir bir ekonomik büyümenin ancak mülkiyet ve sözleşme haklarını, piyasada adil rekabet koşullarını ve piyasaya serbest girişi güvence altına alan ekonomik kurumlar setinin edinilmesiyle mümkün olabileceğini savunmaktadırlar.

Bir başka kurumsalcı politik iktisatçı Mancur Olson (1993) siyasal rejimler ile ekonomik performans arasındaki ilişkiyi rejim tipinin mülkiyet hakları üzerindeki etkisi bakımından ele almaktadır. Ona göre demokratik rejimler mülkiyet haklarını -ki bu hakların korunması sermaye birikiminin ve yatırımın uzun erimli temelini oluşturmaktadır- otoriter rejimlerden daha iyi korumakta ve bu nedenle ekonomik kalkınmayı başarmada daha üstün bir performans sergilemektedir. Rejim tipinin mülkiyet rejiminin oluşumuna etkisi bakımından önemli bir perspektif ortaya koyan Olson'un rasyonel aktör modeli uygulayarak ileri sürdüğü bu hipotez daha sonra birçok regresyon analizi tarafından desteklendi. Az gelişmiş 59 ülkenin 1980'ler ve 1990'ların ilk yarısındaki verilerini inceleyen Goldsmith (1995) siyasal hakları ve mülkiyet haklarını koruyan ülkelerin bu hakları korumayan ülkelere kıyasla daha hızlı büyüdüğünü ileri sürdü. Bunun nedenlerinden biri demokrasilerde siyasal rekabetin yağmacı/yırtıcı (*predatory*) yönetimler üzerinde denetim sağlamasıdır. Bir diğer nedeni ise demokratik rejimlerin mülkiyet haklarını korumaya otoriter rejimlerden daha yatkın olmasıdır. Goldsmith'e göre demokratik rejimler, işletmelerin, çıkarlarını korumak amacıyla temsili hükümeti etkilemelerini sağlayan araç ve mekanizmalara sahiptir. Bu ise mülkiyet haklarının güvence altına alınması bakımından önemli bir avantaj anlamına gelmektedir: "Üreticiler yeteri kadar kaynak ve motivasyon ile mülkiyet ve sözleşme haklarını korumak için lobi yapabilirler. Böyle bir ekonomik ayrıcalık özel sektörün yatırıma ve büyümeye olanak sağlar" (Goldsmith, 1995: 168).

Keza Leblang (1996) ülkeler arasındaki büyüme farkını anlamak için politik davranışı etkileyen temsili kurumların ötesinde ekonomik davranışı etkileyen kurumlara da bakılması gerektiğini, bu kurumları başında ise mülkiyet haklarının geldiğini belirtmektedir. 50 ülkenin 1960-1990 yılları arasındaki verilerini inceleyen Leblang; Olson ve Goldsmith gibi rejim tipinin ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin mülkiyet haklarına bağlılığı vasıtasıyla, yani dolaylı olarak gerçekleştiğini, bunun dışında rejim tipinin tek başına bir anlam ifade etmediğini vurgulamaktadır.

Barro (1996) da siyasal özgürlüklerin orta düzeyde olduğu ülkelerde daha fazla demokrasinin ekonomik büyümeyi baskıladığını ampirik olarak ortaya koyduktan sonra, artık siyasal katılımı artırmaktan çok mülkiyet hakları ve serbest piyasa temelinde bir ekonomik sistem inşa edilmesinin ekonomik büyüme için gerekli olduğunu belirtmektedir. Benzer biçimde Bhagwati (2002) demokrasinin yalnızca piyasanın ve rekabetin genişlemesi şartıyla kalkınma için iyi olduğunu ve kendi başına kayda değer bir ekonomik büyüme vadetmediğini belirtmektedir. Görüldüğü üzere birçok politik iktisatçı demokrasinin minimal unsurlarından ziyade etkin ekonomik aktivitenin kurumsal temellerine dikkat çekmektedir.

Siyasal özgürlük ve rekabetçi katılımın yanına liberal/piyasa kurumları dahil ederek demokrasiyi daha geniş bir perspektiften ele alan yaklaşım yalnızca akademik mecralarda savunulmamıştır. Başta Birleşmiş Milletler ve Dünya Bankası olmak üzere birçok uluslararası kuruluş özellikle 1990'lı yıllarda “iyi yönetim” kavramı üzerinden liberal demokratik kurum ve politikaları teşvik etmiştir (OECD, 2004; United Nations, 2000; World Bank, 1992). Batılı ülkeler tarafından da desteklenen iyi yönetim anlayışı gelişmekte olan ülkelere hitaben siyasal rejimin demokratikleşmesinin yanı sıra bürokrasi, yargı, mülkiyet hakları gibi alanlarda kurumsal reformların yapılması gerektiğini salık vermekteydi. İyi yönetim

kurumlarının geliştirilmesi ile kalkınma arasındaki pozitif ilişki destekleyen birçok teorik ve ampirik çalışma (örneğin, Kaufmann ve diğerleri: 1999) yapılmıştır.

Hem akademide (Rodrik, 2009; Acemoğlu ve diğerleri, 2005) hem de uluslararası kalkınma kuruluşlarında (UNHDR, 2002) demokrasiyi kalkınmanın açıklayıcı değişkeni olarak ele alan yaklaşımın dayandığı varsayımlardan biri de demokratik siyasal rejimlerin toplumsal çatışmaları yönetme ve toplumsal istikrarı sağlamada otoriter rejimlere göre daha başarılı olduğu ve böylelikle ekonomik kalkınma için daha uygun bir atmosfer sağladığıdır. Demokrasi yalnızca toplumsal çatışmayı önlemeye ve çözmeye değil aynı zamanda siyasal istikrarı sağlamaya yönelik olarak da katkı sağlamaktadır. Söz gelimi Yi Feng'e (1997) göre demokratik rejimler politik istikrar sağlayarak ekonomik büyüme üzerinde dolaylı ve fakat olumlu bir etkiye neden olmaktadır.

Literatürdeki önemli ihtilaflardan bir tanesi demokrasinin ekonomik büyüme/kalkınma üzerindeki etkisinin kısa veya uzun vadede gerçekleşip gerçekleşmediği üzerinedir. Bazıları (Papaioannou ve Siourounis, 2008; Persson ve Tabellini, 2009) demokrasinin ekonomik büyüme üzerindeki pozitif etkisinin, J- eğrisinin sol tarafındaki gibi, kısa vadede düşük düzeyde kaldığını fakat demokratik kurumların konsolide olmasıyla birlikte uzun vadede yüksek olduğunu belirtmektedir. Yine demokrasinin uzun vadeli etkisine vurgu yapan John Gerring (ve diğerleri, 2005) rejim tipinin ekonomik performansa etkisini inceleyen çalışmalarda yapılan en büyük hatalardan birinin demokrasinin “düzey” (level) değişkeni olarak ele alınması olarak göstermektedir. Aksine, demokrasi bir “stok” olarak ele alınmalıdır; zira rejimler her mali yılda sil baştan başlamazlar, bagajları önceki rejimden, tarihten gelen bir takım yüklerle doludur. Bu minvalde ekonomik büyümenin kaynağı olan fiziki, beşeri,

sosyal ve siyasal faktörler de birikmiş stok anlamında sermaye olarak ele alınmalıdır.¹³

Yazarlara göre demokratik rejimler devam ettiği sürece fiziki, beşeri ve sosyal sermayeyi artırmaktadır. Bunun yanı sıra, siyasal sermaye de öğrenme ve kurumsallaşma süreçleriyle birlikte uzun vadede ortaya çıkmaktadır. Biriken siyasal sermaye hukukun üstünlüğü, siyasal istikrar, etkin kamu bürokrasisi ve piyasa-geliştiren ekonomi politikaları aracılığıyla ekonomik performansı artırır. Kısacası, demokratik rejime geçiş ekonomik performans üzerindeki etkisini kısa vadede değil, fakat uzun vadede göstermektedir: “Demokrasi + zaman = kalkınma”.

Öte yandan kimi yazarlar demokratik siyasal rejime geçişin kısa vadede de ekonomik kalkınma üzerinde olumlu olduğunu ileri sürmektedir. Sözelimi Rodrik ve Wacziarg’a (2005) göre 20.yy’ın sonunda demokratik rejime geçen çoğu ülke kısa vadede yüksek bir ekonomik performans ortaya koymuştur. Bu ülkelere Asya ve Afrika gibi az gelişmiş ve etnik olarak bölünmüş ülkeler de dahildir.

Demokrasilerin avantajlarından biri de ekonomik performansta istikrarı sağlamasıdır. Birçok politik iktisatçının (Alemida ve Ferreira, 2002; Halperin vd., 2005; Rodrik ve Wacziarg, 2005; Quinn ve Woolley, 2001) ampirik olarak ortaya koyduğu üzere, demokratik rejimler ekonomik büyüme oranlarında kırılma olasılığını azaltarak daha istikrarlı bir grafik çizerken otoriter rejimler büyüme oranlarında ciddi oranda sivrulma yaşamaktadırlar. Öte yandan demokrasilerin dışsal ekonomik şokların yönetimi konusunda da otoriter rejimlerden daha donanımlı olduğu ve nihai olarak görece istikrarlı bir sonuç ortaya koyduğu ileri sürülmektedir (Rodrik, 1999).

---

¹³ Yazarların bu kavramları “sermaye” olarak ele alması kaynakların zaman içinde birikmesine ve gelecekte beklenen getirilerine yapmak istedikleri vurgudan kaynaklanmaktadır. Sonuç olarak, hem demokrasi hem de demokrasinin etkilediği ekonomik büyümenin kaynakları bir “stok” değişkeni olarak ele alınmaktadır

Demokrasinin ekonomik büyüme üzerindeki etkisini tespit etme amacıyla birçok ekonometrik çalışma yapılmıştır. Oldukça yakın zamanda yaptıkları çalışmada Daron Acemoğlu (*ve diğerleri, 2014*) ülkelerin demokratikleşmesini takip eden 25 yılda demokratikleşmenin kişi başına düşen milli gelir üzerinde yüzde 20-25 oranında pozitif bir etkisi olduğunu saptadılar. Bundan başka, daha önce yapılan sayısız çalışmada demokrasi-büyüme ilişkisinde pozitif korelasyonlar tespit edildi. Persson ve Tabellini (*2006*) 1960-2000 yılları arasında 120 tane rejim değişikliği içeren 150 ülkeyi, De Haan ve Siermann (*1996*) 1961-1992 yılları arasında 110 ülkeyi inceledikleri çalışmalarında demokrasinin ekonomik büyüme/kalkınma üzerinde istatistiki olarak önemli ve pozitif etki tespit ettiler.

Ekonomik büyümenin ötesinde diğer kalkınma indikatörlerinde de; sözgelimi ortalama yaşam beklentisi ve sağlık koşulları (*Besley ve Kudamatsu, 2006; Gerring vd., 2012; Zweifel ve Navia, 2000*), çocuk ölüm oranları (*Halperin vd., 2005; Navia ve Zweifel, 2000; McGuire, 2003*), okullaşma oranı ve eğitim kalitesi (*Acemoglu ve diğerleri, 2013b; Ansell, 2010; Baum ve Lake, 2003; Harding ve Stasavage, 2014*) demokrasilerin otoriter rejimlerden daha iyi bir performans ortaya koyduğunu ileri süren teorik ve ampirik çalışmalar mevcuttur.

BÖLÜM III

KAVRAMSAL ÇERÇEVE, ARAŞTIRMA SORUSU VE

HİPOTEZ

Bu bölümün amacı, tezin konusu olan siyasal rejim tipi-ekonomik kalkınma ilişkisine yönelik kavramsal ve teorik çerçeveyi sunmaktır. Bu minvalde ilk olarak araştırma sorusunu ve hipotezi oluşturan temel kavramlar tanımlanmaktadır. “Siyasal rejim”, “demokrasi”, “demokratikleşme” kavramları ve “liberal demokratik”, “otoriter” ve “hibrid” olmak üzere üç temel siyasal rejim tipi tanımlanmaktadır. Bununla birlikte, “ekonomik kalkınma” kavramı da operasyonel unsurlarıyla birlikte açıklanmaktadır. Bu kavramların yanı sıra, rejim tipi-kalkınma ilişkisinin nedensellik mekanizmasını sağlayan “kurumlar”ın işlevleri tanımlanmaktadır. Bu bölümde ikinci olarak literatürdeki tartışmalar ekseninde ortaya çıkan ve 4. ve 5.bölümde yanıtı aranan araştırma sorusu ve son olarak araştırma sorusuna yönelik olarak geliştirilen hipotez ve bu hipotezin dayandığı teorik çerçeve ortaya konulmaktadır.

3. 1. Temel Kavramlar

3. 1. a. Siyasal Rejim Kavramı ve Siyasal Rejim Tipleri

Bu tezde siyasal rejim tipinin ekonomik performans üzerinde etkide bulunup bulunmadığı ve eğer etkide bulunuyorsa bunun hangi nedensellik mekanizmaları vasıtasıyla gerçekleştiği incelenmektedir. Dolayısıyla ileri sürülen hipotezin açıklayıcı değişkeni olarak “siyasal rejim” kavramının ve farklı siyasal rejim tiplerinin net biçimde tanımlanması gerekmektedir. Ne var ki, tanıma ilişkin siyaset bilimciler arasında bir uzlaşma bulunmamaktadır. Bununla birlikte bazı temel özelliklerden

bahsedilebilir.¹⁴ Siyasal rejim, siyasal gücü elde etmeye yönelik formel ve enformel prosedürel¹⁵ kurallardan oluşan kurumsal bir çerçeve olarak tanımlanabilir. Daha açık bir ifadeyle siyasal rejim, kimin siyasal iktidara erişiminin olduğunu, iktidarın nasıl elde edildiğini belirleyen kurallar manzumesidir. Bu bakımdan siyasal rejim, siyasal iktidarın/yönetenlerin toplum/yönetilenler ile olan temsil ilişkisini yansıtmaktadır. Buna göre kimi rejimlerde siyasal iktidar tüm vatandaşlara siyasal hakların tanındığı ve adil, rekabetçi ve serbest seçimler vasıtasıyla, sınırlı bir süre için geçici olarak elde edilirken kimi rejimlerde darbe/devrim/iç savaş gibi siyasal şiddet sonucunda iktidarı elde eden yönetici elit siyasal hakları baskı altına almakta ve karar-alma sürecini süresiz ve öngörülemez biçimde elinde bulundurmaktadır.

Toplumla olan temsili/dikey ilişkisinin yanı sıra siyasal rejim “siyasal iktidar merkezinin farklı kısımları ve fonksiyonları arasındaki etkileşimini” (*Skaaning, 2006: 13*), başka bir ifadeyle, devlet kurumları arasındaki yatay ilişkileri de yansıtmaktadır. Bu noktada başta kuvvetler ayrılığı olmak üzere devlet aygıtını sınırlandıran birtakım anayasal mekanizmalara sahip olan rejim tipi ile tüm iktidarı bir bütün olarak lider/parti/cuntanın hakimiyetine veren rejim tipi ayırımından bahsetmek mümkündür. Son olarak, siyasal rejimler yönetilenlerin ekonomik ve sivil hak ve özgürlüklerine ilişkin kural ve normları yansıtmaktadır.

Yukarıda üç temel boyutu tanımlanan “siyasal rejim” kavramından hareketle liberal demokrasiden totaliteryenizme kadar siyasal rejim spektrumunda farklı

---

¹⁴ “Siyasal rejim”in tanımına yönelik farklı yaklaşımları kategorize eden bir çalışma için bkz. (*Skaaning, 2006*).

¹⁵ Siyasal iktidarın toplumla olan temsili ilişkisini ve farklı organları arasındaki etkileşimi belirleyen formel prosedürlerin yanı sıra siyasal rejimi belirleyen bir başka boyut da siyasal aktörlerin davranışlarıdır.

koordinatlara sahip birçok rejim tipinden bahsedilebilir.¹⁶ Siyaset bilimi yazınında birbirinden farklı birçok anlam atfedilmekle birlikte “demokrasi” ve “demokratik rejim” bu çalışmada hükümet pozisyonlarını elde etmeye ve bu pozisyondakileri seçimler aracılığıyla denetlemeye yönelik olarak, minimal kural ve koşulları içeren bir rejim tipi olarak ele alınmaktadır.¹⁷ Bu minvalde “demokratikleşme” kavramı da söz konusu minimal demokratik prosedürlerin gerçekleştiği süreç anlamına gelmektedir. “Demokrasi”den farklı olarak “liberal demokrasi” ise demokrasinin minimal unsurlarının (*seçimler, çok-partili siyasal hayat vb.*) yanı sıra anayasal mekanizmalarla devlet organları arasında işbölümünün organize edildiği, devlet ve siyasal iktidarın hukukun üstünlüğü ilkesi tarafından sınırlandırıldığı, adil yargılanma hakkının ve bağımsız ve tarafsız yargı kurumlarının tesis edildiği; ayrıca bireylerin ekonomik ve sivil hak ve özgürlüklerinin güvence altına alındığı rejim tipini ifade etmektedir. Böylelikle “demokrasi” ile “liberal demokrasi” arasında bir ayrım yapılmaktadır.¹⁸

“Otoriter rejim” tipi ise halkın yöneticilerin belirlenmesi sürecine dahil edilmediği, devlet aygıtının anayasal sınırlamalardan muaf olduğu ve vatandaşların sivil ve ekonomik hak ve özgürlüklerinin siyasal iktidarın tasarrufunda olduğu siyasal

---

¹⁶ Günümüzde Kuzey Kore dışında totaliter rejimle idare edilen başka bir ülke olmadığı ve Kuzey Kore ekonomik kalkınma tartışmaları açısından anlamlı ve işlevsel bir vaka olmadığı için bir rejim tipi olarak “totaliteryenizm” bu çalışmada göz ardı edilmektedir.

¹⁷ Kimi yazarlar demokrasiyi hükümet ve ilgili siyasal pozisyonların halk tarafından belirlenmesi, yani çoğunluğun yönetimi olarak ele alırken kimi yazarlar devletin sınır ve fonksiyonlarını ve bireylerin sivil haklarını da içeren, çoğunluğun yönetimine bir takım anayasal sınırlamalar getiren daha kapsamlı bir fenomen olarak ele almaktadır. Bu tezde, belirtildiği üzere, “demokrasi” kavramına atıf yapılırken minimalist yorumu referans alınmaktadır. Siyasal haklar ve seçimlere indirgeyerek demokrasiye minimalist bir anlam atfeden siyaset bilimci Schumpeter’e göre demokrasi “bireylerin halkın oylarını almak için girdiği rekabetçi bir yarış neticesinde elde edilen siyasal iktidara yönelik kurumsal düzenleme”dir (*Schumpeter, 2003 [1943]: 269*). Bu yaklaşımı takip eden Huntington da demokrasiyi “en yetkili kolektif karar sahipleri, adayların oylar için serbestçe yarıştıkları ve yetişkin nüfusun hemen hemen tümünün oy hakkına sahip olduğu hakkaniyetli, dürüst ve düzenli aralıklı yoluyla seçtikleri” (*Huntington, 2002 [1991], 4*) siyasal sistemleri demokratik olarak tanımlayarak Schumpeter’in minimalist yorumunu benimsemektedir.

¹⁸ Bu ayırmadan hareketle şu söylenebilir: liberal demokrasi, demokrasiyi kapsayan ve onu aşan bir rejim tipine işaret etmektedir. Başka bir ifadeyle “demokratik rejimler” zorunlu olarak liberal demokratik rejim kategorisine girmez fakat “liberal demokratik rejimler”in tamamı demokratiktir. Hibrid rejimlerin çoğu yukarıda tanımlandığı biçimde “demokratik” olmakla birlikte liberal unsurları içermediğinden liberal demokratik rejimlerden farklı bir kategori olarak ele alınmaktadır.

sisteme işaret etmektedir. Liberal demokratik rejimler ile otoriter rejimler arasında yer alan başka bir rejim tipinden de bahsetmek mümkündür. “Hibrid” olarak adlandırılan bu rejim kategorisi, otoriter rejimler ve demokratik rejimlerin “liberal” unsurlara sahip olup olmamaları ve ne derece sahip oldukları sonucunda alt-kategorilere ayrılmaktadır. Dolayısıyla bir üst-kategori olarak “hibrid rejim” kategorisi altında, söz gelimi, çok partili bir siyasal hayata sahip olup düzenli seçimler gerçekleştiren, bu bakımdan “demokratik” olan; fakat kuvvetler ayrılığı, hukukun üstünlüğü, sözleşme ve mülkiyet hakları, basın özgürlüğü gibi “liberal” unsurları kısmen bulunduran ya da tamamen bulundurmayan “illiberal demokrasi” ve “rekabetçi otoriteriyenizm”; ekonomik ve sivil hak ve özgürlüklere görece yer veren fakat demokratik prosedürleri bulunmayan “yarı-liberal otokratik” rejim tipleri hibrid rejimler kategorisine girmektedir.

Sonuç olarak, (1) demokratik kurumlar, (2) anayasal kurumlar ve (3) ekonomik kurumlar ve (4) sivil hak ve özgürlüklerin farklı kombinasyonlarından ortaya çıkan farklı siyasal rejim tiplerinden bahsetmek mümkündür. Ortaya çıkan üç temel rejim tipi “liberal demokratik”, “otoriter” ve “hibrid” rejimlerdir. Hibrid rejimler içinde ise, minimalist anlamıyla “demokratik” olan rejim tipi “illiberal demokrasi”¹⁹ ve demokrasinin minimalist unsurlarına da düşük düzeyde sahip olan rejim tipi “rekabetçi otoriteriyen”²⁰ olarak tanımlanırken; “demokratik” olmayıp bazı liberal unsurlara sahip

---

¹⁹ Hibrid rejimler içindeki en geniş rejim tipi “illiberal demokrasi”dir. Bu rejim tipi demokrasinin minimal unsurlarına büyük oranda sahiptir;

²⁰ Levitsky ve Way’e göre rekabetçi otoriteriyenizm illiberal demokrasi, seçimsel demokrasi gibi hibrid rejim türlerinden farklı özelliklere sahiptir. Yazarlara göre bu kavramlar “demokratikleşme önyargısı” ile malul olup otoriterleşme yönünde değişim yaşayan ve demokrasiden çok otoriteriyenizm kategorisine yakın olarak rejimleri kapsamamaktadır. Söz gelimi Milosevic Sırbistan’ı, Putin Rusya’sı, Kravchuk Ukrayna’sı bu rejim tipine girmektedir. Bu ülkelerde siyasal gücü tekelinde bulunduranlar seçimlere hile karıştırarak, devlet kaynaklarını yoğun biçimde kullanarak ve muhalefete şiddetli baskı uygulayarak ve medya görünümünü kısıtlayarak demokratik kurumları sistematik biçimde ihlal etmektedirler. Bu bakımdan demokrasinin minimal kriterlerini dahi karşılamamakta ve sonuçta demokrasiden çok otoriter rejimlerin özellikleri arz etmektedirler (*Levitsky ve Way, 2002*). Bu ayırım göz önünde bulundurularak bu çalışmada “rekabetçi otoriteriyenizm” otoriter rejimlere en yakın hibrid rejim tipi olarak kabul edilmektedir.

olan rejim tipi ise “yarı-liberal otokrasi” olarak adlandırılmaktadır. Bu çalışmada her rejim tipi kategorisi içindeki nüansları ıskalama pahasına, basitleştirilmiş bir rejim tipolojisi ortaya konmaktadır:

Şekil 3. 1. Siyasal Rejim Tipolojisi²¹

Kurumlar	SİYASAL KURUMLAR		EKONOMİK KURUMLAR	SİVİL HAK VE ÖZGÜRLÜKLER
	DEMOKRATİK KURUMLAR	ANAYASAL KURUMLAR		
Rejim Tipi	<ul style="list-style-type: none"> - Siyasal haklar - Düzenli serbest ve adil seçimler - Çok partili siyasi hayat ve muhalefetin varlığı - Etkin parlamento 	<ul style="list-style-type: none"> - Kuvvetler ayrılığı - Hukukun üstünlüğü - Adil yargılama: Bağımsız ve tarafsız yargı kurumları - Rasyonel, etkin işleyen, yozlaşmamış bürokrasi 	<ul style="list-style-type: none"> - Mülkiyet ve sözleşme hakları - Adil rekabet 	<ul style="list-style-type: none"> - Yaşam hakkı - Örgütlenme hakkı - İnanç özgürlüğü - İfade özgürlüğü - Basın özgürlüğü
Liberal Demokratik Rejim	+++	+++	+++	+++
H i b r i d	İlliberal Demokrasi	+-	+-	+-
	Yarı-Liberal Otokrasi	---	+-	+-
R e j i m	Rekabetçi Otoriterizm	+-	---	+-
	Otoriter Rejim	---	---	--

Siyaset teorisindeki tartışmaların ötesinde, yukarıdaki siyasal rejimler tipolojisi oluşturmanın temel amacı farklı rejim tiplerinin ekonomik kalkınma performansı üzerindeki etkilerini karşılaştırmalı biçimde anlamaya katkı sağlamaktır. Zira liberal

²¹ Bu tipolojide ilk satırdaki kurumlara sahip olma yoğunluğuna göre her rejim tipine belli değerler atanmıştır.

demokratik, hibrid ve otoriter rejimler teşvik ettikleri farklı kurumsal mekanizmalar nedeniyle piyasa süreçlerini ve kalkınma çıktılarını farklı biçimlerde etkilemektedir.

3. 1. b. Ekonomik Kalkınma

Bu tezin esas amacı yukarıda tanımlanan ve sınıflandırılan rejim tiplerinin “ekonomik kalkınma” fenomeni ile ilişkisini açıklamak olduğundan bu kavramla neyin ifade edildiği net bir biçimde ortaya konulmalıdır. Ne var ki “ekonomik kalkınma”nın sınır ve içeriğini spesifik bir biçimde tanımlamak oldukça zordur. Zira bu kavrama uzun yıllardır birbirinden farklı anlamlar atfedilmektedir. Ekonomik kalkınma 1960’lı yıllarda yalnızca ekonomik büyümeye indirgenirken sonraki on yıllarda sosyo-ekonomik parametrelerin de dahil edilmesiyle birlikte daha kapsamlı bir anlam kazanmıştır.²² Bununla birlikte, yüksek ekonomik büyüme oranları günümüzde bir ülkenin kalkınmakta olduğunun en önemli göstergesi olmaya devam etmektedir.

Ekonomik büyüme kısaca bir ülkede üretilen mal ve hizmet miktarındaki artışı ifade etmektedir. Reel gayri safi milli hasıladaki (*real GDP*) artış ülkenin, toplamda bir önceki yıla kıyasla daha yüksek bir maddi refah seviyesine ulaştığını ima etmektedir. Bu noktada bir ülkenin ekonomik büyüme oranlarının o ülkenin kalkınma düzeyinden ziyade ne hızla “kalkınmakta” olduğuna dair bir gösterge olduğunu belirtmek gerekir.²³

---

²² Kalkınma doktrininde, kalkınma hedeflerine ve kalkınmanın tanımına dair zamanla değişen yaklaşımlar için bkz. (*Thorbecke, 2016*)

²³ Daha açık bir ifadeyle, bir ülkenin yüksek ekonomik büyüme oranlarına sahip olması o ülkenin kalkınmış değil, kalkınmakta olduğunu göstermektedir. Öte yandan, pratikte sık rastlanmasa da şüphesiz kalkınmış ülkeler de yüksek büyüme oranları elde edebilirler. Fakat bu tez ekonomik kalkınmayı “bir süreç olarak” açıklamayı hedeflediğinden halihazırda kalkınmış olan ülkelerin günümüzde sergiledikleri düşük ekonomik büyüme performansları o ülkelerin kalkınma performanslarının düşüklüğü olarak değerlendirilmemektedir.

Çağdaş kalkınma doktrini ve uluslararası kalkınma kuruluşları günümüzde yüksek ekonomik büyüme oranlarını, ekonomik kalkınmanın zorunlu koşulu olduğunu kabul etmelerine karşın yeterli koşulu olduğunu kabul etmemektedir. Başka bir ifadeyle kalkınma, ekonomik büyümeyi de içeren daha geniş kapsamlı bir olguya işaret etmektedir. Dolayısıyla bir ülke ekonomisinin büyümesi olgusu tek başına o ülkenin ekonomik bakımdan kalkınmakta olduğunu göstermemektedir. Başka bir ifadeyle, bir önceki yıla kıyasla artan ulusal gelirin, yani ekonomik büyümenin, vatandaşların hayatına yaptığı somut katkılar ekonomik kalkınmanın göstergesi olarak kabul edilmektedir. Bu bakımdan ekonomik kalkınma eğitim ve sağlık düzeyi, ortalama yaşam beklentisi gibi indikatörleri de içermelidir.

Bu tezde de, genel kabul gören bu perspektif doğrultusunda, ekonomik kalkınma geniş kapsamlı bir fenomen olarak ele alınmaktadır. Buna göre ekonomik kalkınma *istikrarlı biçimde devam eden yüksek ekonomik büyüme oranlarının yanı sıra İnsani Kalkınmışlık Endeksi'nde yer alan (1) uzun ve sağlıklı yaşamı yansıtan doğumda beklenen ortalama hayat beklentisi, (2) beklenen okullaşma yılı ve ortalama okullaşma yılı ile ölçülen eğitim, (3) kişi başına düşen milli gelir ile ölçülen uygun yaşam standardını içermektedir (UNHDR, 2016: 3).*

3. 1. c. Kurumlar

Bu tez kurumsalcı perspektiften ekonomik kalkınma fenomeninin piyasa-dışı koşullarına yoğunlaşmaktadır. Bu doğrultuda sosyo-ekonomik kalkınma sürecini yönlendiren siyasal-kurumsal yapının implikasyonlarını ele almaktadır. Daha spesifik bir ifadeyle, bu tez siyasal rejim tiplerinin formel ve enformel kurumlar aracılığıyla ekonomik kalkınma performansına etkisini tartışmaktadır.

Bu durumda siyasal rejim tiplerinin kurumların açıklayıcı fenomen olarak mı yoksa ekonomik kalkınmayı etkileyen ara-mekanizma olarak mı ele alınması gerektiği sorusu ortaya çıkmaktadır. Siyasal kurumların diğer kurumlar üzerindeki belirleyici karakterine vurgu yapma amacıyla bu tezde siyasal rejim tipleri “üst-kurum” olarak, başka bir ifadeyle, kurumları belirleyen/düzenleyen kurum olarak kurgulanmaktadır.²⁴ Rejim tipinin bir üst-kurum olarak ele alınması, çatışma yönetimi kurumlarından ekonomik aktiviteye kadar geniş bir yelpazede rejim tiplerinin teşvik ettiği ve içerdiği kurumlar setinin rolünü anlamaya yardımcı olmaktadır. Dolayısıyla kurumlar hem temel açıklayıcı değişkeni hem de ekonomik kalkınma fenomenine yol açan ara mekanizmaları oluşturduğundan bu çalışmada merkezi bir yere sahiptir.

Legal otoriterler tarafından tanımlanan ve uygulanan formel kurumlar (*şekil 3. 1.*) sosyo-ekonomik gelişmenin piyasa-dışı temellerini oluşturmaktadır. Bu kurumlar kalkınma amacının başarıyla sonuçlanmasına yönelik siyasal-kurumsal zemini oluşturmaktadır. Demokratik kurumlar siyasal haklar, düzenli, serbest ve adil seçimler ve çok partili siyasal hayat ve muhalefetin varlığından oluşmaktadır. Öte yandan devletin işleyişini ve siyasal iktidarın sınırlarını tayin eden anayasal kurumlar olarak; kuvvetler ayrılığı, hukukun üstünlüğü, bağımsız ve tarafsız yargı; rasyonel, etkin işleyen, otonom ve yozlaşmamış bürokrasiden oluşmaktadır. Karar alma prosedürlerini ve devletin işleyişini tayin eden siyasal kurumların yanı sıra yine yasalarca tanınıp güvence altına alınan sözleşme ve mülkiyet hakları, adil rekabet gibi ekonomik kurumlar ise siyasal rejimin, sosyo-ekonomik kalkınmaya en doğrudan etki etme kapasitesine sahip olan boyutudur.

---

²⁴ Dani Rodrik, benzer biçimde, siyasal rejim tipi olarak demokrasinin “iyi kurumlar oluşturabilmek için bir üst-kurum olarak” (*Rodrik, 2009: 159*) ele alınabileceğini belirtmektedir. Bu çalışmada, kurumların oluşumu ve değişimi üzerinde farklı implikasyonları içerdiğinden olduğundan, tüm rejim tipleri, üst-kurum (*meta-kurum*) olarak ele alınmaktadır.

Formel kurumlardan başka, toplumsal norm, değer ve davranış kalıplarını oluşturan enformel kurumlar da sosyal sermaye oluşumu aracılığıyla ekonomik kalkınma sürecini etkiler. Formel kurumları bu çalışmanın merkezinde bulunmasının nedeni, bu kurumların verimli ekonomik aktiviteyi teşvik eden güven ve işbirliği normlarının toplumda yayılmasına katkı sağlamasıdır.

3. 2. Araştırma Sorusu ve Hipotez

Bu çalışma siyasal rejim tipi-ekonomik kalkınma ilişkisini ele almaktadır. Spesifik olarak bu iki fenomen arasında herhangi bir ilişkinin var olup olmadığı, var ise bu ilişkinin belirlenim yönü ve nedensellik mekanizmaları üzerine yoğunlaşmaktadır. Söz konusu ilişkinin belirlenim yönüne dair şu sorunun yanıtı aranmaktadır: Ekonomik kalkınma mı rejim tipini, yoksa rejim tipi mi ekonomik kalkınmayı belirlemektedir? Rejim tipi açıklayıcı değişken olarak kabul edildiği takdirde, şu soru öne çıkmaktadır: ekonomik kalkınma performansını artırma ve sürdürülebilir kılmaya yönelik olarak liberal demokratik, otoriter ve hibrid rejim tiplerinden hangisi daha elverişli bir siyasal/kurumsal bir çerçeve sunmaktadır? Dahası, bu ilişki hangi mekanizmalar aracılığıyla gerçekleşmektedir?

Bu tez karşılaştırmalı politik ekonomi alanında uzun yıllardır yanıtı aranan ve yukarıda temel hatlarıyla birlikte sorulan soruları ele almaktadır. Bu doğrultuda siyasal rejim tipi ile ekonomik kalkınma arasında bir ilişki olduğu ve bu ilişkinin yönüne ilişkin olarak ise siyasal rejim tipinin ekonomik kalkınma performansını belirlediği ileri sürülmektedir. Başka bir ifadeyle, ülkelerin ekonomik kalkınma performanslarındaki farklılaşmanın temel nedenlerinden birinin ülkelerin sahip olduğu farklı siyasal rejim tipleri olduğu iddia edilmektedir. Rejim tipi-kalkınma ilişkisinin

belirlenim yönünün diğer türlü çalıştığını savunan modernleşme kuramı perspektifi ise günümüzdeki gelişmeleri açıklamakta zayıf kalmaktadır.

Bu tezde siyasal rejim tiplerinin ekonomik kalkınmanın açıklayıcı değişkeni olduğu ve liberal demokratik rejimlerin sürdürülebilir ekonomik kalkınma hususunda diğer rejim tiplerine kıyasla daha uygun bir çerçeve sağladığı savunulmaktadır. Bir üst-kurum olarak liberal demokratik rejimler; mülkiyet ve sözleşme hakları, kuvvetler ayrılığı, adil seçimler, hesap verebilir hükümet, hukukun üstünlüğü, yargı bağımsızlığı ve tarafsızlığı, etkin bürokrasi, adil piyasa rekabeti gibi formel kurumları ve güven ve işbirliği gibi enformel kurumları teşvik ederek; ekonomik kalkınmayı güdüleyen kalkınma-yanlısı politika reformlarının gerçekleşmesine uygun bir zemin sağlayarak; çatışma yönetimi kurumları vasıtasıyla siyasal ve toplumsal istikrarı tesis edilmesine katkı sağlayarak etkin ekonomik aktivitenin ve nihai olarak ekonomik kalkınmanın siyasal/kurumsal, başka bir ifadeyle, piyasa-dışı temellerini oluşturmaktadır. Liberal demokratik rejimler ayrıca beşeri sermaye, sosyal sermaye ve teknolojik gelişme/yenilik gibi ekonomik büyümenin kaynakları üzerindeki dolaylı etkisi bakımından da diğer rejim tiplerinden daha iyi bir katkı sunmaktadır. Liberal demokratik rejim tipinin hangi mekanizmalar aracılığıyla sürdürülebilir ekonomik kalkınma için uygun bir çerçeve ortaya koyduğu *şekil 3.2.*'de gösterilmektedir:

Şekil 3. 2. Liberal demokratik ve ekonomik kalkınma ilişkisi diyagramı

Liberal demokratik rejimlerin ekonomik kalkınmaya yönelik olarak otoriter rejimlerden daha uygun araç ve mekanizmalara sahip olması aynı zamanda rejim geçişlerinin ekonomik performans üzerindeki etkisine ilişkin değerlendirme yapmayı mümkün kılmaktadır. Zira bir üst-kurum olan siyasal rejimin değişmesi ekonomik aktiviteyi belirleyen piyasa-dışı kurumlar üzerinde köklü bir değişimi de beraberinde getirmektedir. Dolayısıyla, yukarıda ileri sürülen hipotezden hareketle, hibrid rejim kategorisinde bulunan ülkelerin otoriter rejime geçişinin kalkınma performansını kötüleştireceği, öte yandan liberal demokratik rejime geçişinin ise söz konusu ülkelerin kalkınma performansına katkı sağlayacağı ileri sürülmektedir. Başka bir ifadeyle, bir rejimin “liberal demokratikleşmesi” ekonomik performansını artırırken, “otoriterleşmesi” ekonomik kalkınma performansını düşürmekte, en iyi olasılıkla kalkınma performansını sürdürülebilir olmaktan alıkoymaktadır.

Bu tezde rejim tipi-kalkınma ilişkisi kurumsalcı perspektifin liberal yorumu açısından ele alınmaktadır. Buna göre, liberal demokratik rejimler haiz olduğu ve teşvik ettiği kurumsal çerçeve vasıtasıyla refah artışının siyasal ve toplumsal temellerini tesis etmektedir. Zira devletin piyasa üretkenliğini azaltan müdahalelerini asgari düzeye indirerek piyasa aktörlerine alan açan, fakat bu alanın sınırlarını ve içindeki ekonomik aktiviteyi formel kurumlar aracılığıyla regüle eden bir devlet öngörmektedir. Bu liberal kurumsalcı perspektif yüksek ve sürdürülebilir bir ekonomik kalkınma performansı için gerekli olan piyasa-dışı koşulların temellerine dair önemli bir kavrayış sunmakta ve bu nedenle tezin teorik çerçevesini oluşturmaktadır.

BÖLÜM IV

DEMOKRASİ-KALKINMA TARTIŞMALARI EKSENİNDE ÇİN

Son yarım asırda birçok ülke sosyo-ekonomik bakımından kayda değer gelişmeler tecrübe etmiştir. Çin bu ülkelerin başında gelmektedir. Çin’de nüfusun büyük bir kısmı refahını artırarak mutlak yoksulluk kategorisinden çıkmış ve yıllar öncesine kıyasla oldukça yüksek bir hayat standardına ulaşmıştır. Bu kalkınma başarısının otoriter rejim idaresi altında gerçekleşmesi, 2008-krizini görece hafif atlatan Çin’i otoriter kalkınmacı yaklaşımın sıklıkla referans gösterdiği bir vaka haline getirmiştir. Bu bakımdan, on yıllardır hızla kalkınan bir ülke olarak Çin örneği, rejim tipi-kalkınma ilişkisine dair literatürde mevcut perspektiflerin tekrar değerlendirilmesi açısından büyük önem arz etmektedir.

Tezin bu bölümünde, otoriter rejimlerde tecrübe edilen ekonomik kalkınmanın nihai olarak demokratikleşmeye yol açacağı biçimindeki yaklaşımın geçerliliğinin test edilmesi amacıyla Çin vakası incelenmektedir. Modernleşme kuramının demokrasiye geçiş için öngördüğü sosyo-ekonomik koşulları taşıyan, buna karşın demokrasiye geçişin yaşanmadığı bir ülke örneği olarak Çin bu bölümün ilk kısmında Çin en olası vaka (*most likely case*) olarak ele alınmaktadır. Aynı şekilde demokratikleşme kalkınma için gerekli mi argümanı açısından da Çin’in ekonomik kalkınması değerlendirilmektedir.

4. 1. 1978’den Günümüze Çin’de Ekonomik Reformlar

1949 Devrimi’nden sonra Çin, komünist bir siyasal düzende merkezi planlamaya dayalı ekonomi modeli uygulayarak sosyo-ekonomik bakımdan kalkınmayı amaçladı. Ne var ki bu süreç başarılı olmadı; merkezi yönetimin sanayi ve

tarımdaki birçok girişimi felaketle sonuçlandı ve Çin’de refah seviyesi uzun yıllar az gelişmiş Afrika ülkeleri ile aynı düzeyde seyretti. Mao’nun ölümünden birkaç yıl sonra köklü reformların temelleri atılmasıyla birlikte Çin hızlı bir ekonomik kalkınma sürecine girdi. Bu girişimin en önemli mimarı Deng Xiaoping idi. Deng liderliğindeki Çin Komünist Partisi kumanda ekonomisinden vazgeçip piyasa ekonomisi kurumlarının ve böylelikle ekonomik kalkınmanın önünü açan köklü reformlar gerçekleştirdi.

1978’de başlayan “reform ve açılma” süreci öncelikli olarak kırsal alanı hedeflemektedir. Böylelikle, başta tarım olmak üzere ticaret ve sanayi alanlarında, ekonomik model değişimine işaret eden önemli değişiklikler yapıldı. Sanayide ikramiye sistemi, dış ekonomik ilişkilerde yabancı yatırım ve teknolojinin çekilmesi ve ihracatın teşvik edilmesi amacıyla “özel ekonomik bölgeleri” (*special economic zones*) ve kırsal kesimde kolektif tarımın hane halkı temelli ve özel mülkiyete yer veren bir örgütlenme modeline dönüşmesi ve kırsal piyasalar üzerindeki kısıtlamaların hafifletilmesini içeren pek çok reform başarıyla uygulandı (*IMF, 1993: 3*). Planlı sosyalist ekonomiden “sosyalist piyasa ekonomisine” geçiş anlamına gelen bu reformlar neticesinde tahıl üretimi ve gelir kayda değer bir biçimde arttı. Kırsal reformların bu görece başarısı diğer sanayi ve ticaret alanındaki reformlar için de politika yapıcılara cesaret verdi (*Naughton, 2007: 90*). 1990’ların başından itibaren başta mülkiyet, sözleşme, piyasaya serbest giriş hakkı olmak üzere bazı ekonomik hak ve özgürlükler genişletildi. Sözgelimi istihkak ile üretkenlik arasında daha yakın bir bağlantı kuran bir ücret sistemi reformu, iki ayaklı fiyat sistemi (*dual-track pricing system*), merkez bankasının kurulması, işletmelerin girişimlerini bankalardan finanse etmesini sağlamaya yönelik yatırım sisteminin inşası, on dört tane büyük şehrin dış ticaret ve yatırıma açılması, “Sözleşme Sorumluluk Sistemi” vasıtasıyla girişimcilerin

kar elde etme olanağının tanınması gibi reformlar yapıldı (*IMF, 1993: 3*). Serbest piyasa unsurlarını ve ekonomik özgürlükleri tedrici olarak hayata geçiren bu reformlar neticesinde Çin ekonomisinde üretkenlik artmış ve istikrarla sürdürdüğü ekonomik kalkınma patikasına uzun yıllar sonra girmişti.

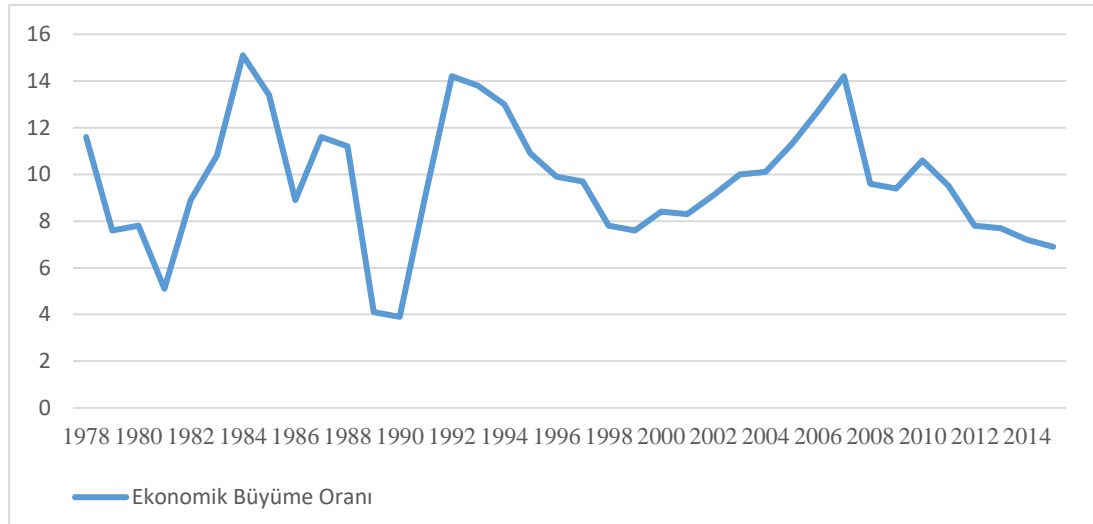
Çin rejimi ekonomi reformları 1990'lardan itibaren artırarak sürmüştür. İki aylık fiyat sisteminden vazgeçilerek fiyatların daha fazla piyasa süreçlerine bırakılmış, özel girişimcilerin önünü açan özelleştirmeler artmış, mali sistem ve vergi sistemi düzenlenmiş, bankacılık ve finansal sistem yeniden yapılandırılmıştır. Daha sonra uluslararası standartlarla uyumlaştırma düzenlemelerini takiben Çin 2001 yılında Dünya Ticaret Örgütü üyesi olmuştur (*Naughton, 2007: 100-106*). En büyük "reform ve açılma" adımı olarak kabul edilebilecek DTÖ üyeliği sonrasında Çin'in kalkınması yoğun bir ivme kazanmıştır.

Çin 1970'lerin sonunda totaliter bir sistemden otoriter bir siyasal rejime evrilmiştir. On yıllarca süren dışa açılma ve ekonomik reformlar çerçevesinde ekonomik hak ve özgürlükler reform büyük oranda genişletilmiştir. Buna karşın hala ekonomik özgürlükler bakımından büyük bir açığı olduğu söylenebilir. *Fraser Enstitüsü'*ne göre Çin ekonomik özgürlükler alanında 1980'de 10 üzerinden 3.84 puan almıştır. Daha öncesine dair veri bulunmamakla birlikte bu rakamın daha düşük olacağı tahmin edilebilir. 1980'lerden sonra ve özellikle 1990'ların başından itibaren ekonomik hak ve özgürlükler alanında daha iyi bir performans ortaya koymuştur. Ekonomik özgürlük puanı 2003'te 6.19 iken daha sonra 2014 yılında 6.45'e yükselmiştir (*Fraser Institute Veri Seti*). Ekonomik kurumların kapsayıcı yönde gelişmesi Çin modernleşmesinin ve kalkınmasının önünü açmıştır.

4. 2. Çin'in Modernleşmesi ve Ekonomik Kalkınma Başarısı

1949 Devrimi'nden sonra Çin'de merkezi planlamaya dayalı sosyalist ekonomi modeli ülkenin kalkınma performansında önemli bir sıçrama yaratmamıştır. Uzun yıllar tarım temelli bir ekonomi yapısına sahip olan ve fiziki sermaye birikimine dayalı sürdürülebilirliği kısıtlı bir ekonomik büyüme yaşayan Çin son on yıllarda en hızlı büyüyen ülke konumuna gelmiştir. Bunun en önemli nedeni 1970'lerin sonunda kumanda ekonomisinden, serbest piyasa kurum ve kurallarını entegre etmek suretiyle karma ekonomik bir modele geçiş yapmasıydı. Bu amacın ne kadar başarıyla gerçekleştirildiği Çin'in kalkınma göstergelerine bakılarak kolaylıkla anlaşılabilir. Çin reformların başladığı 1978'den günümüze değin ortalama yüzde 9'luk bir büyüme oranı elde etmiştir. Günümüzde Çin, bu ortalamayı devam ettiremiyor olsa da, yüzde 6-7 civarında bir ekonomik büyüme performansı ile kalkınma başarısını devam ettirmektedir:

Şekil 4. 1. 1978'den 2015'e kadar Çin'de Ekonomik Büyüme Rakamları

Kaynak: Dünya Bankası

Birleşmiş Milletler'in hazırladığı İnsani Kalkınmışlık Endeksi'nde (HDI) sahip olduğu değerler Çin'in sosyo-ekonomik kalkınma başarısını somut biçimde

göstermektedir. 1990 yılında 0.499 olan İnsani Kalkınmışlık Endeksi Değeri 2005 yılında 0.646'ya, 2015 yılında ise 0.738'e ulaşmıştır (*Çin Ulusal İnsani Kalkınma Raporu, 2016*). Bu endeksin en önemli bileşeni olan kişi başına düşen gelirdeki artış Çin'de refah düzeyindeki yükselişi göstermektedir. Çin'de 1960 yılında 89 dolar olan kişi başına düşen gelir, 1978 yılında 156 dolar düzeyinde idi. Yapılan ekonomik reformları takiben 1990'da 1,487 dolara yükselen kişi başına gelir 2013 yılında 11,696 dolara yükselmiştir. Dünya Bankası'na göre Çin bugün üst orta gelirli (*upper-middle income*) ülkeler kategorisinde yer almaktadır.

Şekil. 4. 2. Çin'de İnsani Kalkınmışlık Değeri Trendi

	Doğumda hayat beklentisi	Beklenen okullaşma yılı	Ortalama okullaşma yılı	Kişi başına düşen milli gelir (2011 PPP\$)	HDI değeri
1990	69.0	8.8	4.8	1,487	0.499
1995	69.9	9.1	5.7	2,468	0.547
2000	71.7	9.6	6.5	3,615	0.592
2005	73.7	11.0	6.9	5,647	0.646
2010	75.0	12.8	7.1	9,393	0.700
2011	75.2	12.4	7.3	10,178	0.703
2012	75.4	12.7	7.4	10,981	0.713
2013	75.6	13.1	7.5	11,696	0.723
2014	75.8	13.5	7.6	12,548	0.734
2015	76.0	13.5	7.6	13,345	0.738

Kaynak: Çin Ulusal İnsani Kalkınma Raporu, 2016.

Kişi başına düşen gelirin yanı sıra Çin'de eğitim düzeyi ve beşeri sermaye de ciddi oranda yükselmiştir. İnsani Kalkınma Raporu'na göre ortalama okullaşma oranı 1990'da 4.8 yıldan 2015'te 7.6 yıla yükselmiştir. 1990 yılında doğan bir Çinli çocuğun ortalama 8.8 yıl eğitim görmesi beklenirken bu rakam 2015 yılında 13.5'e çıkmıştır. Benzer bir yüksek performans yeni doğan bir bebeğin hayat beklentisi için de geçerlidir. 1990 yılında doğan bir kişinin 69 yıl yaşaması beklenirken, 2015 yılında doğan bir kişinin ortalama 76 yıl yaşaması beklenmektedir.

Modernleşmenin veya ekonomik kalkınmanın başka bir göstergesi de şehirleşme oranıdır. 1978’de yüzde 17,9 olan şehirleşme oranı 2000’de yüzde 36’ya, 2007’de yüzde 44.9’a ve 2014’te ise 54.8’e yükselmiştir (*Çin Ulusal İnsani Kalkınmışlık Raporu, 2013: 22, 38; 2016: 87*). Çin’deki hızlı şehirleşme, beraberinde getirdiği bazı sorunlar olmakla birlikte, ekonomik gelişmenin önemli bir göstergesi olarak kabul edilmektedir.

Çin’in, hemen hemen bütün ekonomik kalkınma indikatörlerinde elde ettiği etkileyici başarının yanı sıra Çin’de orta sınıf hızla genişlemektedir. Barton (*ve diğerleri, 2013*)’ne göre 2002 yılında şehirli hanehalkının yüzde 4’ü orta sınıftan, 2012’de bu oran yüzde 68’e yükselmiştir. Bu oranın 2022 yılında yüzde 75’e çıkması ve toplam nüfusun yüzde 45’inin orta sınıfa dahil olması beklenmektedir.

4. 3. Siyasal Rejimin Evrimi

1949 Devrimi’nin ardından kurulan Çin Halk Cumhuriyeti uzun yıllar Mao Zedong’un liderliğinde totaliter bir rejim tarafından idare edilmeye başlamıştır. Homojen toplum ve komünist siyasal sistem inşa etme amacıyla bireyler ve toplum sistematik olarak baskı altına alınmış, bireylerin hayatı en ince ayrıntısına kadar devlet müdahalesine maruz kalmış ve açlıktan ölen milyonlarca insandan başka yüzbinlerce vatandaş rejimin politik kırımına uğramış; sivil alan devlet iktidarı tarafından tamamen sınırlanmıştı (*Xiaobo, 2011b*). Din özgürlüğü, düşünce ve ifade özgürlüğü, basın özgürlüğü gibi sivil hak ve özgürlükler yok edilmiş, küçük ve büyük ölçekli işletmeler ve tüm vatandaşlar için mülkiyet hakkı ortadan kaldırılmıştır. Dahası, kolektif ekonomi modeli uyarınca vatandaşlar kamu işletmelerinde ve kamplarda (*laogai*) zorla çalıştırılmış (*jiuye*) ve ürettiği ürünlere el konulmuştur (*Frugé, 1998*).

Mao idaresindeki totaliter politik sistem sivil ve ekonomik özgürlüklerden başka demokratik ve anayasal kurumlardan da yoksundu. Siyasal özne olarak halkın yönetime katılması ve hükümet pozisyonlarını seçmesi mümkün değildi. Demokratik kurumları inşa etmek bir yana, siyasal iktidarın tamamını lidere ve ülkedeki tek siyasal parti olan Çin Komünist Partisi'ne eklenmiş yönetici elite tahsis eden bir kurumsal yapı oluşturulmuştu. Bu bakımdan siyasal meşruiyet açığı bulunan yeni rejim, 1970'lerin sonundan itibaren refah artışı ile kapatmaya çalıştığı bu açığı, Mao döneminde sistematik biçimde kullanılan zor ve rıza araçları sayesinde kapatmaya çalışmıştır. Çin siyasal sisteminde demokratik kurumlardan başka, kuvvetler ayrılığı, yargı bağımsızlığı, rasyonel ve özerk bürokrasi gibi anayasal kurumlar da mevcut değildi. Anayasal kurumların eksikliği devlet iktidarının, başka bir ifadeyle, yönetici elitin elinde bulundurduğu siyasal gücün sınırlandırılmadığı ve bundan dolayı dilediği kitlesel mobilizasyon politikasını kolaylıkla uyguladığı, dahası, sonuçlarından doğrudan etkilenmeksizin siyasal varlığını sürdürmeyi güvence altına aldığı bir sistem anlamına gelmekteydi.

Daha sonra “yüzlerce gül” (*hundred flowers*) girişiminin 1957'de kanlı bir biçimde son ermesi ve 1966'da başlayıp 1976'da Mao'nun ölümüne kadar uygulanan Kültür Devrimi'yle birlikte Çin'de Maoçu ideoloji ve yönetim perçinlenmiş ve totaliter siyasal rejim konsolide olmuştur. Uzun yıllar totaliter bir siyasal düzene sahip olan Çin'de değişim 1970'lerin sonuna doğru ortaya çıkmıştır. Bu değişim Çin Komünist Partisi, Ordu ve Merkez Planlama Komitesi içinde yer alan farklı hizipler arasındaki çekişmeler sonucunda ortaya çıkmıştır. Kültür Devrimi ve Büyük İleri Atılım (*Great Leap Forwards*) gibi projeleri sonucunda oluşan Mao-karşıtı koalisyon

içinde daha sonra muhafazakarlar ile Deng'in başını çektiği reformcular arasındaki mücadeleyi tedrici gelişen bir mücadele içinde reformistler kazandı.²⁵

Siyasal elitin bu reformları başlatma ve sürdürmedeki temel amacı, kalkınmacı bir perspektiften, Çin'de nüfusun çoğunluğunun yaşam standartlarının yükseltilmesi suretiyle partinin zayıflayan gücünü artırmaktı (*Goldman ve MacFarquhar, 1999: 5*).²⁶ Çin'de elitlerin siyasal gücü tahkim etme amacını kalkınmacı perspektif ile birleştirilmesi reformların ekonomik alanla sınırlı kalması sonucuna yol açmıştır.

Yaklaşık 40 yıldır yüksek bir sosyo-ekonomik kalkınma performansı ortaya koymasına karşın Çin siyasal kurumların demokratikleşmesi ve sivil hak ve özgürlüklerin gelişmesi bakımından benzer bir gelişme tecrübe etmemiştir. Yaşam hakkı, ifade özgürlüğü, din özgürlüğü, basın özgürlüğü, örgütlenme özgürlüğü gibi sivil özgürlüklerde 1980'lerden itibaren görece bir artış olmakla birlikte günümüzde hala rejim yoğun baskı altındadır (*Xiaobo, 2011a: 156*). 1998 yılından günümüze kadar veri setine sahip olan *Freedom House*'a göre Çin'de sivil özgürlükler puanı daima 7 üzerinden 6 olarak kalmıştır.²⁷ Ne var ki, son yıllarda Çin yönetimi ve lider Xi Jinping sivil hakları daha fazla baskı altına almaktadır. 2016 yılında yapılan yasal düzenlemeler veya fiili uygulamalarla basın üzerindeki kontrol ve internet gözetimi artırılmış, insan hakları hukukçuları, mikro blog yazarları ve aktivistler ağır cezalara çarptırılmış; yabancı sivil toplum kuruluşları ile ilgili regülasyonlar sıkılaştırılmıştır (*Freedom House, 2017*).

---

²⁵ Mao yönetiminin son yıllarında ve sonrasında, özellikle 12. Parti Kongresi'nde yaşanan elit-içi çekişmeler için bkz. (*Bartke ve Schier, 1985: 11-27*)

²⁶ Partinin zayıflayan gücünü artırma amacının yanı sıra Çin, Doğu Asya'da birçok ülkede yaşanan ekonomik dinamizmin de farkındaydı. Japonya, Güney Kore, Hong Kong gibi ülkelerin başarısı Çin'in Stalinist kalkınma modelinden vazgeçmesinde önemli bir faktördü (*Goldman ve MacFarquhar, 1999: 5*).

²⁷ Freedom House'ın puanlama sistemi 1'den 7'ye kadardır. 1 puan en yüksek özgürlük durumuna işaret ederken, 7 özgürlüklerin en düşük olduğu durumu anlatmaktadır.

Benzer bir durum siyasal özgürlükler bakımından da geçerlidir. Daha ademi merkezi bir idari örgütlenmeye geçmekle birlikte merkezi idarenin ve Çin Komünist Partisi'nin ülke siyasetindeki tekeli devam etmektedir. Başka bir ifadeyle, Çin'de 1978 sonrasında gerçekleşen reformlar siyasal alanda gerçekleşmemiştir. Alternatif siyasal oluşumlara müsaade edilmediği gibi aynı zamanda siyasal elit içinde politik kısımlar yapılmış ve birey ve grupların siyasal hak talepleri, 1989'da Tiananmen'de ve 2008'de Liu Xiaobo'nun başlattığı *Charter '08* girişimini takip eden gelişmelerde olduğu gibi şiddetle bastırılmıştır.

Son yıllarda Çin'de siyasal hakların genişletilmesi ve rejimin daha sınırlı ve hesap verebilir bir karaktere dönüşmesinin tersine, rejim gücünü tahkim etmektedir. 2012'de göreve gelen Xi Jinping son on yıllarda olmadığı kadar kişisel gücünü konstantre etmiş, ideolojik riayet ve parti üstünlüğüne özel vurgu yapmış ve yolsuzluk karşıtı kampanyayı kendi muhaliflerini safdışı bırakmak amacıyla araçsallaştırmıştır; dahası yeni kongreyle birlikte kendi elit koalisyonunun gücünün parti içinde daha da artması beklenmektedir (*Freedom House, 2017*). Kısacası, yıllar önce totaliter siyasal rejimden otoriter siyasal rejime geçiş yapan Çin'de daha sonraki yıllarda politik reformlar yönetici elitler tarafından göz ardı edilmiştir. Demokratikleşme günümüzde Çin için hala uzakta bir hedef olarak durmaktadır.

4. 4. Çin Kalkındığı Halde Neden Demokratikleşmedi?: Modernleşme

Kuramının Kısıtları

Deng ile başlayan ekonomik reform sürecine siyasal reformlar refakat etmemiştir. Başka bir ifadeyle, Çin'de sosyalist siyasal düzende kumanda ekonomisinin temelleri ile piyasa ekonomisinin kurum ve kuralları sentezlenip karma bir ekonomik modele yönelik köklü değişimin yapıtaşları oluşturulurken, siyasal

rejimin niteliğini değiştirmeye yönelik herhangi bir siyasal reform gerçekleşmemiştir. Rejim otoriter karakterinden taviz vermeksizin korumayı surdrmştr. 1989 yılında Tiananmen Meydanı'nda başlayıp birçok şehre yayılan sivil protestoların şiddetli bir biçimde bastırılması ve siyasal reform talep eden yüzlerce göstericinin öldürülmesi bunun açık bir göstergesi olarak kabul edilebilir. Dahası, son yıllarda Çin lideri Xi Jinping siyasal gücünü konsolide etmekte ve rejime tehdit oluşturduğu endişesiyle sivil hak ve özgürlükleri yoğun baskı altında tutmaktadır.

Bu tablo, demokratikleşme fenomeninin ekonomik kalkınmanın bir sonucu olarak ortaya çıkacağı öngörüsüne aykırı bir görüntü arz etmektedir. Zira 1978 yılını takip eden yıllarda Çin'de hayat standartlarının artmasına, toplumsal hayatın daha kompleks bir yapıya dönüşmesine ve en önemlisi eğitimli orta sınıfın gclenmesine rağmen, modernleşme kuramının öngördüğünü aksine, otoriter siyasal rejim demokratikleşme yönünde herhangi değişim yaşanmamıştır. Bu durum Lipset ile başlayan kalkınmayı demokratikleşmenin açıklayıcı değişkeni olarak ele alan Modernleşme yaklaşımının geçerliliğini zedelemektedir. Zira Çin'de bu yaklaşımın öngördüğü koşullar gerçekleşmiş olmakla birlikte demokratikleşme yönünde bir siyasal gelişme yaşanmamıştır. Dahası, Çin'de siyasal rejim 1978 öncesine nispeten daha az otoriter bir nitelik arz ediyor olsa da son yıllarda daha baskıcı ve dışlayıcı karakteri giderek kristalize olmaktadır.

Peki, "mucize" olarak nitelendirilen ekonomik kalkınma performansı ve sosyo-ekonomik koşulların gelişmesini takiben Modernleşme kuramının öngörülerine uygun olarak Çin neden demokratikleşmedi? İlk olarak, 1978 sonrası dönemde hızla artan ekonomik refah düzeyi halkın yönetimin meşruiyetini sorgulamasına ve demokrasi taleplerinin toplumsal katmanlarda yaygınlık kazanmasına engel olmuştur. 1978 öncesinde meşruiyetini Maoist ideolojiden temin eden rejim daha sonra ekonomik

reformları takiben performans temelli bir meşruiyet zemini elde etmiştir (*Zhao ve Yang, 2013*). Bu durumun Çin’de demokratikleşme taleplerinin yaygınlık kazanmasını engelleyen ve otoriter rejimin devamlılığını sağlayan temel faktör olarak rol oynamaktadır.

Modernleşme kuramının Çin’in siyasal gelişmesini açıklamakta yetersiz kalmasının ikinci nedeni ise ekonomik kalkınma sürecinin sivil toplumda devletten bağımsız aktörler yaratacağı ve bunların siyasal güç kompozisyonunda ve rejimin dönüşümünde rol oynayacağı varsayımından kaynaklanmaktadır. Başka bir ifadeyle, ekonomik kalkınmanın devlet-dışı aktörlere alan açacağı, ekonomiyi de içeren karmaşık toplumsal ilişkilerin otoriter rejimler tarafından idare edilemeyeceği ve sosyo-ekonomik gelişme sürecinde ortaya çıkan aktörlerin demokratikleşmenin taşıyıcısı olacağı varsayımı Çin vakasında ampirik olarak karşılık bulmamaktadır.

Çin örneğinde ekonomik kalkınma süreci devletin kontrollü bir girişimi olarak gelişmiştir. Dolayısıyla demokratikleşmeyi talep eden aktörlerin orta çıkması ve kendilerine alan bulması söz konusu olmamıştır. 1978’den günümüze devletin ve partinin ekonomide üzerindeki ağırlığı hafiflese dahi güçlü varlığını devam ettirmektedir.²⁸ O kadar ki, piyasa-yönelimli reformlara rağmen günümüzde sanayi girişimlerinde kamu iktisadi teşekküllerinin (*SOEs*) varlık değeri toplamın yüzde 42’si civarındadır (*Gao Xu, 2010*). Çin’de en büyük 12 şirketin tamamı kamu iktisadi teşekkülüdür (*Cendrowski, 2015*). Dahası, 1978 reformlarından itibaren üretimdeki payı düşen merkezi ve yerel kamu işletmelerinin sayısı 2000’lerin başında düşmemeye

---

²⁸ “Bugün Çin’de karlı bir biçimde faaliyetlerini sürdüren çok sayıda şirkete rağmen ekonominin çoğu unsuru hala partinin komuta ve koruması altındadır” (*Acemoğlu ve Robinson, 2013a: 415*).

başlamış, üstelik 2008 küresel finansal krizinden sonra hızla artmaya başlamıştır (Wildau, 2016).

Devletin ekonomideki ağırlığından başka, özel piyasa aktörleriyle kurduğu bağımlılık ilişkisi de vurgulanmalıdır. Mülkiyet hakları bakımından önemli yol kat eden Çin’de hala etkin işleyen bir mülkiyet rejimi tesis edilememiştir. Özel girişimlerin keyfi müdahalelere maruz kalması ve hak ihlalleri karşısında başvurabilecekleri tarafsız otoritelerin bulunmaması piyasa aktörlerinin yönetici elite bağlı pratikler içinde ekonomik kazanç elde etme eğilimini güçlendirmektedir. Çin’de siyasal elitler ile piyasa aktörleri arasındaki ilişkiyi Acemoğlu ve Robinson şöyle betimlemektedir:

“Yerel parti kadrolarının, daha da önemlisi Beijing’in, desteği olmadan yalnızca bir avuç işadamı ve işkadını herhangi bir girişime cesaret edebilmesi, ekonomik kurumların hala tam anlamıyla kapsayıcı olmaktan ne kadar uzak olduğunu gösteriyor. İş dünyası ile parti arasındaki bağlantı her iki taraf için de son derece kazançlı. Parti destekli işletmeler uygun koşullarla ihaleler alabilir, sıradan insanların topraklarını istimlak etmek için tahliye ettirebilir ve sonuçlarından çekinmeden yasaları ve düzenlemeleri ihlal edebilirler. Bu iş planlarının yoluna çıkanlar ezilir hatta hapse atılabilir ya da öldürülebilirler” (2013a: 416).

Devletin ekonomide ağırlığının fazla olması, başat aktör olmaya devam etmesi, kritik sektörlerde tekellere sahip olması ve özel piyasa aktörleriyle kurdukları bağımlılık ilişkisi devletten ve Komünist Parti’den bağımsız piyasa aktörlerinin ortaya çıkmasını engellemektedir. Bu durum, ülkenin demokratikleşme patikasına girmesine engel olan faktörlerden biridir. Zira rejim değişikliğinin başarıyla gerçekleşmesi,

müesses nizam aktörlerinin dışında koalisyonel dinamiklerin güçlü olmasını gerektirmektedir.

Normal şartlarda özel sermaye sahipleri, akademisyenler, eğitimli orta sınıf ve bu koalisyona siyasal yatırım yapan bazı elit-içi gruplar bu süreci başlatma ve sürdürme potansiyeli taşımaktadır. Fakat Çin örneğinde alternatif koalisyonun potansiyel bileşenlerinin devlete bağlılığı ya da bağımlılık ilişkisi bu olasılığı bertaraf etmektedir. Dolayısıyla, ekonomik kalkınmanın demokratikleşmeye yol açacağı varsayımının ampirik olarak gerçekleşip gerçekleşmeyeceğini anlamak için söz konusu ekonomik kalkınmanın dinamiklerine ve yapısına odaklanılması gerekmektedir. Eğer sosyo-ekonomik kalkınma süreci yönetici elitten bağımsız ve rejim karşıtı koalisyonel ilişkiler oluşturma güvencesine sahip olan aktörleri ortaya çıkaran bir içerikte ise demokrasi taleplerinin yaygınlık kazanması ve olumlu yönde karşılık bulması mümkündür. Aksi bir senaryoda ise, Çin’de olduğu gibi, geniş bir çıkar grubunun söz konusu değişikliğe zorlanması mümkün olmamaktadır.

Üçüncü olarak, ekonomik kalkınma yalnızca halkın yaşam standartlarını yükseltmemiş, aynı zamanda bu süreçte Çin devletinin zor kapasitesinin gelişmesine de katkı sağlamıştır.²⁹ Yönetici elit ekonomik kalkınmanın getirilerini devlet kapasitesini artırmaya tahvil etmiş ve artan devlet kapasitesini kendi siyasal varlıklarını korumaya yönelik olarak bir avantaj olarak yedeğinde bulundurmıştır. De Mesquita ve Downs’ın (2005) belirttiği üzere ekonomik gelişme sayesinde yönetici elit idare edebilecekleri daha fazla kaynağa sahip olma ve karşılaştığı problemleri daha

---

²⁹ Ekonomik büyümeye bağlı olarak devletin elde ettiği vergi kaynakları da artış göstermiştir. O kadar ki, vergi gelirlerinin GSYH’ye oranı 1990’larda yüzde 10 civarındayken bu oran 2013 yılında yüzde 22’ye yükselmiştir. 1995-2013 yılları arasında GSYH 9 kat büyürken, devletin vergi gelirleri 20 kat artmıştır (Oktay, 2017:117).

yetkin bir biçimde çözüme imkanına zemin sağlayan siyasal ve kurumsal kapasiteye kavuşmaktadır.

Çin’de rejimin kalkınma sürecinde meşruiyet kazanmasının yanı sıra, bu süreçle eş zamanlı olarak elitlerin ellerinde bulundurdıkları devlet aygıtının kapasitesindeki artış da rejim devamlılığının önemli bir açıklayıcısıdır. Wang (2004) son yıllarda Komünist Parti yönetiminin rejimin devamlılığını sağlamak adına güvenlik kapasitesini geliştirme girişimlerini ampirik olarak ortaya koymuştur. Wang’a göre Parti yönetimi polislerin sadakatini artırmak için “devlet memuriyeti ganimetleri” sunmuş ve polisin kontrol alanını genişletmek için gerekli finansman kaynaklarını artırmıştır.

Gerçekten de devlet kapasitesini geliştirmek vatandaşların faaliyetlerini gözetleme veya rejime tehdit oluşturduklarında bastırma becerisini artırdığından rejimin devamlılığını sağlama açısından büyük avantaj sağlamaktadır. Sözgelimi Çin rejimi Tiananmen protestolarının bastırılmasında merkezi ordunun kapasitesinden istifade etmiştir. Günümüzde de benzer biçimde, gerek demokrasi talebi içeren protestoların bastırılması gerekse ortaya çıkmasını engellemek açısından ordu ve polisin güçlendirilmesi, internet ve telefon üzerinden vatandaşların elektronik takibi, istihbarat ağının yaygın ve etkin kullanımı gibi unsurların geliştiriliyor olması devleti aygıtını ve müesses rejimi daha dirençli kılmaktadır.

Çin’in yüksek devlet kapasitesine sahip olmasının en önemli implikasyonu rejim değişikliği talebinde bulunan bireyler ve gruplar için maliyetleri yükseltmesidir. Hem dışlanan elitler hem de orta-sınıf bireyler için demokratikleşmeyi somut ve aktif biçimde talep etmelerinin mevcut rejim tarafından dayatılan maliyeti ile buna karşılık talepleri karşılandığında elde edecekleri fayda karşılaştırıldığında ortaya çıkan

muhasabe rejim değişikliği için yeterli toplumsal talebin ve gerekli olan koalisyonun oluşmasının zor olduğunu göstermektedir.

Çin’de siyasal rejimin derin bir meşruiyet sorunu yaşamadığı konusuna yukarıda değinilmiştir. Bununla birlikte, kalkınma sürecinde devletin zor kapasitesinin artması rejimin dayanıklılığını artırmıştır. Hatta bu ikinci özelliğın rejimin devamlılığında daha belirleyici olduğu ileri sürülebilir. Tarihsel-kurumsalcı perspektifin önde gelen isimlerinden Theda Skocpol toplumsal devrimleri açıkladığı “Devletler ve Toplumsal Devrimler” isimli kitabında devlet kapasitesinin görelı önemini özellikle vurgulamaktadır:

“Meşruluğunda büyük kayıplar meydana geldikten sonra bile, eğer devletin baskı örgütlenmeleri uyumlu ve etkili kalmışsa, devlet oldukça istikrarlı biçimde (ve kesinlikle yurtiçindeki kitle temelli ayaklanmalar tarafından ele geçirilemez olarak) varlığını sürdürebilir. (...) Bir rejimin meşruluğunun kendi kadrolarının ve siyasal olarak güçlü diğer grupların gözünde azalması, bir rejimin çöküşünün analizinde aracı değişken olarak önemli bir rol oynayabilir. Fakat bir rejimin çöküşünün temel nedenleri, devlet örgütlenmelerinin yapısında ve yeteneklerinde bulunur” (2004 [1979]: 77).

Rejim değişiminde devlet kapasitesinin ve bu kapasiteyi artıran ekonomik kalkınmanın bir açıklayıcı değişken olarak ele alınması Çin’de neden demokrasinin ortaya çıkmadığı, dahası, eğer demokratikleşme talepleri ortaya çıksaydı bu taleplerin gerçekleşmesinin olasılığının ne olduğu konusuna yeni bir perspektif getirmektedir. Modernleşme kuramı, otoriter rejimlerde siyasal elitlerin davranışlarını ve kalkınmayla birlikte artan devlet kapasitesinin rejimin sürdürülebilirliğine katkısını ihmal etmektedir.

Kısacası, ekonomik kalkınmanın nihai olarak demokratikleşmeye yol açacağı argümanı Çin vakasında geçerliliğe sahip değildir. Günümüzde devletler toplumların nasıl yönlendirileceği ve idare edileceği konusunda eskiye nazaran daha fazla beceri sahibidir. Bu durum otoriter rejimler ve bu rejimlerdeki elitler için de geçerlidir. Bu rejim tipleri, Çin’de olduğu gibi, politik reformlar yapmadan salt ekonomik reform ve politikalarla ekonomik bakımdan kalkındıklarında toplum nezdinde meşruiyet eksikliklerini büyük ölçüde gidermektedirler. Ayrıca, kalkınma sürecinin dinamiklerine ve yapısına göre devlet-dışı aktörlerin devlete ve yönetici elite bağlı olduğu bir yapı ortaya çıkabilmektedir. Ekonomik performans temelli meşruiyet kriz dönemlerinde tehlikeye girse dahi, kalkınma sürecinde devletin artan zor kapasitesi demokrasinin taşıyıcısı olan birey ve gruplar için katlanması zor maliyetler doğurmaktadır. Bu da demokrasinin toplumsal bir talep ya da hareket neticesinde ortaya çıkması ihtimalini düşürmektedir. Çin için geçerli olan bu saikler diğer otoriter rejimler için de geçerli olup, otoriter rejimlerin ekonomik bakımdan kalkındıklarında demokrasiye geçiş yapacakları öngörüsüne şüpheyle yaklaşmak için geçerli sebepler mevcuttur.

4. 5. Çin Demokrasi Olmadığı Halde Nasıl Kalkındı?

Ekonomik kalkınmanın nihai olarak demokratikleşmeye yol açacağı hipotezi Çin kritik vakasını açıklamakta yetersiz kalmaktadır. Bu tezde, bir sonraki bölümde detaylı biçimde tartışıldığı üzere siyasi rejim tipinin ekonomik kalkınma performansını etkilediği, daha spesifik olarak ise liberal demokratik rejimlerin illiberal rejimlere göre ekonomik kalkınma performansı için daha uygun koşulları haiz olduğu iddia edilmektedir. Bu durumda şu soru ortaya çıkmaktadır: Çin bir liberal demokrasi, hatta demokrasi olmadığı halde on yıllardır süren yüksek ekonomik kalkınma performansını nasıl gerçekleştirdi?

4.1. bölümde genel hatlarıyla belirtildiği üzere 1978'den sonra başlayan ekonomik reformlar Çin'in kalkınma serüveninin başlangıç noktasını oluşturmaktadır. Deng liderliğinde Çin Komünist Partisi kalkınma yanlısı piyasa reformlarını başlatmıştır. Tedrici olarak özel mülkiyet ve sözleşme haklarını tanımaya başlamış ve sınırlı alanlarda olsa da tekelleri kaldırılmıştır. Böylelikle bireylerin üretken ekonomik aktivitelerine imkan tanımıştır. Bununla birlikte Mao döneminin totaliter uygulamalarından vazgeçerek, oldukça düşük düzeyde de olsa bazı temel hak ve özgürlükleri tanımıştır. Kısacası, Çin'in kalkınma başarısının birincil nedeni özellikle üretkenliği artıran ekonomik kurumları geliştirmesinden kaynaklanmaktadır: “Çin'in yeniden doğuşu, bir dizi son derece dışlayıcı ekonomik kurumdan³⁰ daha kapsayıcı kurumlara doğru gözle görülür bir ilerlemeyle gerçekleşti” (*Acemoğlu ve Robinson, 2013a: 405*).

Bununla birlikte Çin'in sahip olduğu bazı özgün avantajlar da mevcuttu. Ucuz işgücüne sahip olma, yabancı sermayeye ve teknolojilere erişebilmesi (*Acemoğlu ve Robinson, 2016*) de ekonomik büyüme performansının artmasına katkı sağlamıştır.

Çin demokratik ve anayasal kurumları geliştirmediği halde, ekonomik kurumları geliştirerek sosyo-ekonomik bakımdan kalkınmaya başlamıştır. Daha sonraki yıllarda da bu durum değişmemiş, demokratik ve anayasal kurumlar göz ardı edilip yalnızca ekonomik kurumlara dayalı bir kalkınma gerçekleştirmektedir. Bu bağlamda son yıllarda Çin'in siyasal geleceği ile ilgili yapılan tartışmalarda Singapur örneğine sıklıkla referans verilmektedir (*Ortmann ve Thompson, 2016*). Gerçekten de Çin'in, ekonomi ile sınırlı olan reformlarla birlikte otoriter bir rejimden yarı-liberal

---

³⁰ “Exclusive institutions” kavramı Türkçe'ye çevrilirken bu metnin orijinalinde sömürücü kurumlar olarak çevrilmiştir. “Sömürücü kurumlar” çevirisi verilmek istenen anlamı tam olarak karşılamadığından bu ve diğer alıntılarda “dışlayıcı kurumlar” olarak değiştirilmiştir.

rejime doğru evrildiği söylenebilir. Ekonomik kurumların diğer kurumlara nispeten kalkınma performansının belirlenmesinde daha fazla etki sahibi olduğu düşünüldüğünde, demokrasiye geçiş yapmadığı halde Çin'in nasıl yüksek performans sergilediği hususunun siyasal-kurumsal temelleri daha iyi anlaşılacaktır.

Öte yandan, yukarıda belirtildiği üzere Çin'de devlet piyasa üzerinde temel aktördür. 1978 öncesi ile sonrasını ayıran husus devletin başat aktör olması değil, devlet-piyasa ilişkisinin piyasa güçlerine alan açacak biçimde dizayn edilmesidir. Değişmeyen durum ise devletin, derece farkıyla olsa da, piyasa üzerindeki hakimiyetinin devam etmesidir. Kalkıncı devlet yaklaşımı devletin stratejik önemine vurgu yapmaktadır. Buna göre Çin'in başarısının temelinde devletin uyguladığı politika ve stratejiler yatmaktadır. (*Knight, 2014*). Başka bir ifadeyle, Çin'de kalkınma serüveni devlete rağmen değil devlet sayesinde gerçekleşmiştir.

Devletin Çin'in kalkınmasında oynadığı rol elbette yadsınmaz. Piyasa-ekonomisine geçiş reformlarından başka, Çin rejimi ekonomiye sürekli olarak aktif müdahalelerde bulunarak sanayi stratejilerinden alt-yapı yatırım kararlarına ve ulusal tasarruflara kadar geniş bir yelpazede kalkınmanın dinamiklerini oluşturmuştur. Öte yandan belirtmek gerek ki, otoriter ülkelerin kalkınma pratikleri ilk defa Çin ile birlikte kalkınma literatürüne girmemiştir. 20. Yüzyıl boyunca diğer Doğu Asya ve Latin Amerika ülkeleri ve daha öncesinde de Sovyetler Birliği örnekleri sıklıkla tartışılmıştır. Bu ülkelerden çok az bir kısmı sürdürülebilir ekonomik kalkınma sağlayıp günümüzde yüksek kalkınmışlık düzeyine ulaşmıştır. Buna karşın başarısızlık örnekleri başarı örneklerine göre çok daha fazladır.

Otoriter ülkelerin kalkınma sürecinde sahip olduğu en önemli avantaj üretim faktörlerinin hızla mobilize etme imkanlarının olmasıdır. Devletler zor kapasitesini

kullanarak bu avantajı sıklıkla kullanmıştır. Çin örneğinde de ücretlerin baskılanması ve tüketimin kısılmasıyla birlikte sermaye birikimi artırılmış ve yüksek oranda yatırımlarla ekonomik büyüme süreci ivme kazanmıştır. Ayrıca nüfusun tarımdan sanayiye aktarılması da önemli bir katkı sağlamıştır. Sanayiye yoğun yatırımların yapılması kalkınmanın başlamasında ve devam ettirilmesinde kritik rol oynamıştır.

Çin’de ekonomik büyüme rakamlarının on yıllardır yüksek olması kalkınma performansının “mucize” olarak nitelendirilmesine yol açmıştır. Gerçekten yüzde 10’luk ekonomik büyüme oranını uzun yıllar devam ettirmek oldukça etkileyicidir. Ne var ki, geçmişte benzer performans sergileyen birçok ülkenin nihai olarak başarısızlığa uğradığı bilinmektedir. Bu ülkelerin başında Sovyetler Birliği gelmektedir. 1950’li ve 1960’lı yıllarda Çin’in sahip olduğu oranlar kadar yüksek olmasa da Sovyet Birliği birçok liberal Batı ülkesine kıyasla daha yüksek bir performans sergilemiştir (*Fischer, 1994*). Ne var ki bu yüksek performansı sürdürmemiş, kaynaklar verimsiz alanlarda kullanılmış, dahası enformasyon çağının getirdiği yaratıcı yıkımı özümseyememiştir.

Çin son on yıllar boyunca oldukça yüksek bir ekonomik kalkınma performansı sergilemiştir. Bu yüksek performans, esasında örnekleri daha önce görülen fakat Çin’in büyüme rakamlarının etkileyiciliği, ekonomisinin büyüklüğü ve uluslararası sistemde artan öneminden dolayı daha önce gerçekleşmemiş bir gelişme olarak dile getirilmekte ve bir “model” olarak sunulmaktadır. Oysa Çin’in hali hazırda kaynaklarını daha iyi tahsis etmesi, teknoloji transferi ve bazı verili avantajlarını kullanmanın ötesinde “mucizevi” başarı ortaya koyup koymadığı konusu şüphelidir. Acemoğlu ve Robinson’ın ifadesiyle Çin henüz yaratıcı yıkımla karşılaşmamıştır. Mevcut teknolojilerin transfer edilmesiyle artırılan refah henüz elitlerin siyasal gücü üzerinde dönüştürücü bir etki göstermemiştir. Dolayısıyla, ekonomik büyümenin başlatılması ve belli bir aşamaya kadar getirilmesi dışlayıcı kurumlarla mümkün olsa

da bunun sürdürülmesi mümkün değildir. Çin'in kalkınma performansının etkileyciliğini kabul etmekle birlikte, bu performansın sürdürülmesinin önündeki siyasal-kurumsal engeller göz önünde bulundurulmalıdır.

Çin'de kalkınmanın sürdürülebilir hale gelmesi kurumların daha kapsayıcı olmasına bağlıdır. Mülkiyet hakların etkin biçimde koruyan ve adil rekabet koşullarını tesis eden ekonomik müşevvik yapısının daha fazla geliştirilmesi gerekmektedir. Öte yandan, dışlayıcı siyasal kurumların daha hesap verebilir, hukukun üstünlüğünü içeren, temsil kanallarını güçlendiren demokratik ve anayasal kurumların inşa edilmesi gerekmektedir. Ayrıca sivil hak ve özgürlüklerin olduğu bir ülkede ekonomik dinamizmi ve verimlilik artışını sağlayan yenilikçi girişimler ve beşeri sermayenin oluşması bakımından da kritik bir öneme sahiptir.

Sonuç olarak, Çin son yıllarda ekonomik büyüme bakımından etkileyici bir performans ortaya koymuş olsa da, Çin'in bir "mucize" ve "model" olarak tanımlanması için sürdürülebilirliğini kanıtlaması, orta gelir tuzağını³¹ başarılı bir biçimde atlattığı gerekmektedir. Son yıllarda Çin yönetimi ekonomideki yapısal sorunların varlığını ve çözülmesi gerektiğini kabul ediyor olsa da sorunun salt ekonomik olmadığı, sürdürülebilirliğin siyasal temelleri olduğu muhakkaktır. Bir sonraki bölümde sürdürülebilir bir ekonomik büyümenin siyasal-kurumsal temelleri üzerine kapsamlı bir tartışma yürütülmektedir.

---

³¹ Orta gelir tuzağı gelişmekte olan bir ülkenin kişi başına gelir seviyesinin belli bir düzeye geldikten sonra, ki bu gelir düzeyi Dünya Bankası'na göre kişi başına 12,500 dolar civarındadır, bir üst düzeydeki gelir grubuna yükselememesi ve o düzeyde sıkışık kalmasıdır. Orta gelir tuzağı kalkınmakta olan ülkelerin sürdürülebilir bir kalkınma elde etmeleri karşısında duran en büyük sorunlardan biridir. Birçok ülke orta-gelir tuzağını geçememiştir. Söz gelimi 1960 yılından 2008'e kadar 101 orta gelir düzeyindeki ülkeden yalnızca 13 tanesi üst-gelir düzeyine geçiş yapmıştır (*Larson ve diğerleri, 2016*).

BÖLÜM V

SİYASAL REJİM TİPLERİ, KURUMLAR VE EKONOMİK

KALKINMA

5. 1. Kurumların Genel İşlevi

Sosyal bilimlerin tüm disiplinlerinde olduğu gibi, politik ekonomi alanında ve kalkınma çalışmalarında kurumlara yönelik ilgi son yıllarda giderek artmaktadır. Yeni-kurumsalcı perspektifle özdeşleşen “kurumlar önemlidir” (*institutions matter*) mottosu akademik çevrelerin yanı sıra uluslararası kalkınma kuruluşları tarafından da benimsenmektedir.

Kurumlar kısaca “oyunun kuralları” ya da “insanlar arasındaki etkileşimi biçimlendiren insan yapımı kısıtlar” olarak tanımlanmakta ve “etkileşimin teşvik unsurlarına belli bir yapı kazandırma” işlevi görmektedir (*North, 2010 [1999]: 9*). Aktörlerin “tercih kümelerini tanımlayan ve sınırlandıran” kurumlar tek bir forma sahip değildir; kurumlar formel ve enformel biçimde var olabilirler (*North, 2010 [1999]: 10*). Formel kurumlar, açık bir biçimde düzenlenen resmi kural ve prosedürleri ifade ederken, enformel kurumlar genellikle yazılı olmayan toplumsal olarak paylaşılan kurallara işaret etmektedir (*Helmke ve Levitsky, 2004*). Kurumların önemli işlevi sosyal, ekonomik veya siyasi ilişkilerde belirsizliği azaltmasıdır.

5. 2. Bir Üst-Kurum Olarak Siyasal Rejim

Kurumlar çeşitli mekanizmalar aracılığıyla ekonomik performansını etkilemektedir. Fakat kurumların ekonomik kalkınma üzerindeki etkilerini tartışmadan önce bu kurumların nereden geldikleri ve nasıl bu kadar birbirinden farklılaştıkları

sorusu yanıtlanmalıdır. Diğer bir önemli soru da şudur: neden kimi kurumlar kalkınmayı desteklerken diğerleri buna engel olmaktadır?

Ülkelerin sahip olduğu özgün tarihsel mirası, kültür ve coğrafyası ülkelerin birbirinden farklı kurum kombinasyonlarına sahip olmalarını açıklama konusunda yardımcı olsa dahi, bir ülkede kalkınma yanlısı veya karşıtı kurumların yaygın bir bütünlük içinde gelişmesi ve belli kalkınma performanslarını güdülemesi rastlantısal değildir. ABD ve Fransa'nın birbirinden oldukça farklı tarihsel geçmişi yine de benzer kalkınma çıktısına neden olmuştur. Bu sonuçlar temelde ülkelerin takip ettikleri ya da sürüklendikleri farklı siyasal-kurumsal yapıların neticesinde ortaya çıkmaktadır. Başka bir ifadeyle, ekonomik kalkınma performansını etkileyen siyasal ve ekonomik kurumlar seti; devlet aygıtının organizasyon ve işleyişini ve devlet-toplum-birey ilişkisini belirleyen üst-kurumsal yapının unsurları ve aynı zamanda sonucu olarak ortaya çıkmaktadır.

Bir ülkede var olan kurumlar tesadüfi olarak yan yana gelmezler; bu kurumları eş zamanlı olarak var eden, birbirine bağlayan bir yapı söz konusudur. Sözcülemi, bir ülkede hükümetin hesap verebilirliği ile örgütlenme hakkı veya fikri mülkiyet hakları arasında doğrudan bir ilişki yoktur. Aynı şekilde yöneticilere karşı duyulan güvensizlik, piyasaya girişte karşılaşılan zorluklar ile kolay biçimde ilişkilendirilemez. Bu kurumlar arası benzeşim devlet organizasyonunun ve siyasal iktidarın nasıl tanzim edildiğinin, başka bir ifadeyle, siyasal rejim tipinin bir implikasyonudur. Kısacası, bir üst-kurum olarak siyasal rejimler beraberinde birbirleri arasında “seçici yakınlık” (*elective affinity*) bulunan kurumlar seti getirmektedir.

Acemoğlu ve Robinson, bu tezde liberal demokratik rejimlerin haiz olduğu demokratik ve anayasal kurumlar setine denk gelen “kapsayıcı siyasal kurumlar”ın,

beraberinde “kapsayıcı ekonomik kurumlar”ı doğurduğundan ve daha sonra bu iki kurum çeşidi arasında birbirini destekleyen bir etkileşim döngüsünün varlığından bahsetmektedir (*Acemoğlu ve Robinson, 2013a: 322*). Nitekim İngiltere’de mülkiyet haklarının güçlendirilmesi, tekellerin zayıflatılması ve finans piyasalarının genişletilmesi gibi sanayi devrimine yol açan gelişmeler Görkemli Devrimle birlikte başlayan, “anayasal idareye ve çoğulculuğa dayalı yeni bir rejimin doğuşunu” içeren siyasal kurumlardaki değişimi takiben ortaya çıkmıştır (*Acemoğlu ve Robinson, 2013a: 174-199*).

Benzer bir ilişki otoriter rejimlerin haiz olduğu kurumlara tekabül eden dışlayıcı siyasal kurumlar ile dışlayıcı ekonomik kurumlar için de söz konusudur:

“Dışlayıcı siyasal kurumlar kendilerine yönelik çok az kısıtlamaya ya da muhalif güce olanak tanıyan ekonomik kurumlar oluşturmaları için elitlerin siyasal gücü kontrol edebilmelerini sağlar. Ayrıca, elitlerin gelecekteki siyasal kurumları ve bunlarını evrimini yapılandırmalarına olanak tanır. Öte yandan, dışlayıcı ekonomik kurumlar da aynı elitleri zenginleştirir ve bu elitlerin ekonomik zenginlikleri ve güçleri siyasal hakimiyetlerini pekiştirmelerine katkıda bulunur” (*Acemoğlu ve Robinson, 2013a: 81-82*)

Bu tartışmadan iki sonuç çıkmaktadır. Birincisi, siyasal ve ekonomik kurumların sosyo-ekonomik kalkınma sürecine etkileri bakımından birbirine yakınsamalarıdır. Liberal demokratik rejimlerde demokratik ve anayasal kurumlar mülkiyet hakları, adil rekabet, kamu kaynaklarının adil paylaşımı gibi ekonomik kurumları teşvik etmektedir. Yatay ve dikey hesap verebilirlik kurumlarına sahip olmayan otoriter rejimler ise tekelcilik, yolsuzluk, müsadere gibi ekonomik kurumları teşvik etmektedir. İkinci önemli sonuç, siyasal rejim değişikliğinin kalkınma

performansına etkisiyle ilgilidir. Siyasal rejimlerin değişmesi siyasal ve ekonomik kurumlar üzerindeki dönüştürücü etkisi nedeniyle ekonomik kalkınma sürecine uygun bir zemin hazırlarlar.

Liberal demokratik, hibrid ve otoriter rejimler beraberinde getirdiği, başka bir ifadeyle, haiz olduğu ve teşvik ettiği kurumlar aracılığıyla ekonomik kalkınma sürecine farklılaşan etkilerde bulunmaktadır. Siyasal rejimlerin kalkınma performansının temel açıklayıcı fenomeni olarak kabul edilmesi aynı zamanda siyasal rejimlerin değişimine ilişkin bazı içerimleri beraberinde getirmektedir. Başka bir deyişle, bir ülkenin siyasal rejim tipleri arasında geçiş yapması o ülkede yalnızca siyasal gücün yapı ve sınırlarını yeniden belirlenmesi anlamına gelmemektedir. Rejim değişikliği aynı zamanda sosyo-ekonomik kalkınma sürecinin seyri bakımından belli sonuçlara yol açar. Bu çerçevede, hibrid veya otoriter rejim tarafından idare edilen bir ülke herhangi bir nedenden dolayı liberal demokrasiye geçiş yaptığında, oluşan demokratik, anayasal ve ekonomik kurumlar aracılığıyla ekonomik kalkınma için uygun piyasa-dışı temellerini tesis etmeye doğru bir adım attığı anlamına gelmektedir. Ekonomik kalkınma girişiminin başarısız olması ya da sürdürülebilirlikten yoksun olması durumu da, rejim değişikliğinin diğer yönde gerçekleşmesinin sonucudur.

Rejim tipi değişikliği için söylenenler, aynı rejim tipi içinde var olan farklılıklar, küçük çaplı kurumsal değişim ya da kaymalar için de pekala iddia edilebilir. Neticede hiçbir siyasal rejim *şekil 3. 1.* 'de ideal tip olarak tanımlanan özelliklere tamamen veya aynı yoğunlukta sahip değildir. Bu bakımdan, sözgelimi otoriter bir rejim nominal değişiklik yaşamadan aynı kategori içinde daha otoriter ya da daha az otoriter bir rejim tipine evrilebilir; tekelci ekonomik kurumları güçlendirebileceği gibi merkezi yönetimin belli yetkilerini adem-i merkezi idari yapılara devredebilir. Benzer durum liberal demokratik rejimler ve hibrid rejimlerin

alt-kategorileri için de geçerlidir. Rejim dinamikleri içinde gerçekleşen görece küçük çaplı değişimler, rejim tipleri arasında geçişin sonuçları kadar olmasa da ekonomik kalkınma performansını etkilemektedir. Dolayısıyla siyasal rejim tipinin ne olduğu ve hangi kategori lehine değiştiği kadar rejimin hangi istikamette değiştiği de kalkınma çıktılarını anlamak bakımından önem arz etmektedir.³²

5. 3. Kurumların Ekonomik Büyüme/Kalkınmaya Etkisi

Kurumlar toplumsal ilişkilerde olduğu gibi toplumun sosyo-ekonomik kalkınma yada kalkınamama süreci üzerinde de belirleyici bir role sahiptir. Kurumları ekonomik kalkınmanın merkezine taşıyan Douglass North gibi yeni-kurumsalcıların amacı ekonomik performansın piyasa süreçlerinin (*sermaye birikimi, teknolojik ilerleme vb.*) ötesinde var olan bir takım piyasa-dışı boyutlarına vurgu yapmaktır.

Kurumlar ülkelerin ekonomik büyüme/kalkınma performansını çeşitli mekanizmalar aracılığıyla etkilemektedir. Bunlardan ilki kurumların ekonomik aktivite/mübadele esnasında ortaya çıkan işlem maliyetleri üzerindeki etkisidir. North işlem maliyetlerini “mübadele edilen unsurun değerli özelliklerini ölçmenin bedeli ile hakları korumanın ve anlaşmaları yürürlüğe sokma ve denetlemenin bedeli” (*North, 2010 [1999]: 39*) olarak tanımlamaktadır. Ekonomik mübadeleye konu olan nesneye ve karşı tarafa ilişkin eksik ve asimetrik bilgi taraflar üzerine bir yük bindirir. Öte yandan, tarafların sözleşme yükümlülüklerine uyup uymadığının denetlenmesi ve uymadığı durumlarda belli bir yaptırımın uygulanması da taraflar için maliyetlidir.

---

³² Büyük ya da küçük ölçüde yaşanan rejim değişiklikleri, bahsedildiği üzere ekonomik kalkınma sürecinin seyri bakımından kritik gelişmelerdir. Bu yorumu saklı tutmak kaydıyla, bu çalışmada siyasal rejim tipleri daha çok kategorik olarak değerlendirmeye tabi tutulacaktır. Kategorilere odaklanan değerlendirmeler şüphesiz rejim değişikliklerinin hangi yönde ne ölçüde değiştiği meselesinin ekonomik kalkınma performansı üzerindeki etkilerinin anlaşılmasına katkı sağlayacaktır.

Kurumların işlev ve önemi ekonomik aktörler için önemli bir masraf kalemi olan bu işlem maliyetlerini azaltmasından kaynaklanmaktadır.

Ekonomik mübadele yapan taraflara ve genel olarak ülke ekonomisine maliyeti düşünüldüğünde işlem maliyetlerinin ekonomik performans üzerindeki etkisi daha da belirgin hale gelmektedir. Örneğin, Wallis ve North (1986) 1870-1970 yılları arasında Amerikan ekonomisinde ortaya çıkan işlem maliyetlerini ölçtükleri çalışmalarında 1870’de milli gelirin yüzde 25’inin işlem maliyetlerine giderken 1970’e gelindiğinde bu oranın yüzde 45’in üzerine çıktığını tespit etmişlerdir (*Wallis ve North’dan (1986) aktaran North, 2010 [1999]: 40*). Wallis ve North’un metodolojisini uygulayan Dollery ve Leong (1998) ise Avustralya’da işlem maliyetlerinin 1911’de yüzde 32 iken, 1991 yılında milli gelirin yüzde 60’ına tekabül ettiğini ortaya koymuşlardır. İşlem maliyetlerinin ülkelerin ekonomisinde sahip olduğu büyük pay, işlem maliyetlerini azaltan formel ve enformel kurumların önemi daha da artmaktadır. Başka bir ifadeyle, ekonomi kompleks hale geldikçe ekonomik aktörler arasındaki ilişkiler, bu ilişkileri sağlıklı bir biçimde yürütülmesini sağlayan kurumları da zorunlu kılmaktadır.

Kurumlar modern ekonomilerde büyük paya sahip olan işlem maliyetlerini hafifletmekle beraber başka mekanizmalar aracılığıyla ekonomik büyüme/kalkınma sürecini dolaylı olarak etkilemektedir. Kurumların ekonomik büyümenin kaynaklarından olan beşeri sermaye üzerindeki etkisi bu mekanizmalardan biridir. Kurumların kalkınma sürecine başka bir dolaylı etkisi, teknolojik gelişme ve yeniliğe yönelik sunduğu teşvik yapısı vasıtasıyla gerçekleşmektedir.

Kurumlar ile büyüme/ekonomik kalkınma arasındaki dolaylı nedensellik mekanizmalardan biri de kurumların sosyal sermaye oluşumu üzerindeki etkisidir.

Enformel kurumlar güven ve işbirliği gibi sosyal sermayeyi geliştiren bir teşvik yapısı sunduklarından piyasada üretken ekonomik faaliyetleri artırır. Bu, yukarıda bahsedilen eksik ve asimetrik bilgidan oluşan ölçüm ve uygulama ve denetleme maliyetlerinden oluşan işlem maliyetlerini azaltılması bakımından önemli bir avantajdır. Ekonomik aktörlere güven ve işbirliği imkanları sunan sosyal ağlar ayrıca üretken ekonomik için gerekli olan motivasyonu da yaratırlar. Enformel kurumların güven ve işbirliği teşvik eden bir yapıya dönüştürülmesi bakımından formel kurumların dizaynı da kritik bir rol oynamaktadır.

5.4. Kalkınma Yanlısı Formel Kurumlar

Ekonomik performansı etkileyen kurumlar formel ve/veya enformel biçimde olabilir. Enformel kurumlar belli normlar aracılığıyla ekonomik ilişkilerin yürütülmesine ve ölçme ve denetleme maliyetlerinin azaltılmasına katkı sağlarlar. Ne var ki, özellikle kompleks ekonomik ilişkilerin yürütülmesi her zaman enformel kurumlar ya da sosyal ağların sağladığı güvenceler aracılığıyla mümkün olmamaktadır. Bir köyde ya da kasabada, arkadaş veya akraba topluluklarıyla gerçekleşen ekonomik ilişkiler pekala belli güven ve işbirliği teşvik eden bir takım normlara göre yürütülebilir. Fakat günümüzde ekonomik mübadeleler oldukça karmaşık biçimde ve aynı sosyal ağlara dahil olmayan kişiler arasında gerçekleşmektedir. Modern piyasa ekonomilerinde hakim olan mübadele biçimi “üçüncü tarafın sözleşme yaptırımlarını uyguladığı kişisel olmayan mübadele” (*North, 2010 [1999]: 50*) olarak tanımlanmaktadır.

Birbirini tanımayan, güvenli sosyal ağlardan yoksun veya ortak enformel normlara sahip olmayan kişiler arasında gayri-şahsi mübadelenin güvenli bir biçimde gerçekleşmesi tarafların haklarını tanıyan, koruyan ve denetleyen formel kurumları

gerekli kılmaktadır. Zira yaptırım gücünü devletten alan formel kurumların yokluğu ekonomik ilişkilerin basit düzeyde ve oldukça az sayıda aktör arasında gerçekleşmesine neden olacaktır. Dahası, mikro düzeyde eksik ve asimetrik bilginin yaygın olduğu, bunun yanı sıra taraflardan birinin anlaşmanın yükümlülüklerine uymadığı takdirde üçüncü bir taraftan, örneğin, yargı kurumları tarafından herhangi bir yaptırımla karşılaşmaması ve bunun bir ekonomide yaygın hale gelmesi günün sonunda makro düzeyde ekonomik aktörlerin mübadeleden ve işbirliğinden kaçındıkları bir tür “güvenlik ikilemi” durumuna neden olur. Bu durumda ise ekonomik aktörlerin üretken faaliyet ve motivasyonları kısıtlanacak ve nihai olarak ekonomik kalkınmanın önemli bir boyutu eksik kalacaktır.

Kurumlar ekonomik büyüme/kalkınmanın performansının piyasa-dışı temellerini oluşturmaktadır. Kurumların ekonomik büyüme/kalkınmaya etkisi ve hangi mekanizmalar aracılığıyla gerçekleştiğinden yukarıda kısaca belirtilmiştir. Fakat bu mekanizmaları tespit ettikten sonra, hangi kurumların ekonomik kalkınma için uygun bir çerçeve ya da teşvik yapısı sunduğu sorusu öne çıkmaktadır. Başka bir ifadeyle, kurumların varlığından ya da yaratılmasından daha önemli olan konu söz konusu kurumların ekonomik üretkenliğe dair nasıl bir teşvik yapısını haiz olduğu konusudur. Kurumlar iyi ya da kötü olabilir. Kurumlar ekonomik kalkınmaya engel olabileceği gibi, tam tersine, destek de olabilir.³³ Fakat her halükarda kurumların

---

³³ Acemoğlu ve Robinson (2013a) ülkelerin ekonomik kalkınma performanslarını farklılaştıran bu kurum setlerini “kapsayıcı” ve “dışlayıcı” olarak sınıflandırmaktadır. Yazarlar kurumları aynı zamanda “siyasal” ve “ekonomik” olarak sınıflandırarak ikili bir matris ortaya koymuştur. Buna kapsayıcı ekonomik kurumlar “mülkiyet haklarını hayata geçiren, eşit rekabet şartları sağlayan ve yeni teknoloji ve becerilere yatırım yapmayı teşvik eden” kurumlardan oluşurken dışlayıcı ekonomik kurumlar “çoğunluğun kaynaklarının azınlık tarafından sömürülmesi amacıyla yapılandırılan ve mülkiyet haklarını korumayı ya da ekonomik faaliyet için teşvik sağlamayı başaramayan” kurumları ima etmektedir. Öte yandan kapsayıcı siyasal kurumlar “siyasal gücü çoğulcu bir biçimde dağıtan, yasa ve düzeni sağlamak, güvence altına alınmış mülkiyet haklarının temellerini atmak ve bir kapsayıcı piyasa oluşturmak için belirli ölçüde bir siyasal merkeziyete ulaşmayı başaran” kurumlardan oluşurken, dışlayıcı siyasal kurumlar siyasal iktidarın az sayıda insanın elinde toplanmasını sağlayan ve yeterince merkezileşmemiş kurumları tanımlamaktadır (Acemoğlu ve Robinson, 2013a: 81, 407-408).

imkan ve kısıtlar getirdiği gerçeği değişmemektedir. Burada üzerinde durulması gereken husus imkan ve kısıtlamaların kalkınma problemi bağlamında içeriğidir. Karl Polanyi'nin belirttiği gibi: “Kurumsal düzeyde düzenlemeler, özgürlüğü hem artırır hem de kısıtlar; önemli olan yalnızca yitirilen ve kazanılan özgürlüklerin dengesidir” (Polanyi, 2010: 338).

Üzerinde durulması gereken esas mesele ise kalkınma yanlısı iyi kurumların tespit edilmesi ve nedensellik mekanizmalarının açıklığa kavuşturulmasıdır. Ayrıca bu kurumların siyasal rejim tipleri ile ilişkisi de büyük önem arz etmektedir. Bundan sonraki alt-başlıklar bu sorulardan hareketle kalkınma fenomeninin kurumsal temellerini keşfetmeyi amaçlamaktadır

5. 4. a. Ekonomik Kurumlar: Mülkiyet ve Sözleşme Hakları

Mülkiyet ve sözleşme hakları ekonomik kalkınmanın en önemli kurumsal sütununu oluşturmaktadır. Özel mülkiyet ve sözleşme hakları bireylere sahip olduğu kaynaklar üzerinde tam tasarruf hakkı tanımaktadır. Bireylerin kaynaklar üzerinde tasarruf hakkına sahip olmasının en önemli implikasyonu onların söz konusu kaynakları verimli kullanmalarına fırsat ve motivasyon sağlamasıdır. Bireylerin kaynakları diledikleri gibi kullanma hakları bulunmakla birlikte rasyonel varlık olarak bireyler faydalarını maksimize etmeye yatkındırlar; zira kaynakların kullanımı sonucunda oluşan fayda ve maliyetler bireylerin üzerinde kalır. Bu, bireylerin üretim, yatırım veya ticaret alanlarında kar amaçlı faaliyetlerinin temel motivasyonunu oluşturmaktadır. Bireylere tanınan mülkiyet hakları mikro düzeyde her bir bireyin üretkenlik kapasitesini artırdığı gibi, ülke ekonomisinin bütünü düşünüldüğünde o ülkede var olan kaynakların verimli tahsisini de mümkün kılmaktadır. Bu bakımdan mülkiyetin özel sahipliğinin tanınması ve mülkiyet hakları kaynakların atıl kalmasına

ve verimsiz kullanılması durumuna işaret eden “ortak malların trajedisinin” aksine üretkenliği artıran ve böylelikle kalkınmayı teşvik eden kurumsal özelliştir.

Liberal demokratik rejimlerde mülkiyet hakları ve sözleşmelerin uygulanması gibi formel ekonomik kurumlar yalnızca girişimcilerin ya da mülk sahiplerinin değil aynı zamanda düşük gelirli bireylere de ekonomik fayda sağlamaktadır. Knack (1999: 23) mülkiyeti ve sözleşmeleri güvence altına alan ekonomik kurumların eşitlikçi etkilerine vurgu yapmaktadır:

(...) mülkiyet, sözleşmeler ve işletmelere yönelik hükümet regülasyonlarının dil ve şeffaf prosedürleri enformel sektörde bulunan –çoğu düşük ve orta gelirli- girişimci ve işçilerin formel sektöre girişini hızlandırır ve karı ve ücretleri artırarak fiziksel ve beşeri sermaye birikimini teşvik eder (*de Soto, 1989'a atıf*). Güçlü ve öngörülebilir mülkiyet ve sözleşme hakları, müreffeh olanlar kadar fakir ve orta gelirli kredi alan kişiler için de, iyi-gelişmiş finansal piyasaların ortaya çıkması için zorunludur.”

Mülkiyet haklarının bir türü olan fikri mülkiyet hakları ekonomik kalkınmanın dinamik kaynağını oluşturmaktadır. Bir ekonomi yalnızca üretim faktörlerinin etkin kullanımı ile büyümeyebilir ya da büyüye dahi bu belli sınırlılıklara sahiptir; bununla birlikte ekonomik büyümede verimliliği ve sürdürülebilirliği artıran bir faktör olarak teknolojik gelişme ve bunu sağlayan yeni fikir ve icatlar önemli bir rol oynamaktadır. Fikri mülkiyet haklarının önemi katma değeri yüksek ekonomik aktivitenin oluşması bakımından önemlidir. Bir ülkede fikri mülkiyet haklarının korunması süreçlerinde ödüllendirilmesini sağlar ve yenilikçi fikirlerin ve icatların ortaya çıkmasını teşvik ederler. Özellikle bilgi çağında inovatif düşüncelerin ekonomik büyüme bağlamında önemi daha da artmıştır. Yeni fikir ve icatlar üreten bireylerin emeklerinin piyasa

karşılığını almaları ve böylelikle üretmeye teşvik edilmeleri ise ancak telif, patent ve marka haklarını tanımlayan ve güvence altına alan mülkiyet kurumu sayesinde gerçekleşir. Aksi takdirde, risk alma ve üretme için gerekli müşevvikler ortadan kaldırılacak ve ekonomik büyümenin/kalkınmanın dinamik unsuru eksik kalacaktır.

Öte yandan mülkiyet ve sözleşme hakları bu hakları tanıyan birtakım kurallar ve yaptırım gücüyle birlikte var olmaktadır. Bireylerin mülkiyet ve sözleşme haklarının tanınması ve korunması, bu haklara konu olan nesnelere yalnızca sahipleri tarafından ve gönüllü biçimde mübadele ve transfer edilmesi anlamına gelmektedir. Bunun dışındaki müdahaleler ise, hak ihlallerinin ötesinde, bir takım olumsuz ekonomik sonuçlar doğurmaktadır. Kişiler (*gerçek veya tüzel*) üretim ya da yatırım faaliyetleri neticesinde elde ettikleri faydadan mahrum bırakıldıklarında kaynaklarını getirisi olmayan uğraşlar için riske etmeme eğilimine girerler. Başka bir ifadeyle, bir kişi sahip olduğu nesnelere veya ürettiği değerlerin diğer kişiler tarafından gasp edileceğini bildiği zaman bu kişinin üretmek için herhangi bir müşevvigi bulunmayacaktır. Diğer bireylerin müdahalelerinden başka ayrıca devletin müsadere vb. uygulamaları da engellenmelidir. Aksi takdirde sonuç bakımından yine ekonomik üretkenliği engelleyen bir durum ortaya çıkacaktır: “Egemen gücün mülkiyet haklarını kendi çıkarlarına göre değiştirdiği durumda yatırımlardan beklenen getiri ve böylelikle yatırım için teşvik daha düşük teşvik olur” (*North ve Weingast 1989: 803*). Dolayısıyla yatırım, sermaye birikimi ya da yenilik yapmanın getirisi olmadığından ya da sürediden bir tehlikeyle karşı karşıya bulunduğundan girişimciler, yabancı yatırımcılar ya da mucitler yatırım ve riskten kaçınacaklardır.

Birçok çalışma iyi ekonomik performansın koşulu olarak mülkiyet haklarının iyi tanımlanıp korunmasına işaret etmektedir (*Acemoğlu ve Robinson, 2013a; North ve Thomas, 1970*). Buna göre Kuzey Amerika ve Batı Avrupa ülkelerini kalkındıran

yaratıcı ve üretken ekonomik aktivite mülkiyet haklarının tanınması ve korunmasının sonucunda ortaya çıkmıştır. De Soto (2000) Batı'da ortaya çıkan ekonomik kalkınmanın temel nedeni olarak mülkiyet haklarını güvence altına alan formel kurumların tesis edilmesine özel bir vurgu yapmaktadır. Ona göre günümüzde kalkınmakta olan ve komünizm-sonrası ortaya çıkan geçiş ekonomilerinin başarısızlığı da yasal mülkiyet sistemini yerleştirememiş olmalarından kaynaklanmaktadır. Bu ülkeler varlıklara (*ev, araba, işletmeler vb.*) sahip olsa da bunları “ölü sermayeye” dönüşmesine neden olan enformel, kanun-dışı (*extralegal*) ve daha çok yerel sahiplik yapıları tarafından sarılmıştır. Bunun yerine yasal ve birleşik bir mülkiyet sisteminin inşa edilmesi, tıpkı Batı ülkelerinde olduğu gibi, varlıkların sermayeye dönüşmesini ve ekonomik kalkınmayı sağlayan yegane yol olarak görünmektedir.

Mülkiyet ve sözleşme kurumu en iyi biçimde liberal demokratik rejimler tarafından tesis edilir ve korunurlar. Liberal demokratik rejimler bireylerin mülkiyetleri üzerindeki tam tasarrufunu da içeren bireysel hak ve özgürlükleri teminat altına alırlar. Öte yandan liberal demokratik rejimler tıpkı yargı kurumlarında bireylere eşit muamelede bulunduğu gibi, piyasa aktörlerine de eşit muamelede bulunarak adil rekabetin koşullarını tesis eder. Kısacası liberal demokratik rejimler, tekellerin oluşmasını, mülkiyetin bireyler arası zora dayalı transferini veya devletin mülkiyete el koymalarını engeller. Mülkiyet hakları ve adil rekabet liberal demokratik rejimlerde, yukarıda bahsedilen ekonomik üretkenliğin zeminini ve motivasyonunu oluşturmaktadır. Buna karşın otoriter rejimler, eğer sosyalist veya faşist bir siyasal düzen ise, özel mülkiyet rejimini ortadan kaldırıp kolektif mülkiyeti veya en azından özel mülkiyetin sınırlı biçimde fakat devlete organik olarak bağlandığı korporatist bir ekonomi modelini uygularlar. Bu siyasal düzenlerin yol açtığı ekonomik felaketler geçtiğimiz yüzyılda ampirik olarak görülmüştür. Ne var ki, 20.yüzyılda yaygın olan

ideolojik temelli siyasal sistemler günümüzde birkaç ülkenin dışında bulunmamaktadır. Günümüzde ise otoriter rejimler ekseriyetle ideolojik olmayan biçimde kendilerini devam ettirmektedir. Bu rejimlerde mülkiyet haklarına, genellikle siyasal elitin, kendi geleceğini ekonomik performansın iyileştirilmesinde gördüğü koşullarda belli ölçüde alan açılmaktadır. Yine de değişmeyen şey mülkiyetin bir hak olarak görülüp tanınmaması ve etkin bir koruma rejiminin oluşturulmamasıdır. Piyasaya ve ekonomik aktörler tanınan sınırlı alanın keyfi müdahalelere açık olması üretme motivasyonunu ve verimli kaynak tahsisini mümkün kılmamaktadır.

Hibrid rejimler ise mülkiyet kurumuna dair daha çelişkili uygulamalar içermektedir. İlliberal demokrasilerde ve rekabetçi otoriter rejimlerde mülkiyet hakkı tanımlansa dahi genellikle mülkiyet hakları sistematik bir yasal korumadan mahrumdur. Bu rejimlerde mülkiyet kurumuna en büyük tehdit, eğer diğer birey ve grupların müdahalelerini engelleyen tam devlet kapasitesi mevcutsa, devlet aygıtının kendisinden yönelmektedir. Devlet ekonominin işleyiş biçimine ve piyasada kimin kazanıp kimin kaybedeceğine nihai olarak karar veren merci olarak başat rol oynamaktadır. Siyasal elitler kendilerine yakın piyasa aktörlerine ayrıcalıklar yaratarak, ki bu tekeller yaratma veya kamu ihaleleri gibi uygulamalar aracılığıyla gerçekleşebilir, kendi iktidarlarının sosyo-ekonomik temellerini oluşturmaya çalışırlar. Neticede devlete ve siyasal iktidara yakınlığın veya uzaklığın piyasa için değer üretmekten daha belirleyici olduğu bir ekonomik ilişkiler ağı ortaya çıkar. Bu durum girişimci ve yatırımcıların siyasal piyasalara yatırım yaparak kaynaklarını ekonominin tümü için yararlı olmayan verimsiz süreçlerde harcamasına neden olmaktadır.

Öte yandan yarı-liberal otokrasiler, refah üreten ekonomik kurumları diğer hibrid rejimlere kıyasla daha iyi tanımlamakta ve korumaktadır. Bu ülkelerde

demokratik katılım kısıtlıdır ve siyasal iktidar liberal demokratik rejimlerde olduğu gibi etkin mekanizmalarla sınırlandırılmamıştır. Buna karşın kalkınma yanlısı ekonomik kurumlar görece daha gelişmiş durumdadır. Bu bakımdan yarı-liberal otokrasiler diğer hibrid rejim tiplerine kıyasla ekonomik performans açısından daha avantajlı bir durumdadır. Siyasal katılımın genişlediği 18. ve 19.yy'a kadar Britanya veya günümüzde siyasal hakları tanımaksızın ekonomik hakları genişleten bazı Doğu Asya ülkeleri bu çerçevede değerlendirilebilir.

Liberal demokratik rejimler diğer rejim tiplerine kıyasla mülkiyet haklarını daha iyi korumakta ve böylelikle ekonomik büyüme için daha uygun bir zemin hazırlamaktadır. Bu noktada bir hususu aydınlatmak gerekir. Mülkiyet haklarını ekonomik kalkınmanın koşulu olarak kabul ettikten ve aynı zamanda rejim tiplerini sınıflandırırken bir parametre olarak ele aldıktan sonra yapılan “liberal demokratik rejimler ekonomik kalkınmayı sağlar” çıkarımının totolojik bir tarafının olduğu ileri sürülebilir. Bu noktada mülkiyet ve sözleşme haklarının kendi kendini uygulayan kurumlar olmadığını ve boşlukta bulunmadığını, dolayısıyla siyasal kurumlar tarafından desteklenmesi gerektiğini belirtmek gerekir. Liberal demokratik rejimler yalnızca mülkiyet kurumunu tanıdığı için değil aynı zamanda onu koruyan mekanizmalara sahip olduğu için kalkınmayı destekler. Nitekim tarihsel olarak mülkiyet hakları ve sözleşme hakları anayasal ve demokratik kurumların gelişimine paralel olarak güvence altına alınmıştır. Bu kurumlar hem mülkiyetin korunması hem de ekonominin işleyişine sağladığı diğer faydalar açısından ekonomik kalkınmayı desteklemektedir.

5. 4. b. Anayasal Kurumlar: Kuvvetler Ayrılığı ve Otonom Bürokrasi

Siyasal iktidarın zor gücünü sınırlandırmaya yönelik tarihsel gelişmeler modern anayasacılık düşüncesinin temelini oluşturmaktadır. Özellikle 17.yy'dan itibaren yaygınlaşan mutlak monarşilere ve daha sonra modern ulus-devlet yapısına karşı liberal perspektifi yansıtan anayasacılık düşüncesi bireysel hak ve özgürlüklerin ve mülkiyetin teminat altına alınmasına katkı sağlamıştır.³⁴ İlk olarak John Locke devletin temel işlevinin insanların hayat, hürriyet ve mülkiyetlerini korumak olduğunu ve daha sonra Montesquieu ile sistematik hale getirilen, bu hakların korunmaya yönelik olarak devlet gücünün dağıtılmasının, kuvvetler ayrılığının önemini vurgulamıştır. Buna göre yasama, yürütme ve yargı birbirinden bağımsız olmalı fakat özellikle yürütmenin diğer iki organ tarafından etkin biçimde denetlenmesi gerekmektedir.

Liberal demokratik rejimlerde kuvvetler ayrılığının ekonomik kalkınma bakımından öne çıkan yönü yargı oranının bilhassa yürütmenin denetiminde oynadığı kritik rolden kaynaklanmaktadır. Bu denetimin etkin ve somut biçimde gerçekleşmesi ise ancak yargının bağımsız ve tarafsız olmasıyla mümkündür. Hukukun üstünlüğü ve bağımsız ve tarafsız yargı kurumlarının varlığı bir ülkede mülkiyet haklarının diğer bireyler ve devlet aygıtı tarafından ihlal edilmesini önlemesi ve tazmin edilmesi bakımından önemli bir güvence teşkil etmektedir.

Herhangi bir hak ihlaline karşı başvurulabilecek etkili yargı kurumlarının bulunuyor olması piyasa aktörleri için gerekli öngörülebilirlik ve güven tesis eder.

---

³⁴ Anayasal kurumların işlevine dair bir anlam kargaşasını önlemek amacıyla, anayasal devlet ile anayasalı devlet arasındaki farkı açıklığa kavuşturmak gerekir. Anayasal devlet, devletin zor gücünün birey hak ve özgürlükleri lehine kısıtlandığı ve devletin yapı ve işleyişinin bu hak ve özgürlüklerin korunması amacıyla yönelik olarak belirlendiği ve siyasal iktidarın meşruiyetini bu sınırlar çerçevesinde kalarak koruyabildiği duruma işaret ederken anayasalı devlet bu erdemleri içermek zorunda olmayıp yalnızca devletin işleyişini belirleyen kurallar manzumesine işaret etmektedir.

Aksi takdirde ekonomik kalkınma için gerekli üretim ve yatırımı engelleyen negatif teşvik yapısı ortaya çıkacaktır. Zira bir ülkede işletmeler hukuk kurumlarına “risk yönetimi” ve “riskleri fiyatlanması” perspektifinden bakarlar (*Chua, 2015: 70*). Kuralların açık, öngörülebilir olmadığı ve bağımsız ve tarafsız yargı kurumlarının bulunmadığı ülkelerde kişilerin (*gerçek yada tüzel*) yaptıkları yatırımlar yüksek riske ve işlem maliyetlerine maruz kalacaktır. Özellikle uzun vadeli yatırım yapan yabancı işletmelerin, ki bunlar genellikle yatırım yaptıkları ülkelerde işlem maliyetlerini telafi edici enformel bağlara sahip değildir, haklarının korunması açısından yargı kurumlarının sağladığı güvenceler ve bu güvenceleri teminat altına alan bağımsızlık ve tarafsızlık unsurları büyük önem arz etmektedir.

Otoriter rejimlerde hukukun üstünlüğü ve tarafsız ve bağımsız yargı kurumları bulunmadığından, hibrid rejimlerde de yetersiz olduğundan ekonomik aktörlerin hukuksal güvenceleri genellikle görel olarak daha büyük bir risk altındadır. Öte yandan, ampirik olarak bakıldığında günümüzde birçok çok-uluslu ve yabancı şirketin otoriter rejimle idare edilen ülkelerde yatırım yaptığı gözlemlenmektedir. Çin bu durumun en açık örneklerindedir. 1978 reformlarını takiben, özellikle 1990’lardan itibaren birçok Batılı şirket çeşitli ekonomik fırsatlardan (*işgücü maliyetleri, pazar vb.*) dolayı Çin’de yatırımlar yapmıştır.

Peki, piyasa aktörleri otoriter bir ülke olan Çin’de neden yatırım yaparlar? Daha da önemlisi Çin neden buna alan açmıştır? Çin perspektifinden bunun temel nedeni uluslararası yatırımların kalkınma amaçlarını gerçekleştirmede oynadığı kritik roldür. Mülkiyet haklarının korunmasının rejimin ontolojisi bakımından oynadığı rol, anayasal kurumlardan ziyade yönetimin stratejilerinin temel belirleyici olduğu bir mülkiyet hakları güvence sistemi ortaya çıkarmaktadır. Bu güvence bir noktaya kadar üreticilere ve yatırımcılara cazip gelebilir ve belli oranda öngörülebilirlik sağlayabilir,

ki piyasa aktörleri bu nedenle yatırım yaparlar. Fakat belirtmek gerekir ki, piyasa aktörlerinin devlet-dışı aktörlerle veya bizzat devletle yaşadığı sorunların çözümünün yönetimin iradesine ve stratejisine bağlanması yatırımcılar için uzun vadeli çeşitli sorunlara yol açabilir. Bunlardan en önemlisi aktör-temelli bir güvencenin elitler arası rekabetin seyrine göre doğurabileceği risktir. Bu rekabetin otoriter sistemlerde daha çatışmacı ve radikal sonuçlara yol açtığı göz önünde bulundurulduğunda mülkiyet haklarının tehditlere daha açık hale geldiği söylenebilir.

Liberal demokratik rejimlerde anayasal kurumların ve özel olarak tarafsız ve bağımsız yargının avantajlarından biri de, Peter Evans'ın (1989) kalkınmaya engel teşkil ettiğini ileri sürdüğü yağmacı devlet (*predatory state*) yapısının dizginlenmesinde gördüğü işlevdir. Devlet ile sivil toplum arasındaki keskin ayrımın olmadığı, bireysel hak ve özgürlüklerin anayasal güvenceye bağlanmadığı toplumlarda yönetici elitin siyasal gücü sınırsızdır. Kuvvetler ayrılığı ve yürütmeyi denetleyen anayasal sınırlamalar olmadığında yönetici elit aynı zamanda ekonomik kaynaklar üzerinde de tasarruf ayrıcalığına kavuşur. Herhangi bir yasal sınırlama veya yaptırım mekanizması olmadığında elitler söz konusu kaynakları genellikle kamusal hizmetlerini yerine getirmek amacıyla değil kendi elit grubunun çıkarları amacıyla kullanma eğilimine girerler. Bu kaynakları toplum yararına kullandığı durumlarda dahi otoriter rejimler bunu elitlerin siyasal hesaplamaları çerçevesinde gerçekleştirdiği, onları bağlayan bir kurumsal mekanizmanın onları toplum yararına zorlamadığı söylenebilir.

Anayasal sınırlamalar olmadığında devlet refah üreten koşulları tesis etme işlevinin ötesine geçip kaynakların transfer edildiği, başka bir ifadeyle, tüketildiği bir mekanizmaya dönüşmektedir. Bireylerin mülkiyet ve sözleşme hakları yargı kurumları aracılığıyla güvence altına alınmaz ve devletin zor gücüne açık bir hale geldiğinde ise

devlet piyasa üzerinde temel aktör haline gelir. Bu durum elitlere aşkın güç tahsis ettiği ve kamu kaynaklarının verimsiz kullanılması yol açtığı gibi aynı zamanda piyasa ilişkilerinde de bir takım bozucu etkilere yol açmaktadır. Kaybedenin ve kazananın kim olduğu piyasa süreçleri tarafından değil de siyasal elitlerle ilişkiler neticesinde belirlendiğinde piyasa aktörleri kaynaklarının önemli bir kısmını siyasal yatırımlar yapmaya, başka bir ifadeyle, rant-aramaya (*rent-seeking*) ayıracaktır. Bu ise, piyasa-bozucu bir sonuç doğurmaktadır. Rant arama davranışlarının ve ahabap çavuş ilişkilerinin (*crony relations*) bir ekonomide egemen norm haline gelmesi işlem maliyetlerinin artmasına, ekonomik aktivitede verimliliğinin düşmesine ve bu ilişkilere dahil olmayan piyasa aktörlerinin üretme motivasyonunun azalmasına neden olmaktadır.

Devletin transfer mekanizması işlevi görmesi ve haksız dağıtımsal sonuçlar her zaman yağmacı devletlerdeki gibi yönetici elitlerin lehine, başka bir ifadeyle, “yukarıdan aşağı” (*top-down*) gerçekleşmez. Belli çıkar gruplarının (*işadamları, çiftçiler vb.*) oy kozlarını kullanarak ya da lobi yaparak kamusal kaynaklardan negatif dışsallığı yüksek özel paylar aldığı, başka bir ifadeyle, dağıtımsal taleplerin “aşağıdan yukarı” olduğu bir yolsuzluk biçimi de söz konusu.³⁵ Bu durum özellikle siyasal iktidarın yasama ve yargı kurumları tarafından etkin biçimde denetlenmediği illiberal demokrasilerin karakteristik özelliğidir.

Otoriter rejimlerde yönetici elit meşruiyetini halk desteğinden almadığından elit olmayan kesimlerden gelen taleplere karşı daha otonom bir pozisyona sahiptir. İlliberal demokrasilerde ise seçimler siyasal iktidarı erişime ve taleplere açık kılar. Adaylar halkın taleplerini karşılama vaadiyle birbirleriyle rekabet ederler. Kazanmak

---

³⁵ Yozlaşmanın/yolsuzluğun “aşağıdan yukarı” ve “yukarıdan aşağı” biçimde kategorize edilen çeşitleri Kang’ın “Ahabap Çavuş Kapitalizmi” (2004: 15-18) başlıklı eserinde tanımlanmaktadır.

için makroekonomik popülizme başvurabilirler. Kazanan aday ya da elit grubu siyasal gücü eline aldığı anda seçim sürecindeki vaatlerini retoriğin ötesine geçirmeye çalışır. Seçmen kitlesini konsolide etmek ve toplumsal desteği artırmak amacıyla belli gruplara ekonomik imtiyazlar tanır.³⁶ Zira her politikacı bir sonraki seçimi kazanmak ve gücü elinde tutmak ister. Bürokratlar da benzer biçimde bu ilişkiler ağından yolsuzluk yaparak faydalanma fırsatı bulurlar. Sonuç olarak, devletin zor gücünü dizginleyen anayasal kurumların yokluğu hem bürokrasinin hem de piyasanın verimli çalışmadığı düzen ortaya çıkmaktadır.

Kısacası, liberal demokratik rejimlerin mülkiyet haklarının ve genel olarak ekonomik aktivitenin güvenliğini sağlaması açısından anayasal kurumlar büyük önem arz etmektedir.

5. 4. c. Demokratik Kurumlar: Seçimler, Parlamento ve Dikey Hesapverebilirlik

Liberal demokratik rejimlerde kuvvetler ayrılığı kurumu yargıyı diğer organlardan keskin biçimde ayırmaktadır. Bununla birlikte yasama ile yürütmenin de birbirinden ayrı olması gerektiğini salık vermektedir. Her ne kadar farklı hükümet sistemleri iki organ arasında sert veya yumuşak ilişkiler öngörüyor olsa da temel işlevleri ve sınırları bakımından değişen bir durum yoktur.³⁷ Demokratik bir kurum olan parlamentonun ekonomik kalkınmayla ilişkili temel işlevi hükümetin icra ettiği yasal çerçeveyi belirlemesi ve hükümeti denetlemesidir. Hükümetin ve faaliyetlerinin parlamento denetimine tabi olması aynı zamanda yönetici elitin yağmacı (*predatory*) davranışlardan alıkoymasını bakımından da önemli bir kurumsal güvencedir:

---

³⁶ Kamu Terhici Ekolü'nün sıklıkla vurgu yaptığı, belli çıkar gruplarına "konsantre faydalar"ın (*concentrated benefits*) sağlandığı fakat maliyetlerin tüm vergi ödeyenler üzerinde dağıtıldığı (*distributed costs*) tarzda bir kaynak tahsis biçimi ortaya çıkar.

³⁷ Hükümet temelde kamu hizmetlerini yerine getirirken yasama kurumu kamu düzenine ve vergiye ilişkin yasa yapma, bütçeyi inceleyip onaylama, hükümeti denetleme gibi görevler yerine getirir.

“Demokratik hükümet, nüfusun giderek daha büyük bir kısmına siyasi karar alma mekanizmalarına erişim imkanı tanıdığı ölçüde, hükümdarların kapris yapıp tebaanın mal varlığına el koyma gücünü ortadan kaldırır (...)” (North, 2010 [1999]: 70).

2015 yılında dünya genelinde hükümetlerin nihai tüketim harcamaları toplam gayri safi yurt içi hasılanın yüzde 17’sini oluşturmaktadır.³⁸ Bu durum devletin diğer etkilerinin ötesinde bizzat aktör olarak ekonomide oynadığı rolün büyüklüğünü göstermektedir. Hükümetler kamu hizmeti sağlama amacıyla mal ve hizmet satın alır ve personel işe alırlar. Fakat hükümet alımları özellikle kamu kurumlarının denetlenmediği otoriter ve hibrid rejimlerde şeffaf olmayan süreçlerde gerçekleşmekte ve kaynak transferinin temel araçlarından birini oluşturmaktadır. Bir dikey hesap verebilirlik kurumu olarak parlamento hükümet harcamaları denetleyerek kaynakların verimli biçimde tahsis edilmesini sağlar.

Öte yandan liberal demokratik rejimlerde parlamentolar farklı taleplerin çoğulculuk temelinde temsil edilmesini sağladığından kaynak ve değerlerin dağıtımı açısından daha iyi bölüşüm sonuçları doğurur. Karar alma süreçlerinin temsili bir temele sahip olması aynı zamanda politikacıların sorumluluk içinde davranarak kaynakları kamu yararı ve ortalama bireylerin çıkarına uygun biçimde tahsis edilmesini sağlarlar (Halperin ve diğerleri, 2005: 46-47). Otoriter rejimde ise kuvvetler ayrılığı bulunmamakta ve *de facto* olarak yürütme diğer organları kontrol altında bulundurmaktadır. Hükümetin dikey hesap verebilirlik kurumları tarafından sınırlanmaması ve seçimlerin olmaması yönetici elit için kaynakları sorumsuzca kullanabilecekleri geniş bir alan yaratır. Kurumsal sınırlamaların, siyasal hesap verebilirliğin ve kamusal denetimin bulunmadığı bu durum ise genellikle yolsuzluğa

---

³⁸ Dünya Banka’sının veri setinden elde edilmiştir. Bkz. <http://data.worldbank.org/indicator/NE.CON.GOVT.ZS?end=2016&start=1960&view=chart>.

yol açmaktadır. Kamu kaynaklarının verimsiz kullanımı ve piyasa-aktörlerinin siyasal süreçlere rant amacıyla angaje olması hem kaynakların iyi tahsis edilmesini hem de piyasada üretici faaliyetlerin motivasyonunu engellemektedir.

5. 5. Enformel Kurumlar ve Sosyal Sermaye

5. 5. a. Enformel Kurumlar ve Kültür

Modern dünyada giderek daha karmaşık hale gelen siyasal, toplumsal ve ekonomik ilişkiler yasalar ya da sözleşmeler aracılığıyla tanımlanıp devlet kurumları tarafından uygulama güvencesi altına alınan bir takım formel kurallar uyarınca gerçekleşmektedir. Seçimlerde aday olma sürecinden üniversitelere giriş sınavına, kamu ihalelerine giriş koşullarından adli bir vakada izlenecek yargılama sürecine kadar birçok konuda bireylerin tercih kümesi ve karşılaştıkları prosedürler resmi kurumlar ve yazılı kurallar tarafından belirlenmektedir. Öte yandan bireylerin tercih kümesini belirleyip kararlarını ve böylelikle ekonomik performansı etkileyen, toplumsal ilişkilere gömülü birtakım enformel sınırlamalar da mevcuttur. North'un belirttiği üzere "ister aile içinde ister dışarıdaki toplumsal ilişkilere ya da iş hayatında olsun, diğer insanlarla günlük etkileşimlerimizi yöneten yapısal davranış kuralları, davranış normları ve alışılmış kurallar ile tanımlanmıştır" (North, 2010 [1999]: 51). Bir toplumda bireyler ve gruplar arasındaki ilişkileri düzenleyen enformel kurumlar ya da yazılı olmayan kurallar sosyal bilimlerde kültür fenomenine işaret etmektedir.

Farklı kültürler, diğer koşullar sabitken, insan faktörünün olduğu herhangi bir sosyal fenomene ilişkin farklı sonuçların ortaya çıkmasına neden olur. Enformel kurallardan oluşan kültürel özelliklerin ekonomik kalkınma sürecinde oynadığı rol birçok politik iktisatçı tarafından kabul edilmekle birlikte, özellikle Weberyan ekolün takipçileri, ülkelerin ekonomik kalkınma performanslarındaki farklılaşmanın temel

nedeni olarak kültürü göstermektedir. Oysa kalkınma performansındaki farklılaşmaları açıklama konusunda kültürün açıklama kapasitesi başat rol oynamamaktadır. Eğer bu durum geçerli olsaydı benzer kültürel yapı ve değerlere sahip olan ülkeler arasındaki sosyo-ekonomik farklar nasıl açıklanabilirdi? Dahası, bir ülkedeki kültür yapısı ve değerlerinin tedrici olarak değiştiği göz önünde bulundurulursa, 20.yy'dan itibaren tecrübe ettiğimiz hızlı kalkınma tecrübeleri ya yakalama stratejilerinin temel nedeni neydi?

Acemoğlu ve Robinson “Ulusların Düşüşü” kitabında bu meseleyi karşılaştırmalı bir perspektiften ele almaktadır. Yazarlar Güney Kore ile Kuzey Kore, Nogales’in Güneyi ile Kuzeyini, Çin’in 1978 öncesini ve sonrasını karşılaştırarak kültürün kalkınma performanslarındaki farklılaşmanın açıklayıcı fenomeni olamayacağını ileri sürmektedir. Onlara göre dinsel, ulusal, yerel değerlere yapılan yoğun vurgu o değerlerin oluşum sürecinde kurumların oynadığı rolü ihmal ettiğinden, kültür-özcü perspektif kalkınma fenomenini açıklamaktan uzaktır. Yazarlara göre enformel kurumlar önemsiz değildir; fakat sorun kültür temelli yaklaşımın nedensellik ilişkisinin yanlış kurulmasından kaynaklanmaktadır: “İnsanların birbirlerine ne ölçüde güvendikleri ya da işbirliği yapabilecekleri gibi diğer hususlar önem taşır ancak bunlar çoğunlukla kurumların ürünüdür, bağımsız bir nedenin değil.” (Acemoğlu ve Robinson, 2013a: 420).

Kültürün kalkınmanın temel açıklayıcısı bir değişken olmaması durumu enformel kurumların ya da kültürel yapı ve değerleri sosyo-ekonomik kalkınma sürecini etkilemediği anlamına gelmez. Kültürlerin sahip olduğu değer yargıları ve teşvik ettiği davranış kalıpları kimi toplumlarda üretici faaliyetleri teşvik ederken kimi toplumlarda bu süreci baltalamaktadır. Bu durum “değişik toplumlara getirilen aynı formel kurallar ve/veya yapıların farklı sonuçlar doğurmasından da anlaşılabilir”

(North, 2010 [1999]: 51). Her formel kurum, söz konusu toplumun enformel kurumlarıyla etkileşimi sonucunda özgün forma bürünmektedir. Bu bakımdan teorik olarak ideal formel kurumlardan bahsedilse dahi çoğu kez çıktıları bakımından toplumdan topluma değişen uygulama pratikleri ortaya çıkmaktadır.

Formel kurumların enformel kurumlarla arasındaki gerilim ilişkisi formel kurumları değiştirdiği gibi kültürel norm ve davranışlar gibi enformel kurumlar da formel kurumların etkisiyle dönüşüme uğramaktadır. Hiç kuşku yok ki, toplumsal normlar ve kabuller formel kurumsal değişim girişimlerine karşı direnç gösterebilir. Bu bakımdan kurumsal değişimin niteliği ve başarısı bakımından kültür kısa vadede belirleyici bir rol oynayabilir. Ne var ki, kurumsal yapı bir kere değiştiğinde girilen yeni patika içinde kültürel normları da değiştirmeye başlar. Devlet kurumları ve yazılı kurallar bazı davranışları teşvik ederken bazı davranışların maliyetini artırarak caydırıcı bir işlev görürler. Kısacası enformel kurumlar uzun vadede formel kurumsal değişim sürecine bağlı olarak dönüşmektedir. Enformel kurumların bağımlı değişken olarak kabul edilmesi, tartışmayı enformel kurumların dönüşümünün açıklayıcısı olarak formel kurumların değişimi meselesine bağlamaktadır.

Bu bağlamda, bir ülkenin siyasal-kurumsal yapısında ya da siyasal rejiminde yaşanan değişiklikler o ülkede yalnızca siyasal düzeni yeniden kurmamaktadır. Bu süreçte aynı zamanda toplumu oluşturan bireylerin takip ettiği kültürel norm ve kurallar, tabi olduğu enformel kısıtlamalar ve diğer bireylerle kurdukları ilişkiler de yeni bir içerik kazanmaktadır. Değişen siyasal yapı ve formel kurumlar çerçevesinde dönüşen enformel kurumlar ise, hangi yönde evrildiğine bağlı olarak, ekonomik kalkınma sürecini olumlu ya da olumsuz biçimde etkilemektedir.

Liberal demokratik, hibrid ve otoriter rejim tiplerinin enformel kurumların dönüşümü bakımından farklılaşan etkilerini ele almadan önce enformel kurumların ekonomik büyümede gördüğü kaynak işlevine ve önemine değinmek gerekmektedir.

5. 5. b. Ekonomik Kalkınmanın Enformel Kaynağı: Sosyal Sermaye

Büyüme/kalkınma fenomeninin daha kapsamlı bir biçimde açıklanması amacıyla 1990'lı yıllardan itibaren kalkınma doktrinine yeni bir kavram girmiştir. Özellikle yeni-kurumsalcı politik iktisatçıların enformel kurumların kalkınmadaki rolüne yaptığı vurgu ekseninde 1990'lı yıllarda öne çıkan bu kavram “sosyal sermaye” olarak adlandırılmaktadır. Doğal, fiziki ve beşeri sermayenin yanı sıra yeni bir sermaye türü olarak sosyal sermaye birkaç on yıldır ekonomik büyümenin kaynaklarından biri olarak kabul edilmektedir. Bu sermaye türü Birleşmiş Milletler, Dünya Bankası ve OECD gibi uluslararası kuruluşların da on yıllardır gündeminde yer almakta ve özellikle azgelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde geliştirilmesi yönünde çalışmalar yapılmaktadır.

Sosyal sermaye kavramının genel kabul görmüş bir tanımı bulunmamakla birlikte kısaca “bireyler arası işbirliğini teşvik eden somutlaşmış enformel normlar” (*Fukuyama, 2001: 7*) ya da “karşılıklı çıkar için koordinasyon ve işbirliğini hızlandıran ağlar, normlar ve toplumsal güven gibi toplumsal organizasyonların özelliği” (*Putnam, 1995: 66*) olarak tanımlanabilir. Kavramın tanımından anlaşılacağı üzere sosyal sermayeye olumlu bir anlam atfedilmektedir.³⁹ Bu yaklaşım sosyolojiden ekonomiye kadar birçok sosyal bilim disiplini için geçerlidir. Kalkınma sorunsalı bağlamında sosyal sermaye toplumu oluşturan unsurlar arasında ekonomik işbirliğini ve

---

³⁹ Bazı yaklaşımlar belli türde sosyal sermayenin ekonomik kalkınmanın önünde engel olabileceği yönündedir. Bu yaklaşımlara aşağıda değinilmektedir.

üretkenliği artıran teşvik eden norm, değer ve enformel kurumlara işaret etmektedir. Bu bakımdan, üretken ekonomik faaliyetleri engelleyen toplumsal/kültürel norm, değer ve kurumlar sosyal sermayeyi azaltan bir faktör olarak ele alınmaktadır.

Sosyal sermaye toplumda mevcut yatay ilişkilerde (*horizontal relations*) bulunan işbirliği ve güven düzeyini yansıtan bir göstergedir. Sosyal ağlar bireylere tek başlarına erişmelerinin mümkün olmadığı ya da yüksek maliyette olduğu bazı imkanlar sunmaktadır. Ekonomik ilişkiler de buna dahildir. Arkadaşlık ve komşuluk ilişkileri, akrabalık bağları, gönüllü topluluklar (*örneğin, işadamları dernekleri*) vb. ağlar görece güvenilir ekonomik ilişkilere ve piyasa entegrasyonuna zemin sağlarlar. Ekonomik aktörler bu sosyal ağlar içinde faaliyette bulunurken zımni olarak onaylanmış belli norm, değer ve davranış kalıpları ekseninde hareket ederler. Bu kuralların dışına çıkmanın maliyeti vardır. Kurallara riayet etmemenin, örneğin verdiği sözü tutmamanın ya da yalan söylemenin toplumsal dışlanma, ayıplanma ve itibar kaybına yol açması kaçınılmazdır. Sosyo-psikolojik sonuçlarından başka, normlara aykırı davranış neticesinde taraflardan birinin zarar görmesi söz konusu ekonomik etkileşimin sona ermesine neden olur. Sonuç olarak, normlara uymayan kişilerin, daha sonra yeni bir ilişki kurmak için ihtiyaçları olan sosyal ağlar onlar için dışlayıcı bir yapıya dönüşmektedir. Bu durumda ekonomik aktörler kötü tecrübeleri dolayısıyla yeni bir ekonomik faaliyete girişmekten çekinecektir. Dahası, toplumsal norm ve davranış kalıplarının bireyler tarafından mikro-düzeyde ihlali yalnızca tecrübe edilen sosyal ağların güvensizleşmesini değil aynı zamanda yayılma etkisiyle (*spillover effects*) makro-düzeyde diğer ağ ve ilişkilerin de gelişmesini engelleyici bir etkiye sahiptir.

Güven ekonomik büyümenin/kalkınmanın önemli bir kaynağıdır. Piyasa aktörleri arasında güvenin var olması işlem maliyetlerini azaltarak ekonomik faaliyetin

daha kolay ve verimli hale gelmesini sağlamaktadır. Bu bakımdan formel kurumlar ile aynı işlevi yerine getirmektedir. Fakat formel kurumlar kompleks ekonomik aktivitenin tamamını kapsayan bir güvence sağlamaz. Söz gelimi yasal çerçevede gerçekleşen fırsatçı davranışlar formel kurumların değil, enformel kurumların konusu olabilir. Ayrıca bütün ekonomik işlemlerde sorunların önlenmesi ve çözümü amacıyla formel kurumlara başvurmak (*örneğin, yargıya başvurmak*) taraflar için mümkün olmayabilir. Zira taraflar bunun için gerekli enformasyon, zaman ya da maddi yeterliliğe sahip olmayabilirler.

Formel kurumlar daha görünür olduğundan işlem maliyetlerini azaltma ve üretimi artırma hususunda enformel kurumların önemi görece olarak göz ardı edilmektedir. Oysa, aktörlerin birbirinin niyet ve eylemlerini öngörebilmelerini sağlayan ve fırsatçı davranışları engelleyen güven, karşılıklılık gibi enformel kurumlar ekonomik performansı büyük ölçüde etkilemektedir. Zira başta üretim süreci olmak üzere tüm ekonomik faaliyetler bir takım yazılı olmayan norm ve davranış kodları ekseninde gerçekleşmektedir.

Sosyal sermayenin yüksek olması bireylerin işbirliği içinde bulunma ve ilişki ağlarına dahil olma olanaklarını artırmaktadır. Bireylerin içinde buldukları sosyal ağlar içinde güvenin düşük olması durumunda ise diğer ağlara dahil olma ve ekonomik faaliyetlerde bulunma motivasyonu azalmaktadır. Zira bu durumda girişimcilerin, üreticilerin ve finansman sağlayan birimlerin risk maliyetleri yükselir. Sonuç olarak ekonomik büyüme sağlayan üretici faaliyetlerin gerçekleşme olasılığı düşer.

Sosyal sermaye ekonomik üretkenliği artırmanın yanı sıra toplumda dezavantajlı pozisyonda bulunan yoksul birey ve hanehalklarının imkanlarını genişleterek sosyo-ekonomik kalkınmanın daha kapsayıcı olmasını sağlamaktadır. Bu,

bireylerin diğere birey ve topluluklarla kurduğu ilişkiler özellikle piyasa süreçlerinden veya hükümet programlarından dışlandıkları ya da yararlanamadığı durumlarda büyük bir öneme sahiptir. Bireylerin toplumsal bağlara yaptığı yatırımlar bu durumlarda kurtarıcı ya da en azından hafifletici bir rol oynamaktadır. Thorbecke'nin belirttiğı gibi:

“Eğer bireyler toplumsal olarak dışlanır, marjinalleştirilir veya sistematik olarak ayrımcılığa maruz kalırsa, dışarıda bırakıldıkları (*sosyal*) ağların desteğine güvenmezler. Alternatif olarak, bir grup organizasyonuna üyelik çeşitli biçimlerde alabilen faydaları (*örneğin, kayıt dışı kredi edinme, iş aramada yardım*) beraberinde getirmektedir. Yoksulluk tuzağından kurtulmak için bir araç olarak yoksul hanehalklarının sosyal sermaye elde etmesi özellikle önemlidir” (2016: 153).

Sosyal sermayenin yoksulların risk ve kırılganlıkların yönetiminde üstlendiğı işleve istinaden Woolcock ve Narayan (2000: 240) sosyal sermayeyi “fakirin sermayesi” olarak tanımlamıştır. Knack'in (1999) sosyal sermaye, büyüme ve yoksulluk üzerine yaptığı ampirik çalışmada, benzer bir biçimde, sosyal sermayenin fakirlik oranlarını azalttığını ve gelir eşitsizliğini azalttığını ya da gelir eşitsizliğini en azından daha kötü hale getirmediğı ortaya koymuştur.

5. 5. c. Siyasal Rejim Tiplerinin Enformel Kurumlar Üzerindeki Etkisi

Devlet organizasyonunun dizaynı ve devlet-toplum ilişkilerinden türeyen üç rejim tipi enformel kurumların ve sosyal sermayenin oluşumu ve evrimi üzerinde farklı etkilere sahiptir. Başka bir ifadeyle, siyasal-kurumları dönüştüren bir süreç olarak rejim değişikliği toplumsal norm ve davranış kalıplarını zaman içinde dönüştürürler.

Sosyal sermaye, bir yönüyle, sivil toplum alanı içinde ortaya çıkmaktadır. Siyasal alan ile sivil alan arasında sınırın nerede çizildiği toplumsal norm, kural ve ilişkilerin sınırını belirlemektedir. Liberal demokratik rejimlerde devlet-birey ilişkisi bireyin temel hak ve özgürlüklerini koruyan ve ona kendi başına bir değer olarak muamele eden bir karaktere sahiptir. Formel kurumlar tarafından bireylere sağlanan bu güvence bireylerin diğer birey ve gruplarla ilişkilerinde güven ve işbirliğini, başka bir ifadeyle sosyal sermayenin artmasını, teşvik etmektedir. Devletin işleyişi ve idari kurumların bireyler arası güven üzerindeki etkisine dair Sztompka'nın (1997: 14) yaptığı vurgu önemlidir:

“Önemli unsur toplumun her üyesinin onurunun, bütünlüğünün ve otonomisinin tanınması ve teminat altına alınmasıdır. Eğer kurumlar bana bir nesne yerine bir özne gibi muamele ederse, bir kişi olarak beni korursa, bireyselliğimi, özel tercihlerimi ve kendime has özelliklerimi kabul ederse, manipülasyondan, şeyleştirmeden ve istismardan alıkoyarsa o halde ben emniyette hissederim ve başkalarına güvenirim. (...) Güven güveni besler. (...) Diğer yandan eğer bir nesne muamelesi görürsem, şahsi onurum ve biricikliğim zarar görürse, ayrımcılık, hoşgörüsüzlük ve ihmal ile karşılaşsam o halde yaygın ve genelleştirilmiş güvensizlik kolaylıkla doğar. (...) Güvensizlik güvensizliği besler.”

Liberal demokratik rejimlerde anayasal ve yasal kurallar çerçevesinde bireylere tanınan ve güvence altına alınan hak ve özgürlükler işbirliği ve güveni teşvik etmesi bakımından yararlıdır. Otoriter rejimler, öte yandan, bireylere hak ve özgürlükleri kısıtladığı gibi onların gönüllü ilişki ağları kurma ve/veya bu ağlara katılma imkanlarını da yok ederler. Dahası, otoriter rejimlerde devlet aygıtı vatandaşların faaliyetlerini sistematik olarak kontrol altında tutma ve gözetleme işlevi

yerine getirmektedir. Bu durum, bireylerin işbirliği ve güven temelinde gönüllü organizasyonlar kurmasını engellemektedir. Siyasal rejimlerin toplumsal ve kurumsal güvenin düzeyini belirlemesi bakımından oynadığı rolü Rainer ve Siedler ikna edici biçimde ortaya koymuştur. “Demokrasi Güveni Geliştirir Mi?” başlıklı çalışmada yazarlar farklı siyasal rejimlere sahip Doğu ve Batı Almanya’da güven düzeylerinin de farklı olduğunu ampirik temelleriyle birlikte ortaya koymaktadır. Komünist siyasal sistem altında yaşayan vatandaşların birbirleriyle ve devlet kurumlarıyla ilişkilerinde güven düzeyi oldukça düşükken demokratik rejimle yönetilen Batı Almanya’da hem toplumsal hem de kurumsal güven seviyesi oldukça yüksektir.

Formel kurumların bireyler ve gruplar arasındaki ilişkileri, toplumsal normları ve davranış kalıplarını üzerindeki dönüştürücü etkisi özellikle vurgulanmalıdır. Formel kurumlar zaman içinde bazı toplumsal davranış ve normları teşvik edip cazip kılarken diğerlerinin maliyetini artırır ve değişmelerini sağlarlar: “ (...) formel kurumlar, insanlar arasındaki etkileşimi belirli yollarla yapılandırarak, edimlerimiz için ödediğimiz bedeli etkilerler” (*North, 2010 [1999]: 145*). Hodgson’ da kurumların bireyler üzerindeki dönüştürücü/“yapıcı” etkisine vurgu yapmaktadır:

“Bunun nedeni bütün kurumların sembolik bir boyutunun olması ve dolayısıyla bu kurumların altından yaşayan insanlara bazı değerleri veya dünya görüşlerini aşılmasıdır. Diğer bir deyişle, belli bir grup kurum altında devam ettiğimiz sürece bu kurumlara sinmiş değerleri içselleştirmeye başlıyoruz ve sonuç olarak, kendi kendimizi değiştirmeye başlıyoruz” (*Hodgson’dan aktaran Chang ve Evans, 2016: 624*).

Bireylere tanınan hak ve özgürlüklerin tanınması işbirliği ve güvenin tesis edilmesi için yeterli değildir. Aynı zamanda hak ve özgürlük ve formel kural

ihlallerinin de bir takım yaptırımlarla karşılaşması gerekmektedir. Liberal demokratik rejimler etkin işleyen yargı ve güvenlik kurumları aracılığıyla kuralların ihlaline karşı yaptırım uygularlar. Öte yandan liberal demokratik rejimlerde hukukun üstünlüğü ilkesi çerçevesinde yargı, emniyet, merkezi bürokrasi gibi devlet kurumları kuralların gayrı-şahsi biçimde uygulanmasını sağlarlar. Bu toplumsal güven düzeyini etkileyen önemli bir faktördür. Bazı birey ve gruplara belli dini, etnik, ideolojik ya da sınıfsal etiketlerden dolayı kuralları ihlal etmelerine göz yumulması ve geri kalan kesimin bu tür ayrıcalıklara sahip olmaması kurumsal ve toplumsal güveni azaltmaktadır. Bu bakımdan liberal demokratik rejimlerde kuralların herkese eşit ve etkin biçimde uygulanması toplumsal norm, değer ve davranış kalıplarının işbirliği ve güven unsurlarına sahip olmasını sağlamaktadır. Kısaca belirtmek gerekirse, kurumsal etkinlik ve kurallara uygunluk bireylerin güven ve emniyet algılarını etkilemektedir (*Rothstein ve Stolle, 2008: 446*). Başka bir ifadeyle “eğer insanlar devlet veya idari kurumların bağlayıcı kuralların ihlaline yönelik yaptırıma uygulamaya muktedir ve hazır olduğunu biliyorlarsa, korunmuş ve emniyette hissederler ve bu doğrultuda yaygın ve genelleştirilmiş güven düzeyi yükselir.” (*Sztompka, 1997: 13-14*).

Liberal demokratik rejimler, devleti sınırlandıran anayasal kurumsal mekanizmaları aracılığıyla siyasal alanı birey ve toplum lehine daraltırlar. Dahası, bireylerin sivil hak ve özgürlüklerini güvence altına aldıklarından birey ve gruplardan oluşan sivil alanı, yani sivil toplum alanını genişletirler. Örgütlenme hakkı, ifade özgürlüğü, basın özgürlüğü gibi formel siyasal kurumlar tarafından tanınan ve güvence altına alınan hak ve özgürlükler birey ve grupların oluşturduğu gönüllü kuruluşlar veya ilişkiler vasıtasıyla yatay toplumsal etkileşimi artırmaktadır. Sivil toplum alanının genişletilmesi bireyler ve grupların işbirliği ve koordinasyon imkanlarını kullanarak sosyal sermayeyi geliştirmesi bakımından önemlidir.

Ne var ki, birey ve gruplardan oluşan sosyal ağların sivil toplumda özgürce ve gönüllü olarak ortaya çıkması ve varlıklarını sürdürmesi otomatik olarak işbirliği, karşılıklılık ve güven gibi ekonomik gelişmeyi teşvik eden norm ve değerleri garantilememektedir. Başka bir ifadeyle, bütün gönüllü kuruluşlar normatif olarak arzu edilen amaçlara hizmet etmemektedir (*Rothstein ve Stolle, 2008: 442*). Gerçekten de bazı toplumsal gruplar kendi üyelerinin gönüllülüğü üzerine kurulsun ve grup içinde işbirliği ve güven unsurları yoğun olarak bulunsun da, bu gruplar diğer kesimlere karşı dışlayıcı olabilir ve yüksek maliyette negatif dışsallık empoze edebilirler.⁴⁰ Mafyalar, yolsuzluk çeteleri ya da oligopolleşmeye giden ekonomik aktörler bu tür örgütlenmelere örnektir. Bu noktada, devlet-toplum ilişkilerinin, yani dikey ilişkilerin, enformel kurumlar üzerindeki yapıcı karakteristiğinin önemi ortaya çıkmaktadır. Liberal demokratik rejimlerde formel kurumlar ve genel olarak devlet kurumlarının düzenleyici işlevi bu tür örgütlenmelere veya enformel kurumlara karşı güvence rolü oynamaktadır.

Piyasa ilişkilerinde adil rekabet koşullarını sağlayan ekonomik kurumlar, yargı kurumları, güvenlik kurumları ve kamu bürokrasisinin görevlerini etkin biçimde yerine getirmeleri söz konusu dışlayıcı ve negatif dışsallık kaynağı olan grupların bireylere alternatif yapılar olarak görünmesini engelleme işlevini yerine getirirler. Söz konusu formel kurumların verdiği güvenceler bireylere yalnızca içinde buldukları bağlayıcı (*bonding*) ilişkiler ağının sağladığı yoğun işbirliği ve güvenden başka aynı zamanda diğer ağlarla güvenli ilişkiler kurmaları için gerekli teminatı sağlamaktadır. Başka bir ifadeyle, geniş ve aktif sivil toplum alanı ve devlet kurumlarının bireylere

---

⁴⁰ Sheri Berman (1997) 19.yy'ın sonlarında Almanya'da ortaya çıkan sivil toplum kuruluşlarının toplumu kesen işbirliği imkanlarını teşvik etmek bir kenara, bu imkanları ortadan kaldırdığını ileri sürmektedir. Ona göre bu tür sivil toplum kuruluşlarında yüksek sosyal sermaye topluma fayda sağlamak yerine daha çok toplumsal yarılımlara katkı sağlamaktadır.

sağladığı kurumsal teminatlar bağlayıcı sosyal sermaye çeşidinin dışlayıcı özelliklerinin bireylere sunduğu cazibeyi azaltmakta ve onlara köprü kuran (*bridging*) ilişkiler geliştirmeleri için uygun bir zemin sağlamaktadır.

Köprü kurucu sosyal sermayenin oluşması bakımından dikey temsil kurumları da önemli bir araç sağlamaktadır. Siyasal güç hiyerarşisinin katı ve dışlayıcı olmadığı siyasal rejimlerde hükümet pozisyonlarını elde etmeyi ya da hükümet politikalarını etkilemeyi amaçlayan bireyler kendi ağlarının dışındaki diğer ağlarla koalisyonel ilişkiler kurmak durumunda kalırlar. Siyasal partiler, aktivist örgütler ya da işadamları dernekleri gibi organizasyonlar farklı etnisite, din, aile vb. temelli oluşumları kesen ilişkiler ağlarıdır. Aynı amacı gerçekleştirmeye yönelik işbirliği imkanı veren bu ağlar/örgütlenmeler bireylerin dışlayıcı olmayan, “bağlayıcı sermayenin” ötesinde işbirliği ve güven sağlayan ilişkiler geliştirmesine katkı sağlamaktadır.

5. 6. Siyasal Rejim Tipleri, Kurumlar ve Beşeri Sermaye

Beşeri sermaye bireylerin ekonomik değer üreten bilgi ve beceri birikimi olarak ekonomik büyümenin asli kaynaklarından biridir. Özellikle 1980’li yıllarda bilgi ekonomilerine geçişle birlikte katma-değer bilgi temelli girişimcilikten kaynaklanmaya başlamış ve bilgi büyümede temel unsur haline gelmiştir. Bilgisayar yazılımı, finansal ürünler, iletişim, internet gibi alanlardaki gelişmeler dünya genelinde üretim ve tüketimin objelerden bilgi ve hizmetlere doğru kaymasına neden olmuştur (*Cameron, 1998*).

Bu gelişmeler uyarınca, Romer ile başlayan kalkınma iktisadı çalışmalarında içsel (endojen) büyüme modeli çerçevesinde uzun vadeli ekonomik büyümenin kaynağı olarak eğitim ve inovasyon özelinde beşeri sermayeye yoğun vurgu yapılmıştır: “Endojen Büyüme Okulu (...) düşük beşeri sermaye yoğunluğunu,

sanayileşme yoluyla meydana gelebilen potansiyel ölçek ekonomilerinin elde edilmesine en büyük engel olarak belirlemektedir” (Thorbecke, 2016: 143). Daha eğitimli bireylerin ekonomik verimliliği artırdığı gerçeği devletlerin eğitim politikalarının ekonomik kalkınma sürecindeki rolünü öne çıkarmıştır.

Bir üst-kurum olarak siyasal rejim tipleri diğer sermaye türleri ve piyasa-dışı koşulların yanı sıra aynı zamanda beşeri sermayenin oluşumu vasıtasıyla da ekonomik büyüme performansına etkide bulunmaktadır. Rejim tiplerinin kalkınma performanslarının farklılaşmasının nedenlerinden biri de beşeri sermayeyi farklı biçimde etkilemeleridir. Başka bir ifadeyle, eğitim hizmetinin temin edilmesi ve içeriği bakımından farklı rejim kategorileri farklı sonuçlar doğurmakta ve böylelikle beşeri sermayeye oluşumuna farklı etkilerde bulunmaktadır. Liberal demokratik rejimler, bu bakımdan, diğer rejim tiplerine kıyasla beşeri sermayenin oluşumunda daha fazla avantaja sahiptir.

Liberal demokratik rejimlerde yönetimin işlevi bireylerin temel hak ve hürriyetlerini korumak ve kamunun genel faydasını gözeten politikalar uygulamaktır. Rasyonel aktör modeli perspektifinden bakıldığında her ne kadar bütün rejim tiplerinde yönetici elit kendi çıkarlarını gözetiyor olsa da, liberal demokrasileri illiberal rejim tiplerinden ayıran husus anayasal ve demokratik kurumsal yapının elitleri kamu yararını kendi çıkarlarının önüne koymaya zorlamasıdır.⁴¹ Ortalama seçmeni hedefleyen politikacılar, siyasal varlıklarını onlara daha fazla kamu hizmeti sağlamaları sayesinde devam ettirebilirler (Wacziarg, 2001). Bu durum liberal

---

⁴¹ Baum ve Lake (2001) demokrasinin daha iyi kamu hizmetlerine yol açtığını ileri sürmektedir. Kamu hizmetlerini artıran ve iyileştiren neden olarak demokratik rejimlerdeki siyasal katılım ve seçimlere yoğunlaşan Baum ve Lake yönetici eliti sınırlandıran anayasal kurumları ve teşvikleri ihmal etmektedir. Kuvvetler ayrılığı ve yürütmenin denetimi, siyasal elitin kamu hizmeti dışında kendi çıkarlarını gözetmeleri önünde var olan bir diğer engeldir. Söz gelimi patent haklarını koruyan iyi işleyen bir yargı sistemi araştırma ve geliştirme çalışmaları için önemlidir; aynı şekilde, yozlaşma ve liyakatsiz bürokrasi eğitim bütçesinin tahsisini tahrif edebilir (Klomp ve de Haan, 2013: 48).

demokratik rejimlerin topluma daha geniş oranda eğitimi de içeren kamusal mal ve hizmet sağlamasına yol açmaktadır. Demokratik rejimlerin ve demokratikleşmenin eğitim yatırımlarını ve düzeyini artırdığı birçok kantitatif çalışma tarafından ortaya konmuştur (*Baum ve Lake, 2001 ve 2003; Brown ve Hunter, 2004; Acemoğlu ve diğerleri, 2013b*).⁴² Bu noktada şunu noktayı belirtmekte yarar bulunmaktadır: Liberal ya da demokratik rejimlerde sağlanan eğitim hizmeti yalnızca beşeri sermayeyi artırıp ekonomik büyümeye katkı sağladığı için değil aynı zamanda İnsani Gelişmişlik Endeksi'nin başka bir göstergesini oluşturan “bilgi”ye olan doğrudan etkisi aracılığıyla da kalkınmaya katkı sağlamaktadır.

Diğer yandan ampirik olarak birçok otoriter ve hibrid rejimlerin de eğitime geniş kaynaklar ayırdığı bilinmektedir. Sovyetler Birliği, Küba veya Çin bu ülkelere örnek olarak gösterilebilir. Bu ülkelerde otoriter rejimler altında okuma-yazma oranları görece kısa zaman içinde yükselmiş ve özellikle devlet için kritik bilimsel alanlarda (*nükleer çalışmalar, askeri sanayi vb.*) belli bir uzmanlaşma düzeyi yakalanmıştır.

Ne var ki, otoriter rejimlerin sağladıkları eğitim hizmeti içerik bakımından genellikle propaganda-yoğun müfredata sahip olma eğilimindedir (*Perry, 2015; Abens, 2014*). Zira yönetici elit, Gramsciyan tabirle, yalnızca ‘zor’ araçlarına dayalı olarak siyasal varlığını devam ettirmemekte; aynı zamanda bilgi üretimi ve endoktrinasyon mekanizmalarıyla ‘rıza’ üretmeye ihtiyaç duymaktadır. Bu ihtiyaç, kimi illiberal rejimlerde ideoloji-temelli olabileceği gibi kimi ülkelerde dini, milli veya mezhepsel bir temele de sahip olabilir. Fakat devlet otoritesinin bilgi üretim süreçlerini

---

⁴² Acemoğlu ve Robinson “Demokrasi ve Diktatörlüğün Ekonomik Kökenleri” isimli kitaplarında (2006a: 63-64) demokratikleşme ile eğitim reformları arasındaki ilişkiyi Batı Avrupa tarihinden bazı örneklerle ortaya koymuştur. 19.yy’ın sonlarında ve 20.yy’ın başlarında Britanya, Fransa, Almanya ve İsveç gibi ülkelerde demokratikleşme ile birlikte yeniden dağıtım ve eğitimin yaygınlaşması birbiriyle eşzamanlı olarak ortaya çıkmıştır.

kendi ihtiyaçlarına göre dizayn etme amacı ve bu amacı gerçekleştirmek için bireylerin kararlarını belirlemesi, diğer bilim alanlarını ve bu alanlarda çalışan kişileri de kapsayan kontrol-merkezli bir atmosfer oluşturur.

Dolayısıyla yalnızca eğitime ayrılan kaynaklar bakımından değil, aynı zamanda eğitim içeriği ve üretici-müşevvikler bakımından da liberal demokrasiler illiberal rejim tiplerine kıyasla daha uygun çıktılar ortaya koymaktadır.

Beşeri sermaye oluşumunun siyasal belirleyenlerinden biri de beyin göçü ile ilgilidir. Baskıcı rejimlerde bireysel hak ve özgürlükler keyfi müdahalelere açık ve sıklıkla ihlal edildiğinden, nüfusun geri kalanı gibi rejim idaresi altında yaşayan eğitilmiş nüfus da kendisini yoğun bir baskı altında hisseder. Genellikle rejim tarafından kendilerine tayin edilmiş “görevleri” yerine getirmek ile kendi kariyer planlarını özgürce oluşturup bunları takip etmek arasında tercih yapmak durumunda kalırlar. Bu durum eğitilmiş nüfusun başka ülkelere göç etmesi tercihiyle sonuçlanabilir. Birçok ülke eğitilmiş nüfusunu bu nedenle kaybetmekte ve beşeri sermayesini önemli ölçüde yitirmektedir. Sözelimi Çin’de 1978’den sonra 2.64 milyon kişi öğrenim görmek amacıyla yurtdışına gitmiş fakat yalnızca 272 bin kişi ülkeye geri dönmüştür (*Zhang, 2013*). Günümüzde ise geri dönüş oranı yüzde 65 civarındadır. Ne var ki bu oran daha eğitilmiş nüfusta çok daha yüksektir. *Oak Ridge Institute for Science and Education*’a göre 2006 yılında ABD’de doktorasını tamamlayanların yüzde 85’i (*2011 yılında*) ülkesine dönmeyip ABD’de kalmayı tercih etmiştir (*The Economist, 2014*). Şüphesiz geri dönmeyen kişilerin tek nedeni Çin rejiminin politikaları değildir; eğitim gördükleri ülkelerdeki yüksek yaşam standartları ve iş fırsatları kalma tercihlerini belirlemiş olabilir. Ne var ki, 1978 sonrasında ekseriyeti Batı ülkelerine giden Çinli öğrencilerin çoğunun ülkelerine dönmemesi yalnızca iş fırsatları ile açıklanamaz, zira Çin hükümeti beyin göçünü durdurmak

amacıyla büyük finansal destek kampanyaları başlatmış olup önemli bir kesim hala yurtdışında kalmayı tercih etmiştir (Cao, 2008). Bu tür maddi imkanların sağlanmadığı yıllarda dahi politik özgürlükler, iş fırsatlarından daha öncelikli bir kaygı olarak bireylerin ülkelerini terk etme veya göç ettikleri ülkede daimi olarak ikamet etme kararlarında belirleyici olmuştur. Politik özgürlüklerden yoksunluk ile eğitilmiş nüfusun ABD’de kalması arasında pozitif korelasyon keşfeden Huang’a göre siyasal atmosfer temel belirleyicidir:

“Bazı Asya ve Ortadoğu ülkelerinden gelip ülkelerine geri dönmeyen (*ABD’de kalan*) öğrencilerin önemli bir oranı, kalma kararı mesleki etkenlerden çok anavatanlarındaki siyasal durumun tahammülsüzlüğünden güdülenmesi bakımından siyasal mültecidir.” (*Huang [1988]’e atıf yapan Zweig ve Changhai, 1995*)

Beşeri sermayenin artmasını olumsuz yönde etkileyen bir olgu olarak beyin göçü, daha düşük yoğunlukta olmakla birlikte, hibrid rejimler için de söz konusudur. İlliberal demokratik rejimlerde bireysel hak ve özgürlüklerin ihlal edilmesi özellikle eğitilmiş orta sınıf mensubu bireylerin ülkelerini terk etmelerine neden olmaktadır. Söz gelimi Putin tarafından idare edilen Rusya’da 2012’de 123 bin, 2013’te 186 bin, 2014’te 203 bin kişi ülkeyi terk etmiştir. Sayıların büyüklüğünden daha önemli olan konu ise, Rusya’yı terk eden yüzbinlerce kişinin Sovyetler Birliği dönemindeki göçten farklı olarak fakir ve eğitimsiz insanlardan ziyade eğitilmiş ve varlıklı kişilerden oluşmasıdır (*Holodny, 2014; Ennis, 2014*).

İlliberal rejimlerde egemen olan beyin göçü (*brain drain*) olgusu ekonomik kalkınmanın sürdürülebilirliği açısından büyük bir engel teşkil etmektedir. Öte yandan liberal demokratik rejimlerde beyin göçü yaygın olarak pozitif yönde (*brain gain*)

gerçekleşmektedir. Gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkelerdeki eğitimli nüfus için liberal değer ve kurumlara sahip ülkeler fırsat olarak görülmektedir. Bunun tek nedeni gelişmiş ülkelerin maddi olanakları olmayıp aynı zamanda göç eden bireylere bu ülkelerde kendi planlarını gerçekleştirme, özgür biçimde yaşama ve çıkarlarını maksimize etme imkanı tanınmasından da kaynaklanmaktadır.

Kısacası, liberal demokratik rejimler yeniden dağıtım mekanizmaları daha etkin biçimde kullanılmasını zorlayan demokratik ve anayasal kurumlara sahip olması nedeniyle eğitime daha geniş imkanlar sağlar; daha kaliteli ve objektif bir eğitim içeriği sunar ve son olarak diğer ülkelerin eğitimli bireylerinin göç etmesine olanak tanır. İlliberal rejimler ise, yeniden dağıtım mekanizmasının, eğitimi de içeren kamu hizmetlerine daha az pay ayırma ve evrensel ve objektif eğitim yerine daha ideolojik bir eğitim içeriği sağlama eğilimine sahiptir. Öte yandan illiberal rejimler beşeri sermayenin en önemli unsurunu oluşturan eğitimli bireylerin, hak ve özgürlüklerin sistematik olarak ihlal edildiği ülkelerini terk etmelerine neden olup katma-değeri yüksek üretim yapan nitelikli insan kaynağını önemli ölçüde yitirmektedir. Nitelikli nüfusun bilgi, beceri ve inovatif özellikleri ile birlikte diğer ülkelere göç etmesi, başka bir ifadeyle “ayaklarıyla oy kullanmaları” (*voting with feet*), liberal demokratik rejimlerin sürdürülebilir büyümesine katkı sağlarken, illiberal rejimleri olumsuz yönde etkilemektedir.

5. 7. Siyasal Rejim Tipleri, Kurumlar ve Teknolojik Gelişme ve Yenilik

Ekonomik büyüme teorilerinde geleneksel yaklaşım ekonomik büyümenin kaynağı olarak üretim fonksiyonunda emek ve bilhassa sermaye faktörlerine yoğunlaşmıştır. 20. yy’ın ikinci yarısından itibaren, Solow ve Swan tarafından geliştirilen Neo-klasik büyüme modeliyle birlikte teknolojik gelişmenin emek ve

sermayenin verimliliğini, yani toplam faktör verimliliğini artıran dışsal (*exogenous*) bir faktör olarak ekonomik büyümeye katkı sağladığı ortaya konmuştur. Daha sonra Arrow, Paul Romer gibi iktisatçıların geliştirdiği içsel büyüme modeliyle (*endogenous growth model*) birlikte bilgi ve teknolojinin ekonomik büyümenin en temel değişkeni olduğu ve ülke ekonomisine içsel olan faktörler tarafından belirlendiği hususuna vurgu yapılmıştır (*Arrow, 1962; Romer, 1990*). Bu yaklaşım teknolojik gelişmeyi ve yeniliği teşvik eden faktörlerin, sözcümleri kurumların ve devletin rolü üzerine geniş bir tartışma alanı açmıştır.

Araştırma geliştirme (*Ar-ge*) çalışmaları, fikri mülkiyet haklarının korunması, eğitime yapılan yatırımlar ile beşeri sermayenin artırılması gibi ülkelerin ekonomik ve politik kurumsal yapılarından etkilenen faktörler teknolojik gelişmeyi ve yeniliği belirleyen temel mekanizma ve araçlardır. Söz konusu mekanizma ve araçlar siyasal rejim tiplerinin teknolojik gelişme ve yeniliğe dair belli içerimlere sahip olduğuna işaret etmektedir. Siyasal rejim tiplerinin ekonomik kalkınma performanslarındaki farklılaşmaların nedenlerinden biri de içerdikleri kurumsal yapının ekonomik verimliliği artıran teknolojik gelişme ve inovasyon üzerindeki etkisi aracılığıyla gerçekleşmektedir. Bu noktada teknolojik gelişme ve yeniliğin politik ekonomisi üzerine yoğunlaşmak ülkelerin kalkınma performanslarını anlamak açısından önemlidir.

Mülkiyet haklarının tanınması ve etkin biçimde korunması gerekli teknolojik gelişme ve yenilik için elzemdir. Daha önce belirtildiği gibi, ekonomik kurum olarak mülkiyet hakları fiziki sermaye sahiplerine güvence sağlamakta ve piyasa aktörlerinin üretken kapasitelerini geliştirmeleri için motivasyon doğurmaktadır. Ne var ki mülkiyet hakları yalnızca fiziki sermayenin korunmasını değil, aynı zamanda mülkiyet hakları içinde giderek özgül bir ağırlık kazanan fikri mülkiyet haklarını da

içermektedir. Fikri mülkiyet haklarının korunması yeni fikir ve icatların ortaya çıkmasında, başka bir ifadeyle, teknolojik ilerleme ve inovasyon süreçlerinde başat rol oynamaktadır (*Horbulyk, 1993; Isaka, 2013; Moraa, 2012*). Batı Avrupa ülkelerinin kalkınmaya neden olan üretici ekonomik aktivitenin nedenlerinden biri de bu ülkelerde fikri mülkiyet haklarının yüzyıllar öncesinden başlayan ve tedrici olarak geliştirilen yasal güvencelerin sağlanmasıdır.⁴³ Son yıllarda da üretim süreç ve yapısında gerçekleşen değişimler göz önünde bulundurulduğunda fikri mülkiyet haklarının teknolojik gelişme/yenilik ve böylelikle ekonomik kalkınmada oynadığı rolün payı daha da artmaktadır.

Endüstri çağının sona erip bilgi çağının başladığı 1980-sonrasında gelişmiş ülke ekonomilerinde imalat sektörünün ve ağır-sanayi ürünlerinin toplam üretimdeki payı giderek düşmektedir. Bununla birlikte bilgi-yoğun ve katma değeri yüksek mal ve hizmetlerin önemi artmaktadır.⁴⁴ Teknolojik değişimi yakalama ve teknolojik ilerlemeye öncülük etmenin gelişmekte olan ülkeler açısından da önemi artmıştır. Bu ülkelerin orta-gelir tuzağından kurtulmaları ve ekonomik kalkınmalarını sürdürülebilir hale getirmeleri onların rekabetçi güçlerini ve üretim verimliliklerini artıran teknolojiyi takip etme, transfer etme, geliştirme ve bunları üretim süreçlerine entegre etme kapasiteleri tarafından belirlenmektedir.

---

⁴³ Söz gelimi İngiltere’de fikri mülkiyet hakları 1623 yılında İngiliz Parlamentosu tarafından yasalaştırılarak sistemleştirilmiştir (*Acemoğlu ve Robinson, 2013a: 37*). ABD’de ise 1790 ve 1793’te çıkarılan patent kanunları ile mucit vatandaşların hakları güçlendirilmiştir (*Sell, 2004: 285*).

⁴⁴ Dünya ekonomisi bilgi ve teknolojinin önceki on yıllara göre ekonomik bakımdan öneminin daha fazla arttığı bir sisteme doğru evrilmiştir. Ayrıca son on yıllarda teknolojik gelişmeler daha yaygın biçimde piyasada değer üreten somut çıktılar ortaya koymakta ve bireylerin hayatında daha fazla yer kaplamaktadır. Öte yandan günümüzde teknolojik yeniliğin icadı ile piyasada alınıp satılan bir ürüne dönüşmesi arasındaki süre de giderek kapanmaktadır. Francis Fukuyama: “Daniel Bell 1967’de, bir teknik yeniliğin bulunması ile ticari olarak değerlendirilmesi arasındaki sürenin, 1880 ile 1919 arasında otuz yıl iken, 1919 ile 1945 arasında on altı yıla, 1945 ile 1967 arasında ise dokuz yıla indiğini yazmıştı. Bu süre şimdi ise daha da küçülmüştür ve bilgisayar yapımı ya da yazılım geliştirme gibi teknolojik bakımdan günümüzün en ileri alanlarında yıllarla değil, aylarla ölçülmektedir” (*2014 [1992]: 133*).

Son on yıllarda bilgi ve teknolojinin artan önemi, aynı zamanda bilgi ve teknolojinin ekonomik bir değer olarak ortaya çıkmasını teminat altına alan ve yenilikçi fikir ve girişimlerin işlem maliyetlerini azaltan bir kurum olarak fikri mülkiyet haklarının önemini artırmaktadır. Liberal demokratik rejimlerde, genel kategori olarak mülkiyet hakları ve özelde fikri mülkiyet hakları iyi bir biçimde tanımlanmakta ve etkin bir koruma rejimine tabi olmaktadır.⁴⁵ Bu durum yenilikçi ve yaratıcı fikir ve buluşlar için önemli bir teşvik sunmaktadır. Söz konusu teşvik yapısı ise illiberal rejimlerde, yönetici elitin iradesine bağlı olduğundan ve etkin kurumlar tarafından güvence altına alınmadığından genellikle kısıtlıdır.⁴⁶

Yenilikçi fikirlere sahip olan kişilerin temel motivasyonu, girişimleri başarılı oldukları takdirde, kar elde etmektir. Bu karın kendilerinde kalması ve risk alıp bu girişime dahil olmayanların da dışlanması (*exclusion*) gerekmektedir. Ar-ge çalışmalarına kaynak ayıran şirketler ya da yaratıcı fikirlere sahip olan bireyler katma değeri yüksek olan mal veya hizmet üretmeyi amaçlarlar. Daha önce yapılmamış olanı yapmak bilgi ve teknolojik alanda ilerleme sağladığı gibi aynı zamanda büyük oranda maddi getiriler vadetmektedir. Öte yandan yenilikçi girişimciler bu amaçlarını gerçekleştirirken karşılaştıkları maliyetleri yüklenmek durumundadır. Bu süreçte zamansal ve finansal maliyetler yüksektir ve başarısızlık ihtimali de azımsanmayacak oranda fazladır. Eğer yenilikçi girişimlerin piyasa süreçlerinde karşılığının alınması engellenirse ya da güvence altına alınmazsa yenilikçi ve yaratıcı faaliyetlere girişimin maliyetleri potansiyel faydalardan daha fazla olduğundan kişileri yenilikçi düşünce ve pratiklere sevk eden herhangi bir müşevvik kalmaz. Dahası, yenilikçi

---

⁴⁵ International Property Rights Index'in (IPRI) 2017 yılındaki raporunda ülkeler fikri mülkiyet haklarını koruma düzeylerine göre kategorize edilmiş ve sıralanmıştır. İlk yüzde yirmilik dilimde, yarı-liberal otokrasi olan Singapur hariç ülkelerin tamamı liberal demokratik rejim tarafından idare edilmektedir. Bu ülkeler aynı zamanda çok-gelişmiş ülke statüsündedir.

⁴⁶ IPRI'nin (2017: 23) sınıflandırmasına göre son yüzde yirmilik kısımda bulunan ülkelerin de tamamı otoriter ya da rekabetçi otoriter rejimler tarafından idare edilmektedir.

faaliyetlerin karşılığının alınmadığı ve faydanın toplulaştırıldığı durumlarda bedavacı (*free-rider*) davranış kalıpları yaygın hale gelir. Liberal demokratik rejimlerin en büyük avantajı şirketlere ve bireylere çabalarının piyasa karşılığını almalarına olanak sağlamasıdır.

Liberal demokratik rejimlerde bireylerin fikri mülkiyet haklarına güvenceyi sağlayan en önemli kurumlar bu hakları tanıyan ve güvence altına alan anayasa ve somut olarak bu işlevleri yerine getiren bağımsız ve tarafsız yargı kurumlarıdır. Patent, telif ve marka haklarının ihlal edilmesi durumunda bu haklara sahip olan bireyler veya şirketler zararlarının tazmin edilmesi ve ihlalin sonlandırılması amacıyla mahkemelere başvururlar. Bu taleplere karşı yargı kurumlarının sergileyeceği performans aynı zamanda patent, telif ve markalara konu olan girişimlerin gelecek motivasyonlarını belirlemektedir. Zira bireylerin ve şirketlerin herhangi bir ceza adaleti ile karşılaşmayacaklarını bildikleri durumlarda onları diğer birey ve şirketlerin ürünlerini kopyalamaktan veya çalmaktan alıkoyan bir engel bulunmayacaktır. Bu tür hak ihlallerinin engellenmesi ve yenilikçi/yaratıcı motivasyonun sürdürülmesi açısından yargı kurumlarının tarafsız, adil ve etkin çalışması büyük önem arz etmektedir.

Fikri mülkiyet haklarının korunması bir ülkede bireylerin ve şirketlerin teknolojik gelişme ve yeniliğe yol açan faaliyetlerine teşvik sağlar. Peki, diğer ülkelerin birey ve şirketlerinin patent, telif ve marka hakları da etkin biçimde korunmalı mıdır? Bu soru gelişmiş ülkeler ile gelişmekte olan ülkeler arasındaki ilişkiler söz konusu olduğunda daha çetrefil bir hal almaktadır.⁴⁷ Gelişmekte olan

---

⁴⁷ Son yıllarda Dünya Ticaret Örgütü bünyesinde gerçekleşen müzakere turlarında en ihtilafli konulardan biri fikri mülkiyet haklarıdır. Gelişmiş ülkeler gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkelere fikri mülkiyet haklarını genişletmelerini talep etmektedir. Buna karşın gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkeler de fikri mülkiyet haklarının uluslararası korunması konusuna şüpheyle yaklaşmakta ve tarım

ülkelere diğer ülkelerin bireylerinin ve şirketlerinin fikri mülkiyet haklarını tanıması ve koruması için yasal ve kurumsal düzenlemeler yapması gerektiğini tavsiye etmek birçok politik iktisatçı tarafından eleştirilmektedir. Bu politik iktisatçıların başında gelen Ha-Joon Chang'a göre (2015 [2012]) bugünün gelişmiş ülkelerinin önemli bir kısmında buluşların büyük bir kısım patent haklarının yasal güvence altına alınmadığı yıllarda ortaya çıkmıştır. Ona göre bu durum gelişmekte olan ülkeler için de söz konusudur. Chang fikri mülkiyet haklarını sıkı biçimde korumanın gelişmekte olan ülkelerin çıkarlarıyla bağdaşmadığını ileri sürmektedir (Chang ve Grabel, 2016 [2004]: 131-135).

Ne var ki bu yaklaşım fikri mülkiyet haklarını korumanın gelişmekte olan ülkelerin doğrudan yabancı yatırım çekme ve teknoloji transfer etme ve böylelikle ekonomik kalkınma sürecine katkı sağlama gibi avantajlarını ihmal etmektedir. Tanaka ve İwaisako (2014) gelişmekte olan ülkelerde fikri mülkiyet haklarını güçlendirmenin kısa ve uzun vadede inovasyonu ve doğrudan yabancı yatırımı teşvik ettiğini ampirik olarak ortaya koymuştur. Daha önce aynı modeli uygulayan Bransetter ve Saggi (2009) tarafından da benzer bir sonuca ulaşılmıştır. Nunnenkamp ve Spatz (2004) da fikri mülkiyet haklarını güçlendirmenin doğrudan yabancı yatırımı artırdığını ortaya koymuştur. Yazarlara göre fikri mülkiyet haklarını daha iyi korumak yalnızca yabancı yatırım miktarını değil aynı zamanda kalitesini de arttırmaktadır.

Mülkiyet haklarının tüm biçimlerinin korunması bireylerin ve şirketlerin yaptıkları yatırımları güvence altına alır. Öte yandan fikri mülkiyet hakları gelişmiş ülkelerin yüksek teknoloji kullanan şirketlerini gelişmekte olan ülkelere yatırım

---

ürünleri gibi rekabetçi avantajlarının olduğu ürünlerde gümrük tariflerinin kaldırılmasını gibi taleplerini öne çıkarmaktadır.

yapmaya teşvik ettiği gibi, yatırım çeken ülkelerdeki şirketlerin teknoloji transfer etmelerine, beşeri sermayelerini artırmalarına ve yenilikçi faaliyetlere temel oluşturmaya katkıda bulunmaktadır.

Liberal demokratik rejimler mülkiyet haklarına ve özel olarak fikri mülkiyet haklarına içerdiği kurumsal mekanizmalar vasıtasıyla diğer rejim tiplerine kıyasla daha güvenilir bir yapı sunmaktadır. Öte yandan liberal demokratik rejimler sivil hak ve özgürlükleri de diğer rejim tiplerine kıyasla daha iyi korurlar. Bireylerin ifade özgürlüğü, basın özgürlüğü, gibi haklara sahip olması bilginin yayılımını daha kolay hale getirir ve bu durum günümüzde bilgi ekonomilerinin esnek yapıları düşünüldüğünde daha büyük bir önem arz etmektedir. Demokratik yönetim mekanizmalarına sahip olmayan rejimler ise devlet aygıtın bilgiyi kontrol altına alma motivasyonu ile hareket etmesi fakat genellikle bunu gerçekleştirecek kapasiteye sahip olmaması nedeniyle esnekliklerini yitirmektedir.

“Demokrasilerin yatay mekanizmaları bilginin bürokratik yapılar ve toplum boyunca özümsemesi ve yayılmasına otokrasilerden daha iyi imkan vermektedir (...) Demokrasilerin bilginin yayılması ve değişen koşullara adapte olma kapasitesi bugünün hızlı ve yüksek rekabetçi dünya ekonomisinde önemlidir. Demokrasiyi karakterize eden serbest bilgi akışı inovasyonu ve verimlilik kazançlarını teşvik etmektedir (...)” (*Halperin ve diğerleri, 2005: 49*).

Son olarak, siyasal rejimlerin teknolojik gelişme ve yeniliğe karşı reaksiyonları bakımından nasıl farklılaştığına değinmek gerekmektedir. Demokratik rejimlerde siyasal elit ekonomik verimliliği artıran teknolojik gelişmeye ve yeniliğe daha yatkın olması muhtemeldir. Zira seçimle gelen politikacıların tekrar seçilmeleri için

performans kriterlerinden biri de halkın yaşam standartlarını yükselten teknolojik gelişmeyi gerçekleştirmek ve yenilikleri üretim süreçlerine dahil etmek olabilir.

Öte yandan, Acemoğlu ve Robinson elitlerin teknolojik yenilik karşısındaki tercihlerini anlamaya yönelik aydınlatıcı bir model sunmuşlardır. Yazarlar “Siyasal Perspektiften Ekonomik Geri Kalmışlık” (2006b) başlıklı makalelerinde inovasyon sürecinin genellikle siyasi elit için ‘yerinden edilme’ tehdidi oluşturduğunu ileri sürmektedir. Bu tehditten dolayı elitler kalkınmayı sağlayan teknolojik ve kurumsal inovasyonu teşvik etmek bir kenara, onu engelleyebilir. Ne var ki, liberal demokratik rejimlerde politik rekabetin yüksek olması ve elitlerin kaybedecekleri çok fazla rantın olmaması onların değişimden korkmalarını engellemektedir. Benzer biçimde otoriter rejimlerde politik rekabetin çok düşük olması, elitlerin yerlerinden edilme korkularını bertaraf ettiğinden onları teknolojik yenilik ve kurumsal değişimden korkmamalarına neden olmaktadır. Yine bu modelden hareketle, tezin kavramsal çerçevesine uygun bir çıkarsama yapılacak olursa, illiberal demokrasiler ve rekabetçi otoriteriyen yüksek düzeyde rekabetin olması ve siyasi rantların fazla olması nedeniyle teknolojik gelişme ve yeniliğe direnme olasılıkları oldukça yüksektir.

Liberal demokratik ve otoriter rejimlerde teknolojik gelişme ve yenilik karşısında elitlerin tutumu benzer olsa da otoriter rejimler belli bir noktada ekonomik gelişme ve teknolojik yeniliğin yönetici elitin sahip olduğu gücün kompozisyonunu onların aleyhine değiştirme potansiyeli taşımaktadır. Schumpeter’in, devamlı ürün inovasyonu neticesinde yeni üretim birimlerinin eskisini yerini almasına yol açtığı durumu nitelendirmek için kullandığı “yaratıcı yıkım”⁴⁸ kavramını siyasi dinamiklere

---

⁴⁸ Schumpeter’e (2003[1943]: 83) göre tüketim ürünleri, üretim metotları, ulaşım yöntemleri gibi alanlardaki yenilikler ekonomik yapının içinde büyük değişiklikler meydana getirir. Bu teknolojik yenilikler eskinin yerini alır. Ona göre yaratıcı yıkım süreci kapitalizmin temel olgusudur.

tahvil eden Acemoğlu ve Robinson teknolojik yeniliğin aynı zamanda siyasal izdüşümleri olduğunu belirtmektedir:

“Sürdürülebilir ekonomik büyüme yenilik gerektirir; yenilik ise ekonomik alanda eskiyi yeniyle değiştirirken aynı zamanda siyasetteki mevcut güç ilişkilerini de istikrarsızlaştıran yaratıcı yıkımdan ayrıştırılamaz. Dışlayıcı kurumlara hakim olan elitler yaratıcı yıkımdan korktukları için ona direnirler (...)”(2013a: 408).

Bu yaklaşıma göre, geçmişte ve günümüzde otoriter rejimler altında yaşanan ekonomik büyüme fenomeni temelde yönetici elitin “yaratıcı yıkımla” karşılaşmalarından önce ortaya çıkmıştır. Sözelimi “Çin’deki büyüme, yakın dönemde yeniliğe ve teknolojiye verilen öneme rağmen yaratıcı yıkıma değil mevcut teknolojilerin hayata geçirilmesine ve hızlı yatırıma dayanıyor” (Acemoğlu ve Robinson, 2013a: 416). Otoriter rejimlerde yaratıcı yıkım karşısında siyasal elitin alacağı tutum, ki bu siyasal güç yapısını yönde kökünden değiştireceğinden büyük ranta sahip olan elitler siyasal güçlerinden kolaylıkla vazgeçmezler, ekonomik büyümenin ve kalkınmanın sürdürülebilirliğine engel ya da destek olmaktadır. Otoriter rejimler için ifade edilen durum hibrid rejimler için de geçerlidir.

Kısacası liberal demokratik rejimler toplumda bilginin yayılmasını sağlayan hak ve özgürlüklere ve mekanizmalara sahip olduğundan, fikri mülkiyet haklarını daha iyi koruduğundan, politikacıların performans kriteri olarak seçmen kitlesinin ve halkın yaşam standardını artırmaya yönelik olarak kendilerini yeniliklere açık kılan demokratik kurumlara sahip olduğundan; liberal demokratik rejimlerde siyasal rantların düşük olmasından dolayı siyasal elitler için inovasyonun yüklediği maliyetlerin görece az olması ve son olarak “yaratıcı yıkım” aşamasında siyasal güç birikimi olmadığı için bu sürece uyum gösterebilmesinden dolayı diğer rejim tiplerine

kıyasla teknolojik ilerleme ve inovasyon için daha iyi bir siyasal-kurumsal çerçeve sunmaktadır.

5. 8. Reformun Ekonomik Politikası

Ekonomik kalkınma performansını etkileyen mekanizmalardan biri de kurumsal değişim ve politika reformlarıdır. Kurumlar durağan fenomenler olmayıp birçok faktörün etkileşimi sonucunda zaman içinde değişim geçirmektedirler. Bu değişimin istikameti ve mahiyeti “ekonomik kalkınma” üzerinde belirleyicidir. Eğer kurumsal değişim süreci sonunda piyasa aktörlerinin üretici kapasitelerini ortaya çıkarmalarına imkan sağlayan bir yapı ortaya çıkıyorsa ekonomik kalkınma mümkün hale gelir. Aksine, eğer kurumsal değişim, var olan teşvik yapısını zayıflatma yönünde gerçekleşiyorsa ekonomik kalkınmanın gerçekleşmesi bir yana, durağanlaşabilir hatta daha kötü bir düzeye gerileyebilir. Bu bakımdan otoriter ve hibrid rejimler liberal demokratik bir rejime doğru evriliyor ise kurumların üretken faaliyetleri teşvik eden bir değişim geçirdiği söylenebilir. Eğer rejim tipi liberal demokrasiden hibrid rejimlere veya otoriter rejimlere doğru değişiyorsa bu durum kalkınma performansını belirleyen koşulların da eksikliğine yol açması beklenmelidir.

Kurumsal değişim için geçerli olan değerlendirmeler siyasal karar alıcı aktörlerin yaptıkları politika reformları (*policy reforms*) için de söz konusudur. Bazı politika reformları ekonomik kalkınmaya katkı sağlarken bazıları engel olmaktadır. Politika yapım süreci ve politikaların mahiyeti kurumsal çerçeveden etkilenmektedir. Bu noktada, bu tez bağlamında politika reformlarına ilişkin şu soru ortaya çıkmaktadır: Hangi rejim tipi sürdürülebilir ekonomik kalkınma sürecine katkıda bulunan politika reformlarının ortaya çıkması için daha uygun kurumsal müşevviklere sahiptir? Reformun ekonomi politikası konusunda ilk olarak rejim tiplerinin reform yapma

sürecini karşılaştırmalı biçimde değerlendirmek gerekir. Daha sonra ise reform politikalarının içeriğine ve sürekliliğine dair rejim tipleri arasındaki olası farklılaşmalara değinmek gerekmektedir.

Otoriter rejimlerin ekonomik reformları daha kolay, rasyonel ve uzun vadeli gerçekleştirdiğine dair bir kanaat vardır. Gerçekten de yukarıdaki başlıklarda yer alan kurumların tesis edilmesinde otoriter rejimler oldukça geride kalırken, politika reformları hususunda görece daha iyi bir performans sergilediği söylenebilir. Ne var ki, ampirik olarak başarısız politikalar uygulayan otoriter rejimlerin sayısı başarılı olan otoriter rejimlere göre daha fazladır. Doğu Asya'nın görece başarılı politika reformları Latin Amerika ve Afrika ülkelerindeki başarısızlıkları gölgede bırakmamalı. Dolayısıyla, siyasal rejim-politika reformu ilişkisine dair peşin hükümlü olmadan reform süreçlerinin farklı boyutlarını ele almak gerekmektedir.

“Kalkınmacı devlet” yaklaşımında kalkınma sürecine dair faydalı etkilerinden en çok bahsedilen özellik devlet özerkliğidir (*state autonomy*). Otoriter rejimlerde devlet özerkliği, esasında elitlerin özerkliği olarak da adlandırılabilir, politika reformları için en önemli avantajlardan biridir. Yönetici elitin meşruiyet kaygısının bulunmaması ve siyasi katılım kanallarının kapalı tutulması devlet ve bürokrasiyi toplumsal çıkar gruplardan azade kılmaktadır. Bu ise ekonomik kalkınma için gerekli rasyonel ve etkin ekonomi politikalarının zaman ve kaynak kaybı yaşanmaksızın alınmasını sağlamaktadır.

Devlet otonomisinin bir başka faydası da siyasal ve bürokratik elitlerin politika reformlarını uzun vadeli düşünerek yapmalarını sağlamasıdır. Zira siyasal güç yapısı parçalı olmadığından elitler siyasal olarak hayatta kalma mücadelesi vermez ve kendilerini güvende hissederler. Dahası, elitler meşruiyet yaratma amacıyla ekonomik

refahı artırmayı ve bunun için gerekli piyasa ekonomisine geçişi veya daha derin liberalleşme politikalarını öncelikli hedef haline getirebilirler. Birçok Doğu Asya diktatörlüğü ekonomi politikalarının çoğunu, ki bunlar tüketimin kısılması ve ücretlerin baskılanması gibi politikalardan oluşmaktadır, bu koşullar altında ve bu saiklerle gerçekleştirmiştir. Peki, devlet otonomisi ve buna bağlı olarak uzun vadeli, rasyonel ve etkin ekonomik reformlar demokratik rejimlerde mümkün değil midir? Wade'e (1990: 375) göre otonomi demokratik rejimlerde var olabilir; fakat dar koalisyonel temelleri nedeniyle otoriter rejimlerde bu otonomi daha olası ve geniştir. O halde, kalkınma-yanlısı politika reformların demokratik rejimlerde ortaya çıkma ihtimali daha düşük olduğu sonucu çıkarmak doğru olur mu?

Bu durumun politika reformunun söz konusu demokratik rejimin "liberal" mi yoksa "illiberal" mi olduğuna göre değiştiği söylenebilir. Demokratik rejimlerde koalisyonel dinamikler, içinde birçok aktör ve değişken barındırır. Bu durum hem ekonomik reform için gerekli otonominin hem de kalkınma-yanlısı reformların ortaya çıkmasını zorlaştıran bir faktördür. Liberal demokrasiler de kısmen benzer bir zorlukla karşı karşıya kalırlar. Fakat liberal demokratik rejimler anayasal kurumlar aracılığıyla özel çıkar gruplarının rant davranışlarını sınırlama işlevi görür ve böylelikle görece bir otonomi sağlarlar. Ayrıca liberal demokrasilerde müesses nizamın politik aktörleri genellikle koalisyonel ilişkiler geliştirmeye yatkındır. Güçlü yasama kurumları, parti-içi demokrasinin güçlü olması ve katı bir hiyerarşik yapıya sahip olmaması muhalif siyasetçilerin ve grupların politika yapım süreçlerine dahil olmasını mümkün kılar.

Öte yandan belirtmek gerekir ki, demokrasilerde reform yapmak siyasal elitler için oldukça maliyetlidir. Reform süreci halkta yoğun tepkilere yok açabilir, ki genelde açmaktadır. Özelleştirmeler veya mali disiplini artırmaya yönelik reformlar bunun en yaygın yaşandığı durumdur. Böyle durumlarda seçim yoluyla gelen iktidarın uzun

vadeli faydalar uğruna kısa dönemli maliyetlere katlanması pek olası değildir. Başka bir ifadeyle, seçilmiş hükümetler maliyetleri kendisi üstlenir iken ve bu nedenle seçimleri kaybetmesi ihtimal dahilinde iken, uygulanan reformların faydalarını bir sonraki hükümete bırakmayı tercih etmesi oldukça zor bir opsiyondur. Ne var ki, bu durum da liberal demokrasilerden çok “illiberal demokrasilerin” karakteristik özelliği olarak ortaya çıkmaktadır.

Acemoğlu ve Robinson “Siyasal Perspektiften Ekonomik Geri Kalmışlık” (2006b) başlıklı makalelerinde siyasal rekabetin reform sürecindeki kritik rolüne değinmektedir. Yazarlara göre siyasal rekabet düşük olduğu, yani elitlerin ikame edilmesi mümkün olmadığı ve elitlerin iktidarı elinde bulundurmasının avantajlarının yüksek olduğu durumlarda yönetici elit ekonomik kalkınmaya yönelik reform ve inovasyon gerçekleştirir. Bu önermenin, yukarıda bahsedilen otoriter rejimlerin ve hibrid rejimlerin alt-kategorisi olarak yarı-liberal otokrasilerin kalkınma-yanlısı politikalarının temel motivasyonunu oluşturduğu söylenebilir.

Öte yandan yazarlar, siyasal rekabetin çok yoğun olduğu ve siyasal iktidarı elinde bulundurmanın avantajlarının düşük olduğu durumlarda da yönetici elitin reform ve inovasyon yapmaya yatkın olduğunu ileri sürmektedir. Bu önerme de, liberal demokratik ülkelerde siyasal elitin politika reformları yapma motivasyonunu açıklamaktadır. Demokratik, anayasal ve ekonomik kurumların eksik olduğu illiberal demokratik rejimlerde ise siyasal elit maliyetleri üstlenmekten çekinmeye yatkındır ve bu nedenle uzun-dönemli ekonomi politika reformları uygulamaktan uzak durur. Zira bu rejim tiplerinde elitlerin sahip oldukları makamın sağladığı siyasal ve ekonomik fırsatlar oldukça fazladır. Oysa liberal demokrasilerde siyasal bir makam legal

çerçeve tanımlananın ötesinde maddi bir getiri sağlamamaktadır.⁴⁹ Bu durum, toplumun genel faydasını artıran reformları uygulamanın ve böylelikle siyasal elitlerin kendi prestijlerini artırmalarının onların toplumun toplam faydasının aleyhine icra makamlarını ellerinde tutmalarından daha avantajlı olmasını sağlamaktadır.

Sonuç olarak, ekonomik kalkınma amacıyla piyasa-temelli politika reformları üst-kurumsal yapı olarak siyasal rejim tiplerinin bir fonksiyonu olarak ortaya çıkmaktadır. Otoriter rejimler ve yarı-liberal otokrasiler yönetici elitlerin otonomiye sahip olması ve siyasal rekabete açık olmamalarından dolayı reform iradesinin ortaya çıkması ve reformların hızla uygulanmasına dair belli avantajlara sahipken, liberal demokrasilerde “devletin ele geçirilmesini” engelleyen anayasal kurumların varlığı, yönetici elitin pozisyonlarına bağlı büyük avantajlarının olmaması ve farklı politik grupların koalisyon imkanlarının artıran etkin demokratik kurumların varlığı sayesinde politika reformları mümkün hale gelir. En dezavantajlı rejim tipi ise, illiberal demokrasilerdir. Yönetici elitin yalnızca siyasal gücün yanında ekonomik kaynaklar üzerinde de belirleyici olması, icra makamını kaybetmenin maliyetin yüksek olması nedeniyle reformlar için gerekli teşvik eksik kalmaktadır.

5. 9. Çatışma Yönetimi Kurumları: Siyasal ve Toplumsal İstikrar

Ekonomik kalkınma için gerekli görülen istikrar koşulu kalkınma iktisadi çalışmalarında verili kabul edilmektedir. Oysa sürdürülebilir bir ekonomik büyüme/kalkınmanın önemli koşullarından biri de siyasal ve toplumsal istikrardır. Ne var ki, kalkınma hedeflerini gerçekleştirmek isteyen birçok ülke ampirik olarak toplumsal grupların ve siyasal hiziplerin etnik, dini, ideolojik, kaynak dağılımı vb.

---

⁴⁹ Liberal demokrasilerde bunun en önemli semptomlarından biri istifanın siyasetten çıkış stratejisi (*exit strategy*) olarak yaygın bir davranış olmasıdır. Zira maddi avantajların düşük olduğu ülkelerde icrai bir makamın herhangi bir başarısızlık durumunda ısrarla elde tutmanın rasyonel bir tercih değildir. Aksine saygınlığı kaybetmemek için en etkili yöntem o makamı bırakmaktır.

sebeplerden dolayı birbiriyle çatıştığı sosyo-politik bir atmosfere sahiptir. Bu çatışmalardan dolayı ekonomik kalkınma süreci sekteye uğramaktadır. Zira bu ülkeler genellikle kalkınma-yanlısı politikaların belirlenmesi ve uygulanması hususunda irade ve kapasite eksikliğiyle karşı karşıya kalmakta, dahası, kamusal ve özel kaynakları verimsiz süreçlerde tüketmektedir. Öte yandan siyasal ve toplumsal istikrarın olduğu ülkelerde, diğer şartlar sabitken, ekonomik kalkınma süreci engellenmez ve daha kapsayıcı bir hale gelir. Dahası, çatışmasızlığın hakim olduğu toplumlarda piyasa aktörleri kaynaklarını piyasa-dışı süreçlerde kullanmadığından daha yüksek bir performans sergiler. Zira siyasal ve toplumsal istikrara sahip ülkelerde vatandaşları ve ekonomik aktörleri tehdit eden güvenlik zafiyetleri ortaya çıkmaz. Ekonomi politikası kararları etkin bir biçimde uygulanır ve denetlenir. Kısacası, ülke siyasal ve toplumsal çatışmalarla yitireceği kaynakları sosyo-ekonomik kalkınma sürecinde kullanma imkanı elde eder.

Gerçekten de Afrika'dan Latin Amerika'ya kadar dünyanın çeşitli bölgelerinde birçok az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkenin kalkınma çabalarının sonuçsuz kalmasının en önemli nedenlerinden biri de söz konusu ülkelerin sahip olduğu enerji ve fırsatın toplumsal istikrarsızlıktan dolayı boşa harcanmasıdır. Bu ülkelerin neredeyse tamamında istikrarsızlığa neden olan sorunların katılımcı bir müzakere sürecinde etraflı bir biçimde ele alınıp oluşan bir konsensüsle çözüme kavuşturulması imkansızca yakın bir zorluk derecesine sahiptir. Dahası, çatışmayı ve belirsizliği teşvik eden mevcut formel ve enformel kurumsal yapı içinde aktörler hayatta kalmaya, hatta rakiplerini yok etmeye yönelik rövanşist politika ve tutumlar sergileyerek çatışma ve istikrarsızlığı daha da derinleştirmekte ve ekonomik kalkınma için uygun sosyo-politik atmosferi baltalamaktadır. Bu bakımdan az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde

siyasal ve toplumsal istikrarın sağlanması ekonomik kalkınma sürecinin başlatılması ve sürdürülmesi açısından hayati bir öneme sahiptir.

İstikrarın ekonomik performansa olumlu etkisi kalkınma doktrininde genel kabul görmektedir. Fakat kalkınmayı engelleyen siyasal ve toplumsal istikrarsızlığın kaynağının ne olduğu ve istikrarın nasıl sağlanacağı sorusu genellikle ihmal edilmektedir. İstikrarsızlığın nedeni hemen her toplumda farklıdır. Kimi toplumlar etnik kimi toplumlar ise dini sorunlardan dolayı çatışmacı bir tarihsel süreç yaşayabilir. Buna karşın, benzer etnik ya da dini çeşitliliğe/sorunlara sahip olan iki ülkeden biri istikrarsızken diğeri istikrarlı olabilir (*örneğin, Irak-İsviçre*). Bu tez, sonuçlardaki farklılaşmanın temelde ülkelerin siyasal-kurumsal kurulumundaki farklılıktan kaynaklandığını ileri sürmektedir.⁵⁰

Siyasal-kurumsal yapı hem istikrarsızlığa sürükleyen çatışmanın ortaya çıkması hem de bu çatışmanın yönetilmesi bakımından belirleyici bir rol oynamaktadır. Başka bir ifadeyle, güç tekeline sahip devlet aygıtının ve siyasal iktidarın sınırlarını ve işleyiş yapısını belirleyen ve devlet-toplum-birey ilişkisinin çerçevesini oluşturan siyasal rejimler toplumsal istikrarsızlığın kaynağına ve yönetilmesine dair açıklayıcı bir mahiyete sahiptir. Bu noktada liberal demokratik, otoriter ve hibrid rejimlerden *hangisinin* siyasal ve toplumsal istikrarın sağlanmasına veya bozulmasına *nasıl* katkı sağladığı sorusu ortaya çıkmaktadır. Bu sorunun yanıtlanması şüphesiz ekonomik kalkınmanın toplumsal/siyasal temellerine dair kavrayışı güçlendirecektir.

---

⁵⁰ Şüphesiz ülkelerin tecrübe ettiği tarihsel gelişme o ülkelerin özgün koşullarının bir bileşkesi olarak ortaya çıkmaktadır. Nüfus, toplumsal yapı, siyasal güç kompozisyonu, doğal kaynaklar, coğrafi konum gibi sayısız faktör ülkelerin farklı siyasal, toplumsal ve ekonomik patikalara girmesine neden olmaktadır. Buna karşın modern toplum ve modern siyasal düzene sahip ülkeler pek çok bakımdan benzer bir işleyiş mantığı içinde hareket etmekte ve karşılaştırmaya elverişli benzerlikler sunmaktadır.

Dünya genelinde toplumsal ve siyasal istikrara sahip olan ülkelerin büyük çoğunluğu liberal demokratik rejimler tarafından yönetilirken, istikrarsız olan ülkelerin neredeyse tamamı otoriter rejimler tarafından idare edilmektedir.⁵¹ Bu tablo istatistiki bir ilişkinin ötesinde nedensellik ilişkisine işaret etmektedir. Liberal demokrasiler siyasal ve toplumsal istikrarın bozulmasını engelleme ve istikrarsızlığın kaynağı olan çatışmaların yönetimi konusunda birçok yönden otoriter ve hibrid rejim türlerine kıyasla daha üstündür. Liberal demokratik rejimler, ilk olarak, anayasal kurumlar aracılığıyla devlet aygıtının zor gücüne hukuki sınırlamalar getirmektedir. Böylelikle potansiyel çatışma taraflarının devlet şiddetine maruz kalarak sorunların derinleşmesini önleyen bazı mekanizmalara sahiptir. Kuvvetler ayrılığı, rasyonel ve otonom bürokrasi, yerel yönetimler gibi yatay hesap verebilirlik kurumları siyasal gücün temerküzünü ve sınırsız kullanımını önlemektedir. Hukukun üstünlüğü keza yürütme erkinin keyfi kullanımını engelleyerek mevcut hükümet lehine oy kullanmayan veya protesto eden birey ve grupların eşit muamele görme haklarını güvence altına almaktadır. İkinci olarak, bireysel hak ve özgürlüklerin anayasa ve yasalarda iyi tanımlanması ve bağımsız ve tarafsız mahkemeler tarafından güvence altına alınması sivil toplumun alanını siyasa alan aleyhine genişletme ve siyasal iktidarın belli toplumsal gruplara yönelik zor kullanma imkanını sınırlandırmaktadır.

Sivil toplum, farklı çıkar gruplarının sivil ve ekonomik haklarını diğer grupların aleyhine olmayan bir biçimde kullandığı alandır. Bu alanın siyasal alandan ayrılması ve korunması birey ve grupların özgürlüğünün teminatı olarak kabul edilmelidir. Zira siyasal alanın sivil alan aleyhine genişlemesi siyasal iktidarın sorunlara devletin zor tekeli araçlarıyla yaklaşma eğilimini güçlendirmektedir.

---

⁵¹ Dünya Bankası tarafından hazırlanan siyasal istikrar endeksi için bkz. http://www.theglobaleconomy.com/rankings/wb_political_stability/.

Kısacası liberal demokratik rejimler anayasal kurumları aracılığıyla çoğunluğun iktidarına karşı azınlık gruplarına, onları çatışmaya sevk etmeden varlıklarını garanti altına alan önemli bir güvence sağlamaktadır.

Anayasal kurumlarından başka demokratik kurumlar da siyasal ve toplumsal istikrarsızlığı engelleme ve istikrarı tesis etmeye katkıda bulunurlar. Liberal demokratik rejimlerin en önemli faziletlerinden biri vatandaşların memnuniyetsizliklerini seçimler aracılığıyla dile getirme fırsatına sahip olmalarıdır (*Dahl, 1991*). Vatandaşların, taleplerini en etkin biçimde iletebildiği sistem demokrasidir. Otoriter rejimlerde vatandaşların talepleri elitlerin çıkarları ve politik olarak hayatta kalma planları ile örtüştüğü sürece gözetilir. Vatandaşların yönetimden duyduğu memnuniyetsizlik yönetimin değişmesine kadar varmaz; zira yönetici eliti buna zorlayan bir mekanizma yoktur. Bu bakımdan iktidarın barışçıl yollarla ve kural-temelli süreçlerle devredilmesi önemlidir. siyasal istikrar açısından hayati önemdedir. Aksi takdirde şiddet muhaliflere en rasyonel opsiyon olarak görünecektir.

Eğer otoriter rejimlerde memnuniyetsizlik toplumun ve ya bir kesiminin çatışmayı göz alacağı kadar yoğun ise, bu durumda siyasal istikrarsızlığın önünü açan devlet-toplum çatışması oldukça muhtemel bir senaryo haline gelir. Bu çatışmanın sonunda kimi kazanacağından bağımsız olarak, devlet kapasitesinin çökmesi ve yeni siyasal sorunlar sarmalına girilmesi de oldukça yüksek bir ihtimal olarak görülmektedir. Bu bakımdan otoriter rejimler devlet-toplum çatışmasına, özellikle uzun vadede, daha yatkın olduğu söylenebilir. Demokrasilerde ise seçimler yaygın toplumsal memnuniyetsizliği hükümete yansıtan araçlara sahiptir.

Seçimler yalnızca memnuniyetsizliği aksettirmez aynı zamanda vatandaşlara mevcut hükümeti/yönetici eliti değiştirme ve böylelikle siyasal istikrarsızlığı önleme

imkanı sağlarlar. Vatandaşlar muhalefet partilerinin baskı altında olmadığı çok-partili bir tercih kümesi içinde, yapılan düzenli, serbest ve adil seçimler aracılığıyla yönetimi değiştirebilirler. Otoriter rejimlerin aksine liberal demokrasilerde şiddet yönetimi değiştirmek için meşru ve faydası maliyetinden daha yüksek bir tercih görülmez. Bu durum yönetimin meşruiyet zeminini sağladığı gibi siyasal iktidarın el değiştirmesini de barışçıl biçimde gerçekleştirir. Başka bir ifadeyle, etkin işleyen siyasal kurumları sayesinde demokratik rejimler mevcut siyasal sistem içinde gerçekleşen hükümet değişikliklerine esneklik ve fırsat sunmaktadır (*Feng, 1997: 414*). Böylelikle, yönetimin/hükümetin değişmesi otoriter rejimlere kıyasla daha sorunsuz bir biçimde, olağan koşullar altında gerçekleşmektedir (*Dahl, 1991*).

Otoriter rejimlerde ise yönetimin değişmesi genellikle olağan üstü koşullar altında, genellikle anayasaya aykırı bir biçimde (*Feng, 1997: 396*) gerçekleşmektedir. Kimi otoriter rejimlerde siyasal kurumlar olgunlaşmadığından, örneğin, lider öldükten sonra kimin yöneteceği sorusuna öngörülebilir bir yanıt vermemektedir. Bu nedenle otoriter rejimler bu tür belirsiz senaryolarla sık sık karşı karşıya kalırlar. Bu senaryolardan herhangi biri nihayetinde ülkeyi sonu gelmeyen istikrarsızlık sarmalına sokabilir ve siyasal düzeni ayakta tutan devlet kapasitesini azaltabilir. Şüphesiz liberal demokratik rejimler de, sözgelimi hükümetin güvenoyu alamaması gibi, siyasal istikrarı sekteye uğratan sorunlarla karşılaşmaktadır. Fakat bu tür sorunlar sistemik bir krize işaret etmediğinden aşılması görece kolaydır. Dahası bu sorunlar yönetenlerin meşruiyetini sorgulamaya yol açmadığından ve nüfusun geri kalanının siyasal katılımı kanallarını kapatmadığından, liberal demokratik kurumsal çerçeve içinde hükümet kurma sürecinde yaşanan politik sorunlar genellikle toplumsal çatışmaya evrilmemektedir.

Demokratik rejimler ayrıca azınlık gruplarına siyasal temsil olanağı sunarak onların mevcut siyasal sistem içinde yasama süreçlerinde taleplerini etkin bir biçimde dile getirmelerini sağlamasıdır. Siyasal katılım kanallarının açık olması sivil toplumu oluşturan farklı sınıfsal, etnik, bölge ve dini temelli grupların kamusal tartışmalara dahil olmalarını ve gündem oluşturma imkanlarını sağlamaktadır. Demokrasinin bu yönü toplumsal istikrara dolaylı olarak katkı sağlamaktadır. Zira siyasal temsilin nüfusun yalnızca bir kısmına tanındığı ya da toplumun yalnızca dar bir kesiminin çıkarlarının korunduğu durumlarda siyasal sistemden dışlanan grupların anayasal olmayan yöntemlerle hak arama olasılığı artmaktadır. Azınlık gruplarının demokratik kurumlar aracılığıyla temsil edilmesi, seslerini duyurabilmesi ve ulusal düzeyde gündem oluşturabilmesi, sorunların çözümünü garantilemesi dahi, hem hükümeti etkilemeye yönelik ulusal ve uluslararası kamuoyu yaratma hem de diğer siyasal gruplarla koalisyonel ilişkilere olanak sağlaması bakımından önemli bir fırsattır.

Demokrasilerde siyasal temsilin avantajlarından biri de, toplumsal huzursuzluk çatışmaya evrildikten sonra çatışmaya konu olan meselenin çözümünde müzakere sürecinin kapsamlı bir biçimde yürütülmesine zemin oluşturmasıdır.

Liberal demokratik rejimin faziletlerinden biri de kaynakların dağıtımında diğer rejim tiplerine kıyasla daha adil ya da eşitlikçi olmasıdır. Birçok toplumu ve siyasal düzeni istikrarsızlığa sürükleyen ideolojik, dini veya etnik vb. temelli çatışmalar genellikle kaynaklara ve değerlere ilişkin dağıtımsal anlaşmazlıklardan kaynaklanmaktadır. Bazı otoriter rejimlerde azınlıklar, bazılarında ise nüfusun büyük bir bölümü kaynaklara erişimden mahrum bırakılmıştır. Bu ülkelerde yönetici elitin devletin zor gücü ve piyasanın ürettiği zenginlik üzerindeki hakimiyeti denetlenemeyen ve orantısız bir kaynak dağıtım kompozisyonu ortaya çıkarmaktadır. Yönetici elite angaje olan veya yönetici elit tarafından temsil edilen

gruplar dışındaki gruplar kamu hizmeti, sosyal transferler, kamu ihaleleri, bürokratik pozisyonlar gibi imkanlardan dışlanmaktadır. Kaynakların orantısız dağıtımı günümüzde özellikle az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkelerde devlet-toplum çatışmasını ve toplumsal gruplar arasındaki çatışmayı körüklemektedir.

Liberal demokratik rejimler birkaç nedenden dolayı kaynak dağılımı sorunu daha kapsayıcı bir biçimde gerçekleştirmektedir. Ekonomik hak ve özgürlüklerin piyasa aktörlerine sağladığı güvence kaynakların siyasal alan dışında, piyasa süreçlerinde dağılımını için daha geniş bir alan yaratır. Azınlık grupları bu alan içinde, siyasal iktidarın iradesinden muaf süreçler sonucunda kaynaklara ulaşabilirler. Öte yandan, liberal demokratik rejimlerde anayasal kurumlar yönetici elitin kaynakların dağılımı üzerindeki tercih setini kısıtlamaktadır. Hukukun üstünlüğü ilkesi uyarınca hükümetin keyfi kararlar vermesi engellenmektedir. Bağımsız ve tarafsız yargı kurumları bu süreci denetlemektedir. Böylelikle klientalist ağlar içinde gömülü bir hükümet yerine şeffaf ve hesap verebilir bir hükümet ortaya çıkmaktadır. Liberal demokratik rejimlerde seçimler ve yasama kurumları farklı grupların kamusal karar alma süreçlerine dahil edilmesi anlamına geldiğinden bu süreç aynı zamanda kaynakların dağılımını da kapsamaktadır. Birçok grubunun yasama ve yürütme kurumları aracılığıyla kaynak dağılımının belirlenmesi sürecine katılma imkanı bulmasının daha adil ve kapsayıcı bir bölüşüm kompozisyonu doğurması oldukça muhtemeldir.⁵²

---

⁵² Bu noktada devletin kaynakların dağıtımını önceleyen toplumsal çıkar grupları tarafından ele geçirilmesi (*state capture*) ve diğer temel fonksiyonlarını yerine getirememesi sorunu ortaya çıkabilir. Bu durum özellikle hibrid rejimlerde sıklıkla görülmektedir. Bu, temelde anayasal kurumların, sözgelimi rasyonel, otonom ve yozlaşmamış bürokrasimin ve piyasa temelli ekonomik kurumların yeterince olgunlaşmamasının sonucu olarak görülebilir. Liberal demokratik rejimler bu bakımdan da diğer rejim tiplerine göre daha iyi kurumlara sahiptir.

Liberal demokratik rejimler toplumsal ve siyasal istikrarın sağlanmasında diğer rejim tiplerine kıyasla iyi bir performans ortaya koyarlar. Bunun temelinde toplumu oluşturan farklı gruplara yukarıda bahsedilen kurumsal güvencelerin sağlanması yatmaktadır. Liberal demokratik kurumlar kazananın her şeyi kazandığı, kaybedenin her şeyini kaybettiği bir düzeni engelleyerek gruplar için toplumsal çatışmayı cazip olmaktan çıkarmaktadır. Rodrik'in (2009: 165-166) belirttiği gibi,

“Hukukun egemenliği, yargının üstün kalitede oluşu, temsile dayalı siyasi kurumlar, serbest seçimler (...) Bu düzenlemeler toplumsal çatışmada ‘kazanma’ potansiyeli olan tarafı kazanımları sınırlı olacağı konusunda uyararak ve ‘kaybedenlere’ yoksun bırakılmayacakları güvencesi vererek ikili bir ‘taahhüt teknolojisi’ne neden olduklarından çatışma yönetimi kurumları olarak işlev görürler. Toplumsal işbirliğine uygun olmayan stratejilerin getirdiği karşılığı azaltarak sosyal grupları daha fazla işbirliği yapmaya teşvik ederler.”

Otoriter rejimlerde, liberal demokratik rejimlerin aksine, istikrarsızlığın kaynağı olan sorunların çözümüne dair mekanizmalar bulunmamaktadır. Bu durum daha hafif bir biçimde de olsa hibrid rejimler için de geçerlidir. Toplumsal ve siyasal çatışmanın ortaya çıkması ve istikrarsızlığın giderilmesi temelde siyasal kurumsal yapının kusurlu bir biçimde dizayn edilmiş olmasından veya tarihsel süreç içinde otoriterleşme yönünde yozlaşmış olmasından kaynaklanmaktadır.

Siyasal-kurumsal yapılar durağan değil, değişkendir. Siyasal rejimde yaşanan değişim aynı zamanda çatışmaların çözüm mekanizmalarını haiz olan kurumların dönüşümünü de beraberinde getirir. Bu bakımdan bir ülkenin rejim kategorileri arasındaki geçişi, hatta belli bir kategori içindeki salınımı, o ülkede toplumsal ve

siyasal istikrarın olanaklarını etkilediğinden büyük önem arz etmektedir. Söz gelimi, çeşitli sınıf, tabaka, etnisite veya dinden oluşan ve liberal demokratik bir rejim tarafından idare edilen bir toplum eğer otoriterleşme patikasına girmişse siyasal iktidarın kapsayıcı ve müzakereci bir çatışma çözüm süreci yürütmesi neredeyse imkansız hale gelmesi beklenir. Dahası kaynak paylaşımı, ideolojik kutuplaşma, sistematik hak ihlalleri gibi nedenlerden dolayı söz konusu ülkede yeni sorunların ortaya çıkmasına neden olabilir. Zira siyasal iktidarı uzlaşmaya zorlayan ya da teşvik eden kurumların ortadan kaldırılması sürdürülebilir toplumsal istikrarın yegane sağlayıcısı olan diyalogu keyfi ve kırılğan hale getirmektedir. Böyle bir durumda sorunların çözümü oldukça zordur. Hedefteki toplumsal gruba sindirmeye yönelik geniş imkanlara sahip bir rejimin dışsal bir etken olmaksızın zor olanı seçmesi beklenemez. Özellikle rekabetçi otoriteryen bir rejim söz konusu olduğunda, sorunların zor araçlarıyla ele alınması, başka bir ifadeyle, çatışma atmosferinin daha yoğun hale getirilmesi ve sürdürülmesi iktidardaki partinin seçmen konsolidasyonunda işlevsel bir rol edinebilir. Bu ise siyasal gücün toplumsal huzur ve istikrar aleyhine yoğunlaşması anlamına gelmektedir.

Siyasal ve toplumsal çatışma ve istikrarın ortaya çıkmasında etkili olan rejim-kökenli faktörlerin açığa çıkarılması ekonomik kalkınmanın piyasa-dışı koşullarını tespit etmek bakımından önemlidir. Piyasalar içinde bulunduğu toplumsal ve siyasal koşullardan bağımsız bir biçimde işlemediğinden ekonomik kalkınma süreci de toplumsal ve siyasal koşullardan bağışık değildir. Bu bakımdan, siyasal ve toplumsal istikrarın ekonomik kalkınma için gerekli fakat her ülke için verili olmayan bir koşul olduğu kabul edildiğinde, bu koşulun nasıl tesis edileceği konusu kalkınma tartışmalarında merkezi bir yer işgal etmektedir. Üst-kurum olarak rejim tipleri haiz olduğu kurumlar seti aracılığıyla istikrar veya istikrarsızlığın temelini oluştururlar.

Hangi rejim tipinin ekonomik kalkınmanın koşulu olan siyasal ve toplumsal istikrarın sağlayacağı konusunda ise liberal demokrasiler yukarıda bahsedilen daha işlevsel kurum setine sahiptir.

BÖLÜM VI

SONUÇ

Siyasal rejim tipi-ekonomik kalkınma ilişkisi sosyal bilimlerin uzun yıllardır önde gelen teorik ve ampirik araştırma konularından biridir. Bu ilişkinin varlığı, nedensellik yönü ve mekanizmaları üzerine geçtiğimiz 60 yıl boyunca çok sayıda eser kaleme alınmıştır. Dahası, bu konuyla ilgili çalışmalar gün geçtikçe artmaktadır. Zira demokrasi ve kalkınma fenomenleri dünya genelinde büyük meydan okumalarla karşı karşıyadır. Ülkelerin birçoğu için ekonomik kalkınmışlık henüz uzakta hedeftir. Demokratik değer ve kurumlar da birçok ülkede eksik kalmış veya zaman içinde kaybedilmektedir. Bu durum sosyal bilimcilerin demokratikleşmenin ve kalkınmanın kökenleri üzerine daha fazla çalışmalarına neden olmaktadır.

Bu tezde, 2008-sonrasında otoriter kalkınma modellerinin cazibesinin arttığı ve demokrasi-merkezli kalkınma modellerinin itibar kaybettiği bir bağlamda siyasi rejim-kalkınma ilişkisine dair eski bir tartışma tekrar ele alınmaktadır: Siyasi rejim mi ekonomik kalkınmaya neden olur, yoksa ekonomik kalkınma mı siyasi rejim tipini belirler? Bu tezde ilk olarak ekonomik kalkınmanın demokrasiye yol açacağını savunan yaklaşım incelenmiştir. Modernleşme kuramı olarak bilinen bu yaklaşıma göre eğer bir ülke ekonomik bakımdan kalkınırlarsa o ülkede şehirleşme ve eğitim oranları artar ve orta sınıf genişler. Kalkınan toplum otoriter rejimlerin idare edemeyeceği ölçüde kompleks bir yapı kazanır. Bunun yanı sıra, eğitilmiş nüfus ve büyüyen orta sınıfın demokrasi talepleri de nihai olarak ülkenin demokratikleşmesine yol açar. Lipset'ten itibaren savunulan bu yaklaşım demokrasiyi bağımlı değişken olarak ele almakta, dahası otoriter rejimleri demokrasiye geçişin ekonomik gerekliliklerini oluşturan bir "geçiş aşaması" olarak görmektedir. Buna göre kalkınma

düzeyi düşük olan toplumlarda demokrasiye geçiş mümkün değildir, mümkün olsa bile bu sürdürülebilir değildir.

Bu tezde Modernleşme kuramının demokratikleşme için ortaya koyduğu önkoşulları taşımakla birlikte demokrasiye geçiş yapmayan Çin incelenmiştir. Buna göre, Çin ekonomik bakımdan kalkındığı halde demokratikleşmediği saptanmıştır. Bunun ise birkaç nedeni vardır. Uzun yıllardır yaşanan refah artışı Çin rejiminin meşruiyetini artırmış ve bireylerin demokrasi taleplerini azaltmıştır. Öte yandan, Çin devletinin ekonomik kalkınmayla birlikte idari ve güvenlik kapasitesi artmış ve rejimin kendisine tehdit olarak gördüğü unsurları kolaylıkla sindirebilme yetisine kavuşmuştur. Bu durum bireylerin demokrasi taleplerini daha maliyetli hale getirmiştir. Ayrıca Çin’de ekonomik kalkınmanın dinamikleri devlete bağımlı devlet-dışı aktörler yaratmıştır. Böylelikle rejime alternatif güçlü bir koalisyonun ortaya çıkması engellenmiştir.

Dördüncü bölümde öte yandan otoriter bir rejimin idaresi altında ekonomik bakımında yüksek bir performans sergileyen Çin’in bu başarısının 20.yy’daki diğer otoriter kalkınma pratikleriyle benzerlikleri vurgulanmıştır. Buna göre diğer otoriter rejimlerde olduğu gibi Çin’de de ekonomik büyüme üretim faktörlerinin hızlı mobilizasyonuna ve yabancı teknoloji transferine dayalı olduğu fakat liberal demokratik rejimlerden farklı olarak bu büyümenin sürdürülebilir kalkınmayı garantilemediği vurgulanmıştır. Bununla birlikte orta-gelir tuzağını aşma ve yaratıcı yıkım sürecini başarılı biçimde geçirmesinin koşulu olarak siyasal reformların zorunluluğu dile getirilmiştir. Dolayısıyla, şu ana kadarki ekonomik performansı ile birlikte Çin etkileyici olsa da, “mucize” olarak nitelendirilmesi ve “model” arz etmesi için bu başarının sürdürülebilirliğini kanıtlanması ve bunun için de tezin beşinci bölümünde bahsedilen siyasal kurumları entegre etmesi gerektiği vurgulanmıştır.

Bu tezde öte yandan ekonomik kalkınma, elverişli piyasa-dışı koşulların yaratılmasına yönelik rejim tiplerinin etkisi karşılaştırmalı bir perspektiften tartışılmıştır. Buna göre liberal demokratik rejimler haiz olduğu ve teşvik ettiği formel ve enformel kurumlar aracılığıyla işlem maliyetlerini düşürmekte ve üretken ekonomik aktiviteyi teşvik etmektedir. Liberal demokratik rejimler, demokratik ve anayasal kurumlar aracılığıyla hükümetin yağmacı davranışlarını engellemekte ve hesap verebilirliğini sağlamaktadır. Liberal demokratik rejimler ayrıca demokratik kurumları vasıtasıyla kaynakların daha adil dağılımına neden olmaktadır. Yine demokratik kurumların varlığı politikacıların sorumluluk yüklemekte ve kaynakların denetlenebilirliğini sağlamaktadır. Öte yandan iyi tanımlanmış ve korunan mülkiyet hakları ve adil rekabet kurumları aracılığıyla piyasa aktörlerinin üretken davranışları için müşevvik yaratmaktadır.

Liberal demokratik rejimlerin ayrıca ekonomik büyümenin kaynakları üzerinden dolaylı olarak ekonomik büyüme ve kalkınmaya sağladığı katkılar ortaya konmuştur. Liberal demokratik rejimler sahip olduğu formel kurumlarla toplum işbirliği ve güvene dayalı enformel bağların gelişmesine ve sosyal sermayenin oluşmasına katkı sağlar ve ekonomik aktivite için uygun zemin oluştururlar. Liberal demokratik rejimler ayrıca bireylerin kapasitelerini ve yaratıcılıklarını artırmalarına olanak tanıdığından beşeri sermayeyi artırır. Liberal demokratik rejimlerde eğitimi de içeren kamu hizmetlerine diğer rejim tiplerine kıyasla daha fazla kaynak ayrılır ve sağlanan eğitim hizmeti içerik bakımından ideolojik endoktrinasyondan görece muafır. Ayrıca liberal demokratik rejimler bireylere kendilerini gerçekleştirmelerine müsaade eden bir politik-atmosfer sağladığından beyin göçü alırlar (*brain gain*) ve beşeri sermayelerini güçlendirirler.

Liberal demokratik rejimler bilgi temelli girişimlerin egemen olduğu günümüz ekonomik yapısında bağımsız ve tarafsız yargı kurumları aracılığıyla fikri mülkiyet hakları daha iyi koruduğundan diğer rejim tiplerine kıyasla yenilikçi ve yaratıcı fikir ve girişimlerin ortaya çıkmasına uygun iklim yaratırlar. Öte yandan liberal demokratik rejimlerde siyasal rekabet yüksek ve politikacıların pozisyonlarından elde ettikleri rant az olduğundan teknolojik değişimin siyasal implikasyonlarından çekinmeden teknolojik gelişim ve yeniliği teşvik ederler. Siyasal rekabetin olmadığı otoriter rejimler de benzer bir duruma sahip olsalar da, genellikle “yaratıcı yıkımın” siyasal güç yapısındaki dönüştürücü gücünden çekindiklerinden teknolojik gelişmeyi bir noktada engellerler. Liberal demokratik rejimler ise yaratıcı yıkımı kolaylıkla özümseyen, elitleri bu yönde güdüleyen siyasal-kurumsal bir dizayna sahiptir.

Liberal demokratik rejimler kalkınma-yanlısı politika reformlarının oluşumuna olanak sağlayan esnek bir siyasal-kurumsal dizayna sahiptir. Devletin çıkar grupları tarafından ele geçirilmesini engelleyen anayasal kurumların varlığı, yönetici elitin pozisyonlarına bağlı büyük avantajlarının olmaması ve farklı politik grupların koalisyon imkanlarının artıran etkin demokratik kurumların varlığı sayesinde politika reformları daha mümkün hale gelir. Ayrıca liberal demokratik rejimlerin toplumsal ve siyasal çatışmayı önleyen ve çatışma ortaya çıktıktan sonra bunu barışçıl yollarla çözmeyi sağlayan mekanizmaları haiz olduğu ve ekonomik kalkınmanın toplumsal temellerine dair katkıları vurgulanmıştır.

Son olarak liberal demokratik rejimler siyasal ve toplumsal istikrarsızlığı engellemeye ve istikrarsızlık veya çatışma ortaya çıktıktan sonra bunları çözmeye yönelik çatışma yönetimi kurumlarına sahip olduğu vurgulanmıştır. Buna göre liberal demokratik rejimler anayasal kurumlar aracılığıyla devlet aygıtının zor gücüne hukuki sınırlamalar getirmekte ve böylelikle çatışmaya neden olan potansiyel-sorunların

derinleşmesini önlemeye katkı sağlamaktadır. Formel olarak tanımlanan ve güvence altına alınan bireysel hak ve özgürlükler de devletin zor gücünü keyfi kullanımına engel olmaktadır. Ayrıca kazananın her şeyi aldığı, kaybedenin her şeyini kaybettiği bir oyunu engellemektedir. Liberal demokratik rejimlerde sivil topluma geniş bir alan açılması keza siyasal-kaynaklı sorunları engelleme işlevi görmektedir. Liberal demokrasilerde dikey hesap verebilirlik kurumları vatandaşların memnuniyetsizliklerini iletme, yönetici eliti değiştirme ve azınlık gruplarına siyasal temsil imkanı verdiğiinden siyasal şiddetin bireyler ve gruplar tarafından çözüm olarak görülmesini engelleme işlevi görürler. Öte yandan anayasal ve demokratik kurumlar yönetimin/hükümetin daha barışçıl ve öngörülebilir biçimde değişmesini mümkün kıldığından siyasal istikrara da katkıda bulunur. Liberal demokratik rejimler daha iyi kaynak dağılımına neden olduğundan kaynakların ve değerlerin paylaşımı nedeniyle ortaya çıkan toplumsal çatışmalara karşı önemli bir sigorta işlevi görmektedir. Ayrıca liberal demokratik rejimler çatışma ortaya çıktığından onu uygun biçimde çözmeye yönelik müzakereyi teşvik eden kurumsal kısıtlara ve mekanizmalara sahiptir.

Bu tezin katkısı, ilk olarak, kapsamlı bir literatür taramasına dayandırılması ve literatürde mevcut yaklaşımların kategorize edilmesidir. İkinci olarak, bu tez 2008-sonrası dönemde cazibe kazanan illiberal kalkınma modellerinin bir eleştirisini yaparak güncel bağlamda demokrasi-merkezli kalkınma modellerinin avantajlarına vurgu yapmıştır. Dahası, liberal demokratik rejimlerin hangi mekanizmalar aracılığıyla ekonomik kalkınmaya neden olduğu üzerine analitik bir tartışma yürütülmektedir. Bu tez ayrıca hali hazırda kısıtlı kaynakların bulunduğu kalkınmanın karşılaştırmalı politik ekonomisi alanında Türkçe literatüre katkı sağlamıştır.

Tezin bir diğer katkısı da, birkaç on yıldır siyaset bilimi literatürüne giren hibrid rejim tiplerini karşılaştırmalı ekonomi politik alanına dahil etmesi ve

kalkınmanın rejim dinamiklerini daha iyi anlamaya dair yeni bir boyut kazandırmasıdır. Zira rejim tipi-kalkınma ilişkisine dair yazılan eserlerin tamamı demokrasi ile otoriter rejimlerin karşılaştırması üzerinedir.

Siyasal rejim tipi ile ekonomik kalkınma ilişkisi birçok disiplinden farklı perspektiflerin ilgilendiği bir konu olarak uzun yıllar akademik araştırma gündemini oluşturmaya devam edecektir. Daha sonraki çalışmaların, yeni bir rejim kategorisi olarak hibrid rejimleri kalkınma tartışmalarının merkezine getirmesi kalkınmanın kurumsal dinamiklerine dair kavrayışını güçlendirecektir. Zira hibrid rejimler artık demokratik ve otoriter rejim arasında yer alan bir “geçiş aşamasından” ziyade son yıllarda başlı başına bir kategori olarak ele alınmayı gerektiren bir rejim tipi haline gelmiştir. Diğer rejim kategorileri gibi hibrid rejimler de belli bir politik ekonomi sistemine sahiptir. Hibrid rejimlerde demokratik, anayasal ve ekonomik kurumların farklılaşan içeriği ve kombinasyonu ekonomik büyüme üzerinde nasıl bir sonuç doğurmaktadır? Hibrid rejimlerde ekonomik kalkınmayı başlatan ya da engelleyen politika reformlarının oluşum mekanizmaları ve süreçleri nasıl işlemektedir? Bu tür sorular bu çalışma çerçevesinde yanıtlanmaya çalışılmıştır. Ne var ki, görece yeni bir rejim tipi olarak hibrid rejimler üzerine daha fazla çalışma yapılmalıdır. Zira bu rejim tipinin politik ekonomisi üzerine kavramsal çerçeve geliştirmek günümüzde ekonomik kalkınma fenomenini anlamak açısından büyük bir katkı olacaktır.

Bu tez ekonomik kalkınma meselesine kurumsalcı bir perspektiften yaklaşmıştır. Piyasada üretken ekonomik aktivitenin kurumsal kalite ve kapasitenin bir fonksiyonu olduğu kabulünden hareketle liberal demokratik rejimlerin bu kalite ve kapasiteyi haiz olduğu kapsayıcı kurumlar aracılığıyla nasıl tesis ettiğini ortaya koymuştur. Kısacası siyasal-kurumsal yapının merkezi rolüne vurgu yapılmıştır. Öte yandan belirtmek gerekir ki siyasal-kurumsal yapının önemi ve ‘devlet kapasitesi’

kalkınmacı devlet yaklaşımının da temelini oluşturmaktadır. Bu iki kurumsalcı yaklaşım arasındaki mesafenin kapanması kavramsal çerçevenin geliştirilmesi açısından elzemdir. Kalkınmacı devlet yaklaşımının vurgu yaptığı güçlü kurumlar ve yüksek devlet kapasitesi meşruiyete ve yatay ve dikey hesap verebilirlik kurumlarına sahip liberal demokratik bir kurulum içinde mümkün olabilir mi? Liberal demokratik rejimler kalkınmayı sağlayan etkin ekonomi politikaları, yürütmeyi sınırlandıran kurumsal çerçeve içinde nasıl hayata geçirebilir? Bu sorular kurumsalcı literatürün devletçi ve liberal iki kanadı arasındaki diyalogun geliştirilmesiyle kalkınma fenomenini anlamaya yönelik önemli bir kavrayış getirecektir. Bu bakımdan bu alanda yapılan başka çalışmalarda “demokratik kalkınmacı devlet” tartışmalarının daha fazla derinlik kazanması önem arz etmektedir.

Son olarak, bu çalışmanın beşinci bölümünde liberal demokratik rejimlerin hangi nedensellik mekanizmalarıyla sürdürülebilir ekonomik kalkınma için elverişli piyasa-dışı koşullar sağladığı ortaya konulmuştur. Teorik bir perspektiften ele alınan bu yaklaşımın ampirik gerçeklikle örtüşüp örtüşmediği hususu bu tezin kapsamının dışında bırakılmıştır. Daha sonra yapılan bir çalışmada bu tezde ortaya konulan argümanların ve nedensellik mekanizmalarının ileri bir çalışmanın konusu olarak ampirik teste tabi tutulması literatüre katkı açısından faydalı olacaktır.

KAYNAKÇA

- Abens, Aija. 2015. Effects of Authoritarianism on the Teaching of National History: The Case of Latvia. *International Journal of the History of Education* 51(1-2) 166-180.
- Acemoglu, Daron, ve James A. Robinson. 2006a. *Economic Origins of Dictatorship and Democracy*. New York: Cambridge University Press.
- Acemoglu, Daron, ve James A. Robinson. 2006b. "Economic Backwardness in Political Perspective." *American Political Science Review* 100(1): 115-131.
- Acemoğlu, Daron, ve James A. Robinson. 2013a. *Ulusların Düşüşü*. Çev. Faruk Rasim Veliöğlu. İstanbul: Doğan Kitap.
- Acemoglu, Daron, Suresh Naidu, Pascual Restrepo ve James A. Robinson. 2013b. "Democracy, Redistribution and Inequality." Cambridge: NBER Working Paper No. 19746.
- Acemoglu, Daron, Suresh Naidu, Pascual Restrepo ve James A. Robinson. 2014. "Democracy Does Cause Growth" NBER Working Paper No. 20004.
- Almeida, Heitor, ve Daniel Ferreira. 2002. "Democracy and the Variability of Economic Performance." *Economics and Politics* 14(3): 225-257.
- Amsden, Alice H. 1989. *Asia's Next Giant: South Korea and Late Industrialization*. New York: Oxford University Press.
- Ansell, Ben W. 2010. *From the Ballot to the Blackboard: The Redistributive Political Economy of Education*. New York: Cambridge University Press.
- Arat, Zehra F. 1988. "Democracy and Economic Development: Modernization Theory Revisited." *Comparative Politics* 21(1): 21-36.
- Arrow, Kenneth J. 1962. "Economic Welfare and the Allocation of Resources for Intention." <http://www.nber.org/chapters/c2144>.
- Barro, Robert J. 1996. "Democracy and Growth." *Journal of Economic Growth* 1(1): 1-27.
- Barton, Dominic, Yaugang Chen ve Amy Jin. 2013. "Mapping China's Middle Class." *McKinsey Quarterly* 3: 54-60.
- Baum, Matthew A. ve David A. Lake. 2001. "The Invisible Hand of Democracy: Political Control and the Provision of Public Services." *Comparative Political Studies*, 34(6): 587-621.

- Baum, Matthew A. ve David A. Lake. 2003. "The Political Economy of Growth: Democracy and Human Capital." *American Journal of Political Science* 47(2): 333–347.
- Berman, Sheri. 1997. "Civil Society and Collapse of the Weimar Republic." *World Politics* 49(3): 401-429.
- Besley, Timothy ve Masayuki Kudamatsu. 2006. "Health and Democracy." *American Economic Review* 96(2): 313–318.
- Bhagwati, Jagdish N. 2002. "Democracy and Development: Cruel Dilemma or Symbiotic Relationship?" *Review of Development Economics* 6(2): 151-162.
- Boix, Carles, ve Susan C. Stokes. 2003. "Endogenous Democratization." *World Politics* 55: 517–549.
- Branstetter, Lee ve Kamal Saggi. 2009. "Intellectual Property Rights, Foreign Direct Investment, and Industrial Development." NBER Working Paper no. 15393.
- Brown, David S. ve Wendy Hunter. "Democracy and Human Capital Formation- Education Spending in Latin America, 1980 to 1997." *Comparative Political Studies* 37(7): 842-864.
- Cameron, Gavin. 1998. "Economic Growth in the Information Age: From Physical Capital to Weightless Economy." *The Journal of International Affairs* 51(2): 447-472.
- Cao, Cong. 2008. "China's Brain Drain at the High End- Why government policies have failed to attract first rate academics to return." *Asian Populations Studies* 4(3): 331-345.
- Cendrowski, Scott. 2015. China's global 500 companies are bigger than ever- and mostly state owned." *Fortune*, 22 Temmuz. Erişim tarihi: 03.08.2017. <http://fortune.com/2015/07/22/china-global-500-government-owned/>.
- Chang, Ha-Joon ve Ilene Grabel. 2016 [2004]. *Kalkınma Yeniden*. Çeviren. Emre Özçelik. Ankara: İmge Kitabevi.
- Chang, Ha-Joon ve Peter Evans. 2016. "Ekonomik Değişimde Kurumların Rolü" içinde Neoliberal Küreselleşme ve Kalkınma, eds. Fikret Şenses. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Chang, Ha-Joon. 2015 [2002]. *Kalkınma Reçetelerinin Gerçek Yüzü*. Çeviren Tuba Akıncılar Onmuş. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Chauvet, Lisa, ve Paul Collier. 2009. "Elections and Economic Policy in Developing Countries." *Economic Policy* 24(59): 509-550.

Chua, Lee Ming. (2015) "Challenges Facing Business and Finance Institutions: The Rule of Law Seen Through the Eyes of Business." içinde Rule of Law Symposium 2014: *The Importance of the Rule of Law in Promoting Development*, edis. Jeffrey Jowell, J Christopher Thomas, Jan van Zyl Smit, Bingham Centre for the Rule of Law.

Collier, David, ve Steven Levitsky. 1997. "Democracy with Adjectives: Conceptual Innovation in Comparative Research." *World Politics* 49(3): 430-451.

De Mesquita, Bruce Bueno, ve George W. Downs. 2005. "Development and Democracy," *Foreign Affairs* 84(5): 77-86.

De Schweinitz, Karl. 1959. "Industrialization, Labor Controls, and Democracy." *Economic Development and Cultural Change* 7(4): 385- 404.

De Soto, Hernando. 2000. *The Mystery of Capital: Why Capitalism Triumphs in the West and Fails Everywhere Else*. New York: Basic Books.

Diamond, Larry. 2015. "Facing Up the Democratic Recession." *Journal of Democracy* 26(1): 141-155.

Dollery, Brian, ve Wai Ho Leong. 1998. "Measuring the Transaction Sector in the Australian Economy, 1911-1991." *Australian Economic History Review* 38(3): 207-231.

Ennis, Stephen. 2014. "Russia's Brain Drain after Putin Crackdown." BBC, 2 Ekim. Erişim Tarihi: 01.08.2017. <http://www.bbc.com/news/world-europe-29450930>.

Epstein, David L., Robert Bates, Jack Goldstone, Ida Kristensen, ve Sharyn O'Halloran. 2006. "Democratic Transitions." *American Journal of Political Science* 50(3): 551-569.

Evans, Peter B. 1989. "Predatory, Developmental and Other Apparatuses: A Comparative Political Economy Perspective on the Third World State." *Sociological Forum* 4(4): 561-587

Evans, Peter B. 1995. *Embedded Autonomy: States & Industrial Transformation*. Princeton: Princeton University.

Evans, Peter B., Dietrich Rueschemeyer, ve Theda Skocpol, der. 1985. *Bringing the State Back In*. Cambridge: Cambridge University Press.

Evans, Peter B., ve James E. Rauch. 1999. "Bureaucracy and Growth: A Cross-National Analysis of the Effects of "Weberian" State Structures on Economic Growth." *American Sociological Review* 60(5): 748-765.

Feng, Yi. 1997. "Democracy, Stability, and Economic Growth." *British Journal of Political Science* 27(3): 391-418.

Fish, M.Steven, ve Matthew Kroenig. 2009. *The Handbook of National Legislatures: A Global Survey*. New York: Cambridge University Press.

Freedom House. 2017. "Freedom in the World 2017-China."

<https://freedomhouse.org/report/freedom-world/2017/china>

Friedman, Milton. 2011. *Kapitalizm ve Özgürlük*. Çeviren Doğan Erbek ve Nilgün Himmetoğlu. İstanbul: Plato Film Yayınları.

Früge, Melissa Pearson. 1998. "The Laogai and Violations of International Human Rights Law: A Mandate for the Laogai Charter." *Santa Clara Law Review* 38(2): 473-519.

Fukuyama, Francis. 2001. "Social Capital, Civil Society and Development." *Third World Quarterly* 22(1): 7– 20.

Fukuyama, Francis. 2014 [1992]. *Tarihin Sonu ve Son İnsan*. Çeviren Zülfü Dicleli. İstanbul: Profil Yayıncılık.

Fukuyama, Francis. 2011. *The Origins of Political Order*. London: Profile Books.

Galenson, Walter. 1959. *Labor and Economic Development*. New York: John Willey and Sons.

Gerring, John, Philip Bond, William T. Barndt, ve Carola Moreno. 2005. "Democracy and Economic Growth: A Historical Perspective." *World Politics* 57: 323-364.

Gerring, John, Strom C. Thacker, ve Rodrigo Alfaro. 2012. "Democracy and Human Development." *The Journal of Politics* 74(1): 1-17.

Goldsmith, Arthur A. 1995. "Democracy, Property Rights and Economic Growth." *Journal of Development Studies* 32(2): 71-85.

Goldman, Merle ve Roderick MacFarquhar, 1999, "Dynamic Economy, Declining Party-State." *The Paradox of China's Post-Mao Reforms* içinde, derleyen Merle Goldman ve Roderick Macfarquhar. Cambridge: Harvard University Press.

Johnson, Chalmers. 1982. *MITI and the Japanese Miracle: The Growth of Industrial Policy, 1925-1975*. Stanford: Stanford University Press.

Helmke, Gretchen, ve Steven Levitsky. 2004. "Informal Institutions and Comparative Politics: A Research Agenda." *Perspectives on Politics* 2(4): 725-740.

Hadenius, Axel. 1992. *Democracy and Development*. Cambridge: Cambridge University Press.

Fraser Institute Veri Seti. Erişim Tarihi: 03.08.2017.

<https://www.fraserinstitute.org/economic->

freedom/graph?page=graph&area1=1&area2=1&area3=1&area4=1&area5=1&type=line&min-year=1970&max-year=2014&countries=CHN.

Halperin, Morton H., Joseph T. Siegle, ve Michael M. Weinstein. 2004. "Why Democracies Excel." *Foreign Affairs* 83(5): 57-71.

Halperin, Morton H., Joseph T. Siegle, ve Michael M. Weinstein. 2005. *The Democracy Advantage: How Democracies Promote Prosperity and Peace*. New York: Routledge.

Harding, Robin, ve David Stasavage. 2014. "What Democracy Does (and Doesn't Do) for Basic Services: School Fees, School Inputs, and African Elections." *Journal of Politics* 76(1): 229-245.

Holodny, Elena. 2014. "Russia's Brain Drain is Astounding." Business Insider, 2 Aralık. Erişim Tarihi: 01.08.2017. <http://www.businessinsider.com/russia-brain-drain-putin-ukraine-crimea-2014-12>.

Hong Lee, Lily Xiao. 2003. *New East Asian Economic Development: The Interaction of Capitalism and Socialism*. London: Routledge.

Horbulyk, Theodore M. 1993. "Intellectual Property Rights and Technological Innovation in Agriculture." *Technological Forecasting and Social Change* 43(4): 259-270.

Huntington, Samuel P. 1968. *Political Order in Changing Societies*. New Haven: Yale University Press.

Huntington, Samuel P. 2002 [1991]. *Üçüncü Dalga: Yirminci Yüzyıl Sonlarında Demokratlaşma*. Çeviren Ergun Özbudun. Ankara: Türk Demokrasi Vakfı Yayınları.

IMF. 1993. "China at the Threshold of a Market Economy" Paper no. 107, Washington: IMF.

International Property Rights Index. 2017. "International Property Rights Index 2017."

Isaka, Mirei. 2013. Intellectual Property Rights- The Role of Patents in Renewable Energy Technology Innovation. IRENA Working Paper

Kang, C.S. Eliot. 2003. "The Developmental State and Democratic Consolidation in South Korea." *Korea's Democratization* içinde, derleyen Samuel S. Kim. Cambridge: Cambridge University Press.

Kang, David C. 2004. *Crony Capitalism- Corruption and Development in South Korea and the Philippines*. Cambridge: Cambridge University Press.

Kaufmann, Daniel., Aart Kray, A., ve Pablo Zoido-Lobatón. 1999. "Governance Matters," Policy Research Working Paper No 2196. Washington: Dünya Bankası.

- Klomp, Jeroen. ve Jakob de Haan. 2013. "Political Regime and Human Capital: A Cross-country Analysis." *Social Indicators Research* 111(1): 45-73.
- Knack, Stephen. 1999. "Social Capital, Growth and Poverty: A Survey of Cross-Country Evidence," Social Capital Initiative Working Paper Sayı 7. Dünya Bankası.
- Knight, John. B. 2014. "China as a Developmental State." *The World Economy* 37(10): 1335-1347.
- Larson, Greg., Norman Loayza ve Michael Woolcock. 2016. Middle Income Trap: Myth or Reality?. Research and Policy Brief, World Bank Malaysia Hub.
- Leblang, David A. 1996. "Property Rights, Democracy and Economic Growth." *Political Research Quarterly* 49(1): 5-26.
- Leftwich, Adrian. 2000. *States of Development: on the Primacy of Politics in Development*. Cambridge: Polity Press.
- Lipset, Seymour Martin. 1959. "Some Social Requisites of Democracy: Economic Development and Political Legitimacy." *The American Political Science Review* 53(1): 69-105.
- Lipset, Seymour Martin. 1964. *Siyasi İnsan*. Çeviren Mete Tunçay. Ankara: Türk Siyasi İlimler Derneği.
- McAdam, Doug, Sidney Tarrow, ve Charles Tilly. 2001. *Dynamics of Contention*. Cambridge: Cambridge University Press.
- McGuire, James W. 2013. "Political Regime and Social Performance." *Contemporary Politics* 19(1): 55-75.
- Moraa, Hilda. 2012. Intellectual Property in Technological Innovations. Hubresearch Final Report.
https://files.ihub.co.ke/ihubresearch/uploads/2012/november/1354025437_819_126.pdf.
- Naughton, Barry J. 2006. *The Chinese Economy-Transition and Growth*. Cambridge: MIT Press.
- Navia, Patricio, ve Thomas D. Zweifel. 2000. "Democracy, Dictatorship, and Infant Mortality." *Journal of Democracy* 11(1): 99-114.
- North, Douglass C. 2010 [1999]. *Kurumlar, Kurumsal Değişim ve Ekonomik Performans*. Çeviren Gül Çağlı Güven. İstanbul: Sabancı Üniversitesi Yayınları.
- North, Douglass C. ve Barry R. Weingast. 1989. "Constitutions and Commitment: The Evolution of Institutional Governing Public Choice in Seventeenth-Century England." *The Journal of Economic History* 49(4): 803-832.

North, Douglass C. ve Robert Paul Thomas. 1970. "An Economic Theory of the Growth of the Western World." *The Economic History Review* 23(1): 1-17.

Nunnenkamp, Peter., ve Julius Spatz. "Intellectual Property Rights and Foreign Direct Investment: A Disaggregated Analysis." *Review of World Economics* 140(3): 393-414.

OECD. 2004. OECD Principles of Corporate Governance.

<https://www.oecd.org/corporate/ca/corporategovernanceprinciples/31557724.pdf>.

Oktay, Fatih. 2017. *Çin- Yeni Büyük Güç ve Değişen Dünya Dengeleri*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Olson, Mancur. 1993. "Dictatorship, Democracy and Development." *American Political Science Review* 87(3): 567-576.

Ortmann, Stephan. ve Mark R. Thompson. "China and the 'Singapore Model'" *Journal of Democracy* 27(1): 39-48.

Papaioannou Elias, ve Gregorios Siourounis. 2008. "Democratization and Growth." *Economic Journal* 118(10): 1520-1551.

Perry, Elizabeth J. 2015. *Higher Education and Authoritarian Resilience: The Case of China, Past and Present*. Harvard-Yenching Institute Working Paper Series.

Persson Torsten, ve Guido Tabellini. 2009. "Democratic Capital: The Nexus of Political and Economic Change." *American Economic Journal: Macroeconomics* 1(2): 88-126.

Persson, Torsten., ve Guido Tabellini. 2006. "Democracy and Development: The Devil in the Details" *NBER Working Paper No: 11993*.

Polanyi, Karl. 2010 [1944]. *Büyük Dönüşüm/ Çağımızın Ekonomik ve Siyasal Kökenleri*. Çeviren Ayşe Buğra. İstanbul: İletişim Yayınları.

Przeworski, Adam ve Fernando Limongi. 1997. "Modernization: Theories and Facts." *World Politics* 49(2): 155-183.

Putnam, Robert D. 1995. "Bowling Alone: America's Declining Social Capital." *Journal of Democracy* 6(1): 65-78.

Quinn, Dennis P., ve John T. Woolley. 2001. "Democracy and National Economic Performance: The Preference for Stability." *American Journal of Political Science* 45(3): 634-657.

Quinn, Dennis P., ve John T. Woolley. 2001. "Democracy and National Economic Performance: The Preference for Stability." *American Journal of Political Science* 45(3): 634-657.

Rainer, Helmut ve Thomas Siedler. 2009. "Does Democracy Foster Trust?." *Journal of Comparative Economics* 37(2): 251-269.

Rodrik, Dani .1999. "Where Did All the Growth Go? External Shocks, Social Conflict, and Growth Collapses", *Journal of Economic Growth* 4(4): 385–412.

Rodrik, Dani ve Romain Wacziarg. 2005. "Do Democratic Transitions Produce Bad Economic Outcomes?" *The American Economic Review* 95(2): 50-55.

Rodrik, Dani. 2009. *Tek Ekonomi Çok Reçete: Küreselleşme, Kurumlar ve Ekonomik Büyüme*. Çeviren Neşenur Domaniç. Ankara: Efil Yayınevi.

Romer, Paul M. 1990. "Endogeneous Technological Change." *Journal of Political Economy* 98(5): 71-102.

Rothstein, Bo ve Dietlind Stolle. 2008. "The State and Social Capital: An Institutional Theory of Generalized Trust." *Comparative Politics*, 40(4): 441-459

Schumpeter, Joseph A. 2003 [1943]. *Capitalism, Socialism and Democracy*. London ve Newyork: Routledge.

Skaaning, Svend E. 2006. "Political Regime and Their Changes: A Conceptual Framework," *CDDRL Working Papers*, Sf. 1-28.

Sell, Susan. 2004. "Intellectual Property and Public Policy in Historical Perspective: Contestation and Settlement." *Loyola of Los Angeles Law Review* 38: 267-322.

Shin, Jang-Sup, ve Ha-Joon Chang. 2003. *Restructuring Korea Inc.: Financial Crisis, Corporate Reform, and Institutional Transition*. London: Routledge.

Shin, Jang-Sup, ve Ha-Joon Chang. 2003. *Restructuring Korea Inc.: Financial Crisis, Corporate Reform, and Institutional Transition*. London: Routledge.

Skocpol, Theda. 2004 [1979]. *Devletler ve Toplumsal Devrimler- Fransa, Rusya ve Çin'in Karşılaştırmalı Bir Çözümlemesi*. Çeviren: S. Erdem Türközü. Ankara: İmge Kitabevi.

Sztompka, Piotr. 1997. Trust, Distrust and the Paradox of Democracy, Working Paper Sayı. P97-003. Social Science Research Center, Berlin.

Sztompka, Piotr. 1997. Trust, Distrust and the Paradox of Democracy, Working Paper Sayı. P97-003. Social Science Research Center, Berlin.

Tanaka, Hitoshi., ve Tatsuro Iwaisako. "Intellectual Property Rights and Foreign Direct Investment: A Welfare Analysis." *European Economic Review* 67: 107-124.

The Economist. 2014. "A Matter of Honours." *The Economist*, 20 Kasım. Erişim Tarihi: 01.08. 2017. <https://www.economist.com/news/china/21633865-china-trying-reverse-its-brain-drain-matter-honours>.

Thorbecke, Eric. 2016. "Kalkınma Doktrininin Evrimi, 1950-2005." içinde Neoliberal Küreselleşme ve Kalkınma, eds. Fikret Şenses. İstanbul: İletişim Yayınları.

United Nations Human Development Report. 2002. Deepening Democracy in a Fragmented World, New York: Oxford University Press.

United Nations Human Development Report. 2002. Deepening Democracy in a Fragmented World, New York: Oxford University Press.

United Nations Human Development Report. 2016. Human Development for Everyone. New York: UNDP.

United Nations. 2000. Millennium Declaration. Resolution 55/2, adopted by the General Assembly, September 8. New York: Birleşmiş Milletler Genel Kurulu <http://www.un.org/millennium/declaration/ares552e.pdf>.

United Nations. 2000. Millennium Declaration. Resolution 55/2, adopted by the General Assembly, September 8. New York: Birleşmiş Milletler Genel Kurulu <http://www.un.org/millennium/declaration/ares552e.pdf>.

Wacziarg, Romain. 2001. Human Capital and Democracy. Stanford University.

Wade, Robert. 1990. *Governing the Market: Economic Theory and the Role of Government in East Asian Industrialization*. Princeton: Princeton University Press.

Wade, Robert. 1990. *Governing the Market: Economic Theory and the Role of Government in East Asian Industrialization*. Princeton: Princeton University Press.

Wang, Yuhua. 2014. "Coercive Capacity and the Durability of the Chinese Communist State." *Communist and Post-Communist Studies* 47: 13-25.

Wildau, Gabriel. 2016. "China's state-owned zombie economy." *Financial Times*, 29 Şubat. Erişim Tarihi: 03.08.2017. <https://www.ft.com/content/253d7eb0-ca6c-11e5-84df-70594b99fc47>.

Woolcock, Michael, ve Deepa Narayan. 2000. "Social Capital: Implications for Development Theory, Research, and Policy." *The World Bank Research Observer* 15(2): 225-249.

Woolcock, Michael, ve Deepa Narayan. 2000. "Social Capital: Implications for Development Theory, Research, and Policy." *The World Bank Research Observer* 15(2): 225-249.

World Bank, 1992, *Governance and Development*. Washington DC: Dünya Bankası

World Bank. 1992. *Governance and Development*. Washington DC: Dünya Bankası.

Xiaobo, Liu. 2011a. "Can it be that the Chinese People Deserve Only 'Party-Led Democracy'?" *Journal of Democracy* 22(1): 154-160.

Xiaobo, Liu. 2011b. "Changing the Regime by Changing Society" *Journal of Democracy* 22(1): 160-166.

Xu, Gao. 2010. "State-owned Enterprises in China: How Big They Are?." World Bank Blog, 19 Ocak. Erişim Tarihi: 03.08.2017.
<http://blogs.worldbank.org/eastasiapacific/state-owned-enterprises-in-china-how-big-are-they>.

Yuchen, Zhang. 2013. "Fight Against 'Brain Drain'." Daily China USA, 30 Ekim. Erişim Tarihi: 01.08.2017. http://usa.chinadaily.com.cn/china/2013-10/30/content_17067821.htm.

Zhao, Dingxin. ve Hongxing Yang. 2013. "Performance Legitimacy, State Autonomy and China's Economic Miracle." CDDRL Working Papers 132: 1-37.

Zweig, David, ve Chen Changgui. 1995. China's Brain Drain to the United States. California: Institute of East Asian Studies.